

E D U K A C J A O B Y W A T E L S K A

24. Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 24.1. Proces ustawodawczy 25. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej 25.1. Kompetencje Prezydenta RP 26. Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej 26.1. Tryb powoływania Rady Ministrów 26.2. Rola ustrojowa Rady Ministrów 26.3. Kompetencje Rady Ministrów 27. Organy kontroli państwowej, ochrony prawa i zaufania publicznego 27.1. Najwyższa Izba Kontroli 27.2. Rzecznik Praw Obywatelskich 28. Samorząd terytorialny w Polsce 28.1. Zadania samorządu 28.2. Organy samorządu terytorialnego **29. PRAWO 29.1. CELE I FUNKCJE 29.2. POJĘCIE PRZESTRZEGANIA PRAWA 29.3. POSTACI NIEPRZESTRZEGANIA PRAWA 29.4. SYSTEM PRAWA 30. System prawny Rzeczypospolitej Polskiej 30.1. Praworządność 30.2. Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów 31. Sady i Trybunały 31.1. Trybunał Konstytucyjny 31.2. Skarga konstytucyjna 32. Prawo cywilne i rodzinne 32.1. Prawo cywilne, zdolność prawna, 32.2. Zanim zacznie się proces - prawo cywilne dla początkujących 32.3. Zasady postępowania cywilnego 32.4. Matrimony 32.5. Matrimony i związki partnerskie 32.6. Ustanie matrimony 32.7. Jakie są podstawowe prawa i obowiązki rodziców? 33. Prawo karne 33.1. Funkcje i cele prawa karnego 33.2. Zasady postępowania karnego 33.3. Kodeks karny/wybrane fragmenty/ 33.4. Czy karać surowiej? 34. Prawo administracyjne 34.1. Zasady postępowania**

Materiały źródłowe w nauczaniu wiedzy o społeczeństwie w liceum ogólnokształcącym i technikum cz.II

administracyjnego w kodeksu postępowania administracyjnego 35. Obywatel wobec prawa 35.1. Kłopot z prawem administracyjnym 35.2. Kłopot z prawem cywilnym 35.3. Kłopot z prawem karnym 36. Prawa człowieka 36.1. Co to są prawa człowieka? 36.2. Informacje o prawach człowieka. Pytania i odpowiedzi 37. Ochrona praw człowieka i obywatela 37.1. Ochrona konstytucyjnych wolności i praw człowieka i obywatela 38. Światowy i europejski system ochrony praw człowieka 38.1. Skarga indywidualna do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu 38.2. Organizacje pozarządowe chroniące prawa człowieka 38.3. O Amnestii International 39. Polska polityka zagraniczna 39.1. Polska pomoc Współpraca rozwojowa 39.2. Traktat między Rzeczypospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec 39.3. Traktat między Rzeczypospolitą 40. Stosunki międzynarodowe w wymiarze globalnym 40.1. Zasady prawa międzynarodowego publicznego 41. Globalizacja współczesnego świata 41.1. Globalizacja 41.2. Ku społeczeństwu sieciowemu 42. Systemy bezpieczeństwa i współpracy 42.1. Układ o nieprzerwanie broni jądrowej 42.2. Akt z Afrykańskiej Unii Afkańskiej 43. Integracja europejska 43.1. Statut Rady Europy 43.2. Konwencja Rady Europy o zapobieganiu terroryzmowi 44. Europa wśród światowych mocarstw 44.1. Może kryzys nam pomoże 44.2. Mocarstwo 45. Polska w Unii Europejskiej 45.1. Polska w Unii Europejskiej

Zakres rozszerzony

ZESZYT 11

pod redakcją

Janusza Korzeniowskiego

E D U K A C J A
O B Y W A T E L S K A

Materiały źródłowe w nauczaniu
wiedzy o społeczeństwie w liceum
ogólnokształcącym i technikum cz.II

Zakres rozszerzony

ZESZYT 11

pod redakcją

Janusza Korzeniowskiego

SZCZECIN 2014

Redakcja

Janusz Korzeniowski

Korekta

Karolina Wojdała

Skład

Piotr Lachowicz

Copyright © 2014 by Zachodniopomorskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli

ISBN: 978-83-89882-04-2

Wydawca

Zachodniopomorskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli

ul. Gen. J. Sowińskiego 68

70-236 Szczecin

Spis treści

24.	MŁODY OBYWATEL W URZĘDZIE	
24.1.	Proces ustawodawczy	7
25.	PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ	
25.1.	Kompetencje Prezydenta RP	13
26.	RADA MINISTRÓW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ	
26.1.	Tryb powoływania Rady Ministrów	27
26.2.	Rola ustrojowa Rady Ministrów	30
26.3.	Kompetencje Rady Ministrów	31
27.	ORGANY KONTROLI PAŃSTWOWEJ, OCHRONY PRAWA I ZAUFANIA PUBLICZNEGO	
27.1.	Najwyższa Izba Kontroli	35
27.2.	Rzecznik Praw Obywatelskich	37
28.	SAMORZĄD TERYTORIALNY W POLSCE	
28.1.	Zadania samorządu terytorialnego w systemie władzy	41
28.2.	Organy samorządu terytorialnego	44
29.	PRAWO	
29.1.	Cele i funkcje prawa	48
29.2.	Pojęcie przestrzegania prawa	51
29.3.	Postaci nieprzestrzegania prawa	53
29.4.	System prawa	55
30.	SYSTEM PRAWNY RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ	
30.1.	Praworządność	59
30.2.	Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów	62
31.	SĄDY I TRYBUNAŁY	
31.1.	Trybunał Konstytucyjny	67
31.2.	Skarga konstytucyjna	70
32.	PRAWO CYWILNE I RODZINNE	
32.1.	Prawo cywilne, zdolność prawna, postępowanie cywilne	74
32.2.	Zanim zacznie się proces – prawo cywilne dla początkujących	77
32.3.	Zasady postępowania cywilnego	80
32.4.	Małżeństwo	82
32.5.	Małżeństwo i związki partnerskie	85
32.6.	Ustanie małżeństwa	88
32.7.	Jakie są podstawowe prawa i obowiązki rodziców?	90
33.	PRAWO CYWILNE I RODZINNE	
33.1.	Funkcje i cele prawa karnego	92
33.2.	Zasady postępowania karnego	97
33.3.	Kodeks karny (fragmenty)	99
33.4.	Czy karać surowiej?	101

34.	PRAWO ADMINISTRACYJNE	
34.1.	Zasady postępowania administracyjnego wg kodeksu postępowania administracyjnego	104
35.	OBYWATEL WOBEC PRAWA	
35.1.	Kazus z prawa administracyjnego	107
35.2.	Kazus z prawa cywilnego	108
35.3.	Kazus z prawa karnego	109
36.	PRAWA CZŁOWIEKA	
36.1.	Co to są prawa człowieka?	111
36.2.	Informacje o prawach człowieka. Pytania i odpowiedzi	114
37.	OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA W POLSCE	
37.1.	Skarga indywidualna do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu.	120
38.	PRAWO ADMINISTRACYJNE	
38.1.	Zasady postępowania administracyjnego wg kodeksu postępowania administracyjnego	126
38.2.	Organizacje pozarządowe broniące praw człowieka	129
38.3.	O Amnesty International.	137
39.	OBYWATEL WOBEC PRAWA	
39.1.	Polska pomoc. Współpraca rozwojowa	140
39.2.	Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec	148
39.3.	Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą	150
40.	STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE W WYMIARZE GLOBALNYM	
40.1.	Zasady prawa międzynarodowego publicznego	154
41.	GLOBALIZACJA WSPÓŁCZESNEGO ŚWIATA	
41.1.	Globalizacja.	160
41.2.	Ku społeczeństwu sieciowemu.	163
42.	SYSTEMY BEZPIECZEŃSTWA I WSPÓŁPRACY	
42.1.	Układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej	169
42.2.	Akt założycielski Unii Afrykańskiej	172
43.	INTEGRACJA EUROPEJSKA	
43.1.	Statut Rady Europy.	178
43.2.	Konwencja Rady Europy o zapobieganiu terroryzmowi.	180
44.	EUROPA WŚRÓD ŚWIATOWYCH MOCARSTW	
44.1.	Może kryzys nam pomoże	184
44.2.	Mocarstwo.	188
45.	STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE W WYMIARZE GLOBALNYM	
45.1.	Polska w Unii Europejskiej	191

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

24. Parlament Rzeczypospolitej Polskiej

Uczeń:

- 1) wymienia kompetencje Sejmu i Senatu w państwie i przedstawia znaczenie obu izb oraz Zgromadzenia Narodowego w systemie władz Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) określa sytuacje, w jakich może dojść do skrócenia kadencji Sejmu;
- 3) podaje przykłady stosowania w procedurze legislacyjnej polskiego parlamentu większości zwykłej, bezwzględnej i kwalifikowanej;
- 4) wyjaśnia szczególny charakter procedury uchwalania ustawy budżetowej.

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski
nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli

24.1. Proces ustawodawczy

Proces ustawodawczy, czyli ogół wszystkich czynności dokonywanych w parlamencie i poza nim, w celu uchwalenia ustawy określony został szczegółowo w Konstytucji RP oraz Regulaminie Sejmu. Proces ten, nazywany **procesem legislacyjnym**, składa się z kilku etapów:

I Inicjatywa ustawodawcza

Aby proces legislacyjny mógł się rozpocząć, konieczne jest wniesienie projektu ustawy do Sejmu. Mogą to uczynić tylko określone podmioty, którym przysługuje prawo **inicjatywy ustawodawczej**:

- posłowie (poselskie projekty mogą wносить komisje sejmowe lub grupa co najmniej 15 posłów),
- Senat (konieczna jest uchwała całej izby),
- Prezydent,
- Rada Ministrów, czyli rząd.

Dodatkowo Konstytucja przewiduje możliwość złożenia projektu przez obywateli w ramach tzw. **inicjatywy ludowej**, ale konieczne jest podpisanie się pod takim projektem 100 000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu.

Istnieją jednak pewne projekty, z którymi mogą wystąpić tylko określone podmioty spośród wyżej wymienionych, np. projekt budżetu państwa może zostać wniesiony jedynie przez Radę Ministrów.

Projekt może dotyczyć uchwalenia nowej ustawy w sprawach, które np. nie były do tej pory regulowane czy zmiany już obowiązującej ustawy, czyli jej **nowelizacji**.

Projekty ustaw składa się w formie pisemnej na ręce Marszałka Sejmu (w praktyce parlamentarnej przyjęło się określenie „**wnieść do łaski Marszałkowskiej**”), który zarządza ich drukowanie i doręczenie posłom. Ze względu na bardzo dużą liczbę projektów, które często dotyczą tego samego problemu, np. zmiany Kodeksu Karnego, dla ułatwienia prac w Sejmie każdemu projektowi zostaje nadany indywidualny numer **druku sejmowego**.

Wnosząc projekt wnioskodawca wskazuje swego przedstawiciela upoważnionego do reprezentowania go w pracach nad tym projektem. Każdy projekt musi również zawierać **uzasadnienie**, które wyjaśnia m.in. potrzebę i cel wydania ustawy, przedstawia przewidywane skutki społeczne, gospodarcze, finansowe i prawne, wskazuje źródła finansowania czy też zawiera oświadczenie o zgodności projektu ustawy z prawem Unii Europejskiej. Marszałek Sejmu może zwrócić wnioskodawcy projekt ustawy, jeżeli dołączone do niego uzasadnienie nie odpowiada wymogom prawnym.

Jeżeli istnieje wątpliwość czy projekt nie jest sprzeczny z prawem, w tym z prawem Unii Europejskiej lub podstawowymi zasadami techniki prawodawczej, Marszałek Sejmu po zasięgnięciu opinii Prezydium Sejmu może skierować dany projekt do Komisji Ustawodawczej celem wyrażenia opinii. Jeśli Komisja większością 3/5 głosów w obecności co najmniej połowy członków Komisji zaopiniuje projekt jako niedopuszczalny, Marszałek może nie nadać projektowi dalszego biegu.

Rozpatrzenie projektu ustawy przez Sejm odbywa się w trzech czytaniach. Nazwa czytanie wzięła się stąd, iż dawniej na sali obrad czytano cały projekt.

II Pierwsze czytanie

Odbywa się ono na posiedzeniu plenarnym Sejmu lub na posiedzeniu **komisji sejmowej** właściwej dla danej problematyki wynikającej z projektu. Z uwagi na znaczne obciążenie porządku dziennego posiedzeń Sejmu regułą jest przeprowadzanie pierwszego czytania na posiedzeniu komisji. Jednak pewne ważne społecznie projekty ustaw muszą być przedstawione na posiedzeniu Sejmu, tj. o zmianie Konstytucji, projekt ustawy budżetowej, projekty ustaw podatkowych, projekty dotyczące wyboru Prezydenta, Sejmu i Senatu oraz organów samorządu terytorialnego, regulujące ustrój i właściwość władz publicznych, a także kodeksy. Ponadto Marszałek Sejmu może skierować do pierwszego czytania na posiedzeniu Sejmu również inne projekty ustaw, jeżeli przemawiają za tym ważne względy.

Pierwsze czytanie projektu ustawy obejmuje uzasadnienie projektu przez wnioskodawcę, debatę w sprawie ogólnych zasad projektu oraz pytania posłów i odpowiedzi wnioskodawcy. Jeżeli pierwsze czytanie odbywa się na posiedzeniu Sejmu, kończy się ono podjęciem uchwały o skierowaniu projektu do właściwej – ze względu na tematykę projektu – komisji bądź kilku komisji, jeżeli tematyka projektu obejmuje ich zakres działania. Może jednak zostać już na tym etapie złożony wniosek o odrzucenie projektu w całości.

Komisje pracując nad przepisami projektu mogą poprawiać i zmieniać ich treść. Do szczegółowego rozpatrzenia projektu komisje mogą ze swego grona powołać **podkomisję**, a ponadto mogą korzystać z opinii zaproszonych specjalistów z danej dziedziny, tj. **ekspertów komisji**. Obowiązek uczestniczenia w posiedzeniach komisji i podkomisji ma upoważniony przedstawiciel wnioskodawcy.

W wyniku tych prac komisja ustala wspólne stanowisko w sprawie danego projektu i przedstawia go w formie **sprawozdania**, a w nim wniosek o przyjęcie projektu bez poprawek, przyjęcie projektu z określonymi poprawkami lub odrzucenie projektu.

W sprawozdaniu zamieszcza się również, po pisemnym zgłoszeniu, wnioski i propozycje poprawek odrzuconych przez komisję, które stają się później przedmiotem obrad jako **wnioski mniejszości**.

Ze swego grona komisja wybiera **posła sprawozdawcę**, którego zadaniem podczas drugiego czytania jest przedstawienie efektów prac komisji nad projektem, a w szczególności sprawozdania.

III Drugie czytanie

Czytanie to zawsze jest przeprowadzane na posiedzeniu Sejmu i obejmuje przedstawienie Sejmowi sprawozdania komisji o projekcie ustawy, a w dalszej kolejności przeprowadzenie debaty (dyskusji), w czasie której mogą być zgłaszane kolejne poprawki i wnioski. Prawo wnoszenia poprawek w czasie drugiego czytania przysługuje wnioskodawcy (np. Prezydentowi w przypadku prezydenckiego projektu), grupie co najmniej 15 posłów, przewodniczącemu klubu lub koła poselskiego, a także Radzie Ministrów. Poprawki mogą być zgłaszane do czasu zakończenia drugiego czytania. Ten termin jest ostateczny także dla wnio-

skodawcy, jeśli zamierza wycofać projekt. Ma on również znaczenie dla poselskich projektów ustaw, jeśli bowiem jeden czy kilku posłów wycofa poparcie dla poselskiego projektu i liczba podpisów będzie mniejsza niż 15, projekt ten będzie uznany za wycofany. Jeżeli podczas II czytania zostały zgłoszone kolejne poprawki i wnioski, projekt zostaje ponownie skierowany do komisji, która je rozpatruje, ocenia i przedstawia Sejmowi dodatkowe sprawozdanie, w którym wnosi o ich przyjęcie lub odrzucenie.

Natomiast, jeśli projekt nie został podczas drugiego czytania skierowany powtórnie do komisji, może odbyć się niezwłocznie III czytanie.

IV Trzecie czytanie

Na posiedzeniu Sejmu poseł sprawozdawca przedstawia dodatkowe sprawozdanie komisji oraz stanowisko komisji wobec zgłoszonych podczas II czytania poprawek. Następnie posłowie głosują w odpowiednim porządku nad zgłoszonymi wnioskami i poprawkami, przyjmując je lub odrzucając. Na początku odbywa się głosowanie nad ewentualnym wnioskiem o odrzucenie projektu w całości, potem nad poprawkami do poszczególnych artykułów, a w końcu projektem w całości w brzmieniu zaproponowanym przez komisję wraz ze zmianami wynikającymi z przegłosowanych poprawek.

Sejm uchwała ustawę większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Jednak przepisy prawa w szczególnych przypadkach przewidują inne proporcje głosów konieczne do uchwalenia ustawy. Następnie Marszałek przekazuje ustawę (w tym momencie projekt stał się już ustawą, mimo że jeszcze nie jest ona obowiązującym aktem prawnym) do Senatu.

V Prace w Senacie

Procedura rozpatrywania ustaw przez Senat regulowana jest przez Konstytucję RP oraz Regulamin Senatu.

Po otrzymaniu ustawy uchwalonej przez Sejm Marszałek Senatu kieruje ją do odpowiednich problemowo komisji senackich (jednej lub kilku), które mają w terminie nie dłuższym niż 14 dni ją przeanalizować i opracować projekt **stanowiska Senatu** w sprawie ustawy.

Następnie na posiedzeniu Senatu odbywa się debata i głosowanie, a w jej efekcie Senat podejmuje **uchwałę**. Może ona zawierać wniosek o przyjęcie ustawy bez zmian (wtedy jest przekazywana Prezydentowi do podpisu) albo też wniosek o jej odrzucenie w całości lub wprowadzenie poprawek (wtedy ustawa jest przekazywana ponownie do Sejmu).

Senat ma ściśle określony czas na podjęcie decyzji w sprawie ustawy, a wynosi on w przypadku ustaw zwykłych **30 dni** od jej przekazania (inne terminy przewidziano dla ustawy budżetowej – 20 dni oraz ustaw pilnych – 14 dni). Jeśli w tym terminie Senat nie zdecyduje o ewentualnych poprawkach bądź o odrzuceniu ustawy, uznaje się ją za przyjętą w treści proponowanej przez Sejm.

VI Rozpatrywanie uchwały Senatu przez Sejm

Jeśli Senat podejmie w terminie uchwałę zawierającą poprawki do ustawy uchwalonej przez Sejm lub odrzucającą ustawę w całości, jest ona kierowana przez Marszałka Sejmu pod obrady komisji, która wcze-

śniej zajmowała się pracami nad tą ustawą. Komisja, przy udziale senatora sprawozdawcy, dyskutuje nad stanowiskiem Senatu i przedstawia kolejne sprawozdanie, w którym wnioskuje o przyjęcie senackich poprawek w całości lub części bądź też ich odrzucenie.

Sejm może odrzucić poprawki Senatu jak i wniosek o odrzucenie ustawy bezwzględną większością głosów (liczba głosów „za” jest większa niż suma „przeciw” i wstrzymujących się) w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Jeżeli nie będzie takiej większości, ostateczny tekst ustawy będzie zawierał treść uwzględniającą poprawki Senatu. Natomiast w przypadku głosowania uchwały Senatu o odrzucenie ustawy brak większości będzie oznaczał, że ustawa upadła i nie stanie się obowiązującym prawem.

Następnie, po rozpatrzeniu stanowiska Senatu, ustawa jest przekazywana do podpisu Prezydentowi RP.

VII Prezydent w procesie legislacyjnym

Prezydent RP w ciągu **21 dni** od dnia przedstawienia podpisuje ustawę (7 dni w przypadku ustaw pilnych i ustawy budżetowej) i zarządza jej publikację w **Dzienniku Ustaw**. Aby bowiem ustawa stała się obowiązującym prawem (weszła w życie) musi być w nim ogłoszona, a następnie musi upłynąć określony termin, tzw. **vacatio legis**, czyli okres potrzebny do zapoznania się z nią przez obywateli i przygotowania do jej realizowania. Prezydent może jednak odmówić podpisania ustawy i z umotywowanym wnioskiem przekazać ją Sejmowi do ponownego rozpatrzenia (tzw. **weto ustawodawcze**), co powoduje, że zajmie się nią ponownie Sejm (ale już nie Senat). Nie ma on jednak na tym etapie możliwości wnoszenia nowych poprawek.

Jeżeli **większością 3/5 głosów** w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów Sejm odrzuci weto Prezydenta, to nie ma on innej możliwości, jak tylko podpisać ponownie uchwaloną ustawę i zarządzić jej ogłoszenie. Jeżeli takiej większości nie będzie, proces ustawodawczy kończy się i ustawa nie nabierze mocy prawnej.

Prezydent, jeśli ma wątpliwości prawne co do ustawy uchwalonej przez parlament, może złożyć **wniosek do Trybunału Konstytucyjnego** o zbadanie jej zgodności z Konstytucją. Jeśli jednak skorzysta z tego uprawnienia, nie może już zastosować weta ustawodawczego.

Po rozpatrzeniu sprawy Trybunał orzeka czy ustawa jest zgodna z Konstytucją. Jeśli Trybunał uzna ustawę za zgodną z Konstytucją, Prezydent ma bezwzględny obowiązek jej podpisania. Jeśli zaś orzeknie o niezgodności całej ustawy, głowa państwa musi odmówić jej podpisania.

Może się również zdarzyć, że Trybunał orzeknie, iż tylko niektóre przepisy są niezgodne z Konstytucją. Jeśli te przepisy nie są nierozzerwalnie związane z ustawą, wtedy Prezydent, po uzyskaniu opinii Marszałka Sejmu, może ją podpisać z pominięciem tych przepisów albo zwrócić Sejmowi ustawę „w celu usunięcia niezgodności”. W takim przypadku ustawą zajmuje się ponownie Sejm, a następnie Senat, a ich głównym zadaniem jest taka zmiana przepisów, aby były one zgodne z Konstytucją. Po ich przepracowaniu poprawiona ustawa jest ponownie przekazywana Prezydentowi do podpisu.

Przedstawiony schemat postępowania w toku procedury legislacyjnej nie uwzględnia różnic przewidzianych przy rozpatrywaniu projektów pilnych, ustawy budżetowej, kodeksów czy też projektu obywatel-

skiego. Różnice te mają zapewnić przyjęcie ustaw w odpowiednim terminie (ustawa budżetowa) albo też zapewnić szczegółowe jego dopracowanie (zmiany kodeksów).

Szczególne znaczenie mają przy tym tzw. **pilne projekty ustaw**, które może wnieść do Sejmu tylko rząd (jednak pewne sprawy nie mogą być regulowane w tym trybie, np. ustawy dotyczące wyborów). Ma on zapewnić pierwszeństwo przed innymi projektami i szybkie uchwalenie ustawy (tzw. **szybka ścieżka legislacyjna**), co zapewnia rządowi możliwość realizowania najważniejszych zadań dla państwa. Różnica polega tu m.in. na tym, że Senat ma na rozpatrzenie ustawy tylko 14 dni, a Prezydent 7.

Źródło: <http://edukacja.sejm.gov.pl/>

Polecenia

- A. Podaj przykłady kilku dziedzin życia społecznego w Polsce, które mogą być zmieniane przez tzw. materię ustawową.
- B. Podaj przykłady stosowania w procedurze legislacyjnej polskiego parlamentu większości zwykłej, bezwzględnej i kwalifikowanej.
- C. Wyszukaj w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej pięć przykładowych ustaw, uchwalonych w ostatnich dwóch latach, i określ jakie dziedziny życia obywateli są przez nie regulowane.
- D. Wymień trzy problemy obywateli RP, które mogłyby zostać rozwiązane przez nowe ustawy, zgłoszone w ramach tzw. inicjatywy obywatelskiej.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

25. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej

Uczeń:

- 1) określa główne kompetencje Prezydenta w relacjach z parlamentem, rządem, władzą sądowniczą, a także sposób sprawowania władzy w zakresie bezpieczeństwa państwa i polityki zagranicznej;
- 2) wyjaśnia różnice między ordynacjami wyborów parlamentarnych i prezydenckich w Polsce;
- 3) wyjaśnia w jakich okolicznościach prezydent może być zawieszony lub usunięty z urzędu.

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski
nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli

25.1. Kompetencje Prezydenta RP

1. Reprezentant państwa w stosunkach międzynarodowych

Zgodnie z artykułem 126 Konstytucji RP Prezydent jest najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej i gwarantem ciągłości władzy państwowej, czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności terytorialnej Polski.

Oznacza to, że Prezydent jako reprezentant Rzeczypospolitej uosabia państwo na arenie międzynarodowej, szczególnie w kontaktach z innymi państwami oraz organizacjami międzynarodowymi jak Wspólnota Europejskie, NATO czy ONZ. Prezydent reprezentuje Polskę nie tylko w sytuacjach gdy tego wymaga od niego prawo krajowe lub międzynarodowe, ale także wtedy, gdy wskazują na to zwyczaje w stosunkach dyplomatycznych.

Wśród konstytucyjnych organów władzy wykonawczej jedynie Prezydent otrzymuje mandat do sprawowania swojego urzędu bezpośrednio od Narodu – w wyborach powszechnych. Tym samym pozycja ustrojowa Prezydenta jest silniejsza niż innych przedstawicieli władzy wykonawczej (Rady Ministrów czy stojącego na jej czele Prezesa Rady Ministrów – Premiera), którzy nie czerpią swojego mandatu z bezpośredniego, powszechnego wyboru i reprezentują raczej aktualny obóz rządzący (zazwyczaj większość parlamentarną) a nie samo państwo jako takie.

Obowiązkiem Prezydenta, jako najwyższego przedstawiciela Rzeczypospolitej Polskiej, gwaranta ciągłości władzy państwowej i strażnika fundamentalnych wartości państwowych (bezpieczeństwa, suwerenności i nienaruszalności terytorium państwa oraz jego Konstytucji), jest także śledzenie, przeciwdziałanie, a także zwalczanie wszelkich możliwych zagrożeń normalnego funkcjonowania państwa polskiego i jego obywateli. Żaden inny organ, jak chociażby Rada Ministrów, Premier czy Sejm, nie są tu uprawnione do ograniczania owej szczególnej roli Prezydenta bez wyraźnej, konstytucyjnej podstawy prawnej. Także w zakresie kształtowania polityki międzynarodowej.

Jak mówi art. 133 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Prezydent reprezentuje państwo w stosunkach międzynarodowych. Do jego uprawnień należy:

- ratyfikacja i wypowiedzanie umów międzynarodowych, o czym zawiadamia Sejm i Senat,
- mianowanie i odwoływanie pełnomocnych przedstawicieli Rzeczypospolitej Polskiej w innych państwach i przy organizacjach międzynarodowych,
- przyjmowanie listów uwierzytelniających i odwołujących akredytowanych przy nim przedstawicieli dyplomatycznych innych państw i organizacji międzynarodowych.

W reprezentowaniu Polski na arenie międzynarodowej i kreowaniu polityki zagranicznej Prezydent współdziała z Prezesem Rady Ministrów i ministrem spraw zagranicznych. Należy pamiętać o tym, że obowiązek współdziałania nie jest skierowany jedynie w stronę Prezydenta, lecz także do Premiera oraz ministra spraw zagranicznych, którzy wraz z Prezydentem powinni wspólnie ustalać i realizować najważniejsze kwestie polityki zagranicznej.

Polecenia

- A. Wyszukaj i przedstaw priorytety obecnego Prezydenta w zakresie kształtowania polityki międzynarodowej naszego państwa.**

- B. Podaj trzy przykłady ratyfikowania umów międzynarodowych przez Prezydentów RP.**

2. Prezydent RP Zwierzchnikiem Sił Zbrojnych RP

Uprawnienia Prezydenta RP w zakresie bezpieczeństwa i obronności państwa wynikają wprost z postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Przepis art. 126 ust. 2 Konstytucji stanowi, iż „Prezydent Rzeczypospolitej czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium”.

Ponadto, na podstawie przepisu art. 133 Konstytucji, Prezydent jest reprezentantem państwa „w stosunkach zewnętrznych”.

Rozwinięcie ogólnej normy konstytucyjnej odnoszącej się do kwestii stania na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium zostało dokonane w ustawie z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2004 r. Nr 241, poz. 2416 z późniejszymi zmianami).

Zgodnie z zapisem art. 4a, ust.1 ustawy, Prezydent:

- zatwierdza, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, strategię bezpieczeństwa narodowego;
- wydaje, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, w drodze postanowienia, Polityczno-Strategiczną Dyrektywę Obronną Rzeczypospolitej Polskiej oraz inne dokumenty wykonawcze do strategii bezpieczeństwa narodowego;
- zatwierdza, na wniosek Rady Ministrów, plany krajowych ćwiczeń systemu obronnego i kieruje ich przebiegiem;
- postanawia, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, o wprowadzeniu albo zmianie określonego stanu gotowości obronnej państwa;
- może zwracać się do wszystkich organów władzy publicznej, administracji rządowej i samorządowej, przedsiębiorców, kierowników innych jednostek organizacyjnych oraz organizacji społecznych o informacje mające znaczenie dla bezpieczeństwa i obronności państwa;
- inicjuje i patronuje przedsięwzięciom ukierunkowanym na kształtowanie postaw patriotycznych i obronnych w społeczeństwie.

Zatwierdzane i wydawane przez Prezydenta dokumenty stanowią podstawę do realizacji przedsięwzięć oraz planowania zamierzeń w sferze polityki bezpieczeństwa narodowego, jak również w sferze podejmowania czynności mających na celu doskonalenie systemu obronnego państwa.

Ogólne kompetencje w obszarze stania na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium zobowiązują Prezydenta do analizowania i oceny ewentualnych zagrożeń oraz uruchamiania prawnie dopuszczalnych działań w celu przeciwdziałania tym zagrożeniom.

W zależności od charakteru i stopnia zagrożenia zewnętrznego państwa Prezydent może zarządzić, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, powszechną lub częściową mobilizację i użycie Sił Zbrojnych do obrony Rzeczypospolitej Polskiej (art. 136).

Kolejną istotną prerogatywę głowy państwa zawiera art. 234 Konstytucji stanowiący, że: „Jeżeli w czasie stanu wojennego Sejm nie może zebrać się na posiedzenie, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów wydaje rozporządzenia z mocą ustawy w zakresie i w granicach określonych w art. 228 ust. 3–5. Rozporządzenia te podlegają zatwierdzeniu przez Sejm na najbliższym posiedzeniu”.

Ta norma konstytucyjna daje szczególne uprawnienia Prezydentowi do dysponowania, w określonej sytuacji zaistniałej w państwie i w ściśle określonym czasie, uprawnieniami przynależnymi zarówno władzy ustawodawczej, jak i władzy wykonawczej. Podkreślić należy, iż tylko Prezydent został wyposażony w takie kompetencje, co potwierdza jego kluczową rolę w systemie bezpieczeństwa narodowego.

Ponadto na podstawie postanowień Konstytucji Prezydent RP w dziedzinie bezpieczeństwa państwa:

- nadaje, na wniosek Ministra Obrony Narodowej, określone w ustawach stopnie wojskowe (art. 134 ust. 5);
- w razie zewnętrznego zagrożenia państwa, zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umów międzynarodowych wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji, na wniosek Rady Ministrów, może wprowadzić stan wojenny na części albo na całym terytorium państwa (art. 229);
- w razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego, na wniosek Rady Ministrów, może wprowadzić na czas oznaczony, nie dłuższy jednak niż 90 dni, stan wyjątkowy na części albo na całym terytorium państwa (art. 230 ust. 1).

Podkreślenia wymaga fakt, że na podstawie art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym w czasie jego trwania Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, może postanowić o użyciu oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej do przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa, jeżeli dotychczas zastosowane siły i środki zostały wyczerpane.

Kompetencje Prezydenta RP w zakresie bezpieczeństwa i obronności państwa zostały również określone w ustawie o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej. Dotyczą one głównie sprawowania zwierzchnictwa nad Siłami Zbrojnymi: Prezydent RP jako Zwierzchnik Sił Zbrojnych, na wniosek Ministra Obrony Narodowej, określa główne kierunki rozwoju Sił Zbrojnych oraz ich przygotowań do obrony państwa (art. 5 pkt 1), a także może uczestniczyć w odprawach kierowniczej kadry Ministerstwa Obrony Narodowej i Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (art. 5 pkt 2).

Ponadto Prezydent, na wniosek Rady Ministrów lub Prezesa Rady Ministrów, decyduje o wystaniu Sił Zbrojnych poza granice kraju. Odbywa się to w przypadku użycia Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa w celu udziału w:

- konflikcie zbrojnym lub dla wzmocnienia sił państwa albo państw sojusznicznych;
- misji pokojowej;
- akcji zapobieżenia aktom terroryzmu lub ich skutkom.

Okres wojny i wynikająca stąd specyfika kierowania państwem i jego obroną wymaga przyjęcia zasady jednoosobowego dowodzenia i ponoszenia jednoosobowej odpowiedzialności. Wymienione wcześniej zapisy konstytucyjne dotyczące uprawnień Prezydenta w tym zakresie tj. najwyższy zwierzchnik Sił Zbroj-

nych, zarządzanie powszechnej mobilizacji i użycie Sił Zbrojnych do obrony RP, mianowanie na czas wojny Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych, wydawanie w okresie stanu wojennego rozporządzeń z mocą ustawy – predysponują Prezydenta do kierowania obroną państwa w okresie zagrożenia bezpieczeństwa i w czasie wojny. Jednakże w tym przypadku zostaje zachowany element współdziałania dwóch ośrodków władzy wykonawczej. Regulują to zapisy art. 10 wymienionej wyżej ustawy o stanie wojennym tj.: „Jeżeli w czasie stanu wojennego wystąpi konieczność obrony państwa, obroną tą kieruje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej we współdziałaniu z Radą Ministrów”.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej w czasie stanu wojennego w szczególności:

- postanawia, na wniosek Rady Ministrów, o przejęciu organów władzy publicznej na określone stanowiska kierowania;
- postanawia, na wniosek Rady Ministrów, o stanach gotowości bojowej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, zwanych dalej „Siłami Zbrojnymi”;
- określa, na wniosek Rady Ministrów, zadania Sił Zbrojnych w czasie stanu wojennego;
- może mianować, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych;
- zatwierdza, na wniosek Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych, plany operacyjnego użycia Sił Zbrojnych;
- uznaje, na wniosek Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych, określone obszary Rzeczypospolitej Polskiej za strefy „bezpośrednich działań wojennych”.

Dokonując analizy instrumentów prawnych będących w posiadaniu Prezydenta nie sposób pominąć uprawnień związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Jeżeli użycie uzbrojonych oddziałów i pododdziałów Policji okaże się niewystarczające, to Prezydent może postanowić, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, o użyciu oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej do pomocy Policji.

Mając na uwadze przyznane Prezydentowi tak szerokie kompetencje, zwłaszcza odnoszące się do sprawowania funkcji strażnika suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium, Konstytucja ustanawia Radę Bezpieczeństwa Narodowego jako organ doradzający Prezydentowi w zakresie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa.

Dla zapewnienia forum współpracy w obszarze władzy wykonawczej, Konstytucja ustanawia jeszcze jeden organ w postaci Rady Gabinetowej, nieposiadającej jednakże żadnych kompetencji władczych.

Zgodnie z ustawą o powszechnym obowiązku obrony Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej wykonuje zadania w zakresie bezpieczeństwa i obronności przy pomocy Biura Bezpieczeństwa Narodowego. Wobec braku odpowiedniego, strategicznego centrum na szczelbu państwa zajmuje się ono także monitorowaniem przedsięwzięć mających wpływ na stan bezpieczeństwa i obronności państwa.

Prezydent wyposażony w przedstawione wyżej kompetencje jest zasadniczym ogniwiem systemu bezpieczeństwa naszego państwa tworzącego zintegrowaną strukturę, w skład której wchodzi całość sił i środków państwa przewidzianych do realizacji zadań w dziedzinie bezpieczeństwa.

Polecenia

- A. Wykaż znaczenie uprawnień Prezydenta RP dla zapewnienia bezpieczeństwa i obronności państwa polskiego.**
- B. Na podstawie źródeł przedstaw problematykę podejmowaną przez Radę Bezpieczeństwa Narodowego w czasie prezydentury Bronisława Komorowskiego.**
- C. Wyszukaj i przedstaw wykaz stopni wojskowych nadawanych przez Prezydenta RP.**

3. Prezydent wobec uchwalonych ustaw

Zgodnie z przepisami art. 122 Konstytucji warunkiem wejścia w życie każdej ustawy jest podpisanie jej przez Prezydenta. Mogą jednak wystąpić sytuacje, w których Prezydent ma wątpliwości co do słuszności (celowości) przyjętych w ustawie rozwiązań lub jej zgodności z Konstytucją.

W przypadku gdy wątpliwości Prezydenta dotyczą słuszności (celowości) przyjętych rozwiązań, Prezydent odmawia podpisania ustawy i występuje do Sejmu z umotywowanym wnioskiem o jej ponowne rozpatrzenie. Wniosek ten popularnie określa się mianem „weta”. Sejm może weto Prezydenta odrzucić większością kwalifikowaną 3/5 głosów w obecności połowy ustawowej liczby posłów. Weto prezydenckie nie ma charakteru selektywnego. Oznacza to, że Prezydent nie może zakwestionować tylko niektórych przepisów, lecz de facto kwestionuje całą ustawę.

Jeżeli wątpliwości Prezydenta dotyczą zgodności ustawy z przepisami Konstytucji, wówczas Prezydent, na mocy art. 122 ust. 4 Konstytucji, ma prawo – przed podpisaniem ustawy – zwrócić się do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o zbadanie jej zgodności z Konstytucją. Jest to tak zwany wniosek „prewencyjny”. Wejście w życie ustawy zależy wtedy od treści wyroku wydanego przez Trybunał.

Konstytucja przewiduje również możliwość wystąpienia przez Prezydenta do Trybunału Konstytucyjnego z tzw. wnioskiem „następczym” o zbadanie zgodności ustawy z Konstytucją. Wniosek taki Prezydent może złożyć w dowolnym czasie wobec każdej obowiązującej ustawy, a także umowy międzynarodowej lub rozporządzenia. Wniosek ten nie wpływa na obowiązywanie objętego nim aktu prawnego. Dopiero Trybunał Konstytucyjny może uchylić moc obowiązującą jego przepisów, o ile uzna ich niezgodność z Konstytucją.

Polecenia

- A. Wyjaśnij na przykładach konstytucyjny zapis „Prezydent Rzeczypospolitej czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji”.
- B. Na podstawie źródeł przedstaw tytuły projektów ustaw zainicjowanych przez Prezydenta Bronisława Komorowskiego.

4. Nominacje

Nominacje profesorskie

Zgodnie z art. 25 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej nadaje stopnie profesorskie pracownikom nauki i sztuki oraz nauczycielom akademickim.

O nadanie tytułu wnioskuje Centralna Komisja do Spraw Stopni i Tytułów, a decyzję o nadaniu tytułu profesora Prezydent RP podejmuje w formie postanowienia. Indywidualne akty nadające przedmiotowy tytuł profesorowie odbierają z rąk Prezydenta.

Nominacje sędziowskie

Zgodnie z art. 179 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej Prezydent powołuje do pełnienia urzędu na stanowisku sędziego.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa, powołuje osoby do pełnienia urzędu na stanowisku sędziego: Sądu Najwyższego, sądów powszechnych (apelacyjnych, okręgowych, rejonowych), sądów administracyjnych (Naczelnego Sądu Administracyjnego, wojewódzkich sądów administracyjnych) oraz sądów wojskowych (wojskowych sądów okręgowych, wojskowych sądów garnizonowych).

Uchwały „w sprawie przedstawienia wniosku o powołanie do pełnienia urzędu na stanowisku sędziego” Krajowa Rada Sądownictwa przedkłada Prezydentowi RP.

Decyzję o powołaniu Prezydent RP podejmuje w formie postanowienia. Indywidualne akty nominacyjne sędziowie odbierają z rąk Prezydenta i składają na Jego ręce ślubowanie.

Ponadto Prezydent powołuje Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego oraz prezesów Sądu Najwyższego, Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego, Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz wiceprezesów Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Nominacje generalskie

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek Ministra Obrony Narodowej nadaje stopnie generalskie oficerom Wojska Polskiego.

Pozostałe

Prezydent powołuje trzech członków Rady Polityki Pieniężnej (po trzech członków Rady powołują też Sejm i Senat);

Prezydent powołuje i odwołuje członków Rady Bezpieczeństwa Narodowego;

Prezydent powołuje dwóch członków Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji (dwóch członków KRRiT powołuje Sejm, jednego – Senat);

Prezydent wnioskuje do Sejmu o powołanie Prezesa Narodowego Banku Polskiego;

Prezydent powołuje i odwołuje Szefa Kancelarii Prezydenta.

Polecenie

A. Wykaż znaczenie kreacyjnych kompetencji Prezydenta RP.

5. Desygnowanie i powoływanie Premiera i Rady Ministrów

W myśl art. 154 ust. 1 Konstytucji Prezydent desygnuje Premiera. Jest to zazwyczaj osoba wskazana przez większość parlamentarną. Desygnowany Premier proponuje Prezydentowi skład Rady Ministrów. Następnie Prezydent dokonuje aktu powołania Premiera i pozostałych członków Rady Ministrów w ciągu 14 dni od dnia pierwszego posiedzenia Sejmu lub przyjęcia dymisji poprzedniej Rady Ministrów i odbiera przysięgę od członków nowo powołanej Rady Ministrów.

Premier w ciągu 14 dni od dnia powołania przez Prezydenta przedstawia Sejmowi program działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania. Wotum zaufania Sejm uchwała bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów (tzw. „zasadnicza tura powołania Rządu”). W przypadku niepowołania Rady Ministrów lub nieudzielenia jej wotum zaufania w wyżej opisanym trybie, Sejm wybiera Premiera oraz proponowanych przez niego członków Rady Ministrów spośród kandydatów zgłoszonych przez posłów. Wybór dokonywany jest bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Prezydent powołuje tak wybraną Radę Ministrów i odbiera przysięgę od jej członków (tzw. „pierwsza tura rezerwowa”).

Gdyby i w tym trybie nie doszło do powołania Rady Ministrów, Prezydent Rzeczypospolitej w ciągu 14 dni powołuje Premiera i, na jego wniosek, pozostałych członków Rady Ministrów oraz odbiera od nich przysięgę. Sejm w ciągu 14 dni od dnia powołania Rady Ministrów przez Prezydenta Rzeczypospolitej udziela jej wotum zaufania większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. W razie nieudzielenia Radzie Ministrów wotum zaufania także i w tej turze (tzw. „druga tura rezerwowa”), Prezydent rozwiązuje Parlament i zarządza przedterminowe wybory do Sejmu i Senatu.

Zmian na stanowiskach poszczególnych ministrów, w toku pracy Rządu, dokonuje Prezydent na wniosek Premiera. Na mocy art. 159 ust. 2 Konstytucji Prezydent odwołuje także ministra, wobec którego Sejm uchwalił wotum nieufności.

W przypadku dymisji całej Rady Ministrów, która następuje wraz z dymisją Premiera, uprawnionym do przyjęcia dymisji jest Prezydent, który jednocześnie powierza dotychczasowej Radzie Ministrów dalsze sprawowanie funkcji do czasu powołania nowego Rządu.

Polecenie

A. Omów uwarunkowania jakie powinien brać pod uwagę Prezydent RP, desygnując po wyborach parlamentarnych Prezesa Rady Ministrów.

6. Rada Gabinetowa

W sprawach szczególnej wagi Prezydent może zwołać Radę Gabinetową. Radę tę tworzy Rada Ministrów obradująca pod przewodnictwem Prezydenta. Decyzję o zwołaniu Rady Gabinetowej podejmuje wyłącznie Prezydent gdy uzna, że jakaś konkretna sprawa (lub sprawy) jest na tyle istotna, że stanowi „sprawę szczególnej wagi”. Stanowiska przedstawiane w toku Rady Gabinetowej i dokonywane uzgodnienia nie mają charakteru prawnie wiążącego, lecz niosą w sobie istotny walor polityczny. Tym sposobem Prezydent może zwracać uwagę Rady Ministrów na ważne problemy i domagać się informacji co do zamiarów lub działań Rządu w tych obszarach. Może też ustalać z Radą Ministrów wspólną strategię w określonych kwestiach.

Polecenie

A. Na podstawie źródeł przedstaw tematykę Rad Gabinetowych zwoływanych przez Prezydenta Bronisława Komorowskiego.

7. Nadanie obywatelstwa

W myśl art. 137 Konstytucji Prezydent RP nadaje obywatelstwo polskie i wyraża zgodę na zrzeczenie się obywatelstwa polskiego. Osoby zamieszkałe w Polsce (z wyłączeniem pobytu na podstawie wizy lub w ruchu bezwizowym) składają wnioski za pośrednictwem wojewody właściwego ze względu na swoje miejsce zamieszkania, a zamieszkałe za granicą – za pośrednictwem właściwego konsula.

Wniosek, do którego dołączono wymagane dokumenty, wojewoda (albo konsul) wraz ze swoim stanowiskiem przekazuje do Ministra Spraw Wewnętrznych, który po wyrażeniu swojej opinii przesyła go do Prezydenta RP. Prezydent RP może jednak zdecydować – niezależnie od stadium postępowania – o bezpośrednim przekazaniu do Kancelarii Prezydenta stosownego wniosku.

Nadanie obywatelstwa polskiego lub wyrażenie zgody na zrzeczenie się obywatelstwa polskiego obojgu rodzicom rozciąga się na dzieci pozostające pod ich władzą rodzicielską. Natomiast nadanie obywatelstwa polskiego oraz wyrażenie zgody na zrzeczenie się obywatelstwa polskiego tylko jednemu z rodziców rozciąga się na małoletnie dzieci w przypadku gdy: drugiemu z rodziców nie przysługuje władza rodzicielska bądź gdy drugie z rodziców złożyło oświadczenie o wyrażeniu zgody na nadanie lub utratę przez dzieci obywatelstwa polskiego. W przypadku ukończenia przez małoletniego 16 roku życia, następuje to za jego zgodą.

Zagadnienia nabycia obywatelstwa polskiego w drodze nadania przez Prezydenta RP oraz jego utraty reguluje ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz. U. z 2012 r. poz. 161) i dwa rozporządzenia Prezydenta RP: z dnia 7 sierpnia 2012 r. (Dz. U. z 2012 r. poz.927) w sprawie określenia wzoru formularza wniosku o nadanie obywatelstwa polskiego, wymogów dotyczących fotografii dołączonej do wniosku oraz wzorów aktu nadania obywatelstwa polskiego i zawiadomienia o odmowie nadania obywatelstwa polskiego oraz z dnia 7 sierpnia 2012 r. (Dz. U. z 2012 r. poz.928) w sprawie określenia wzoru formularza wniosku o wyrażenie zgody na zrzeczenie się obywatelstwa polskiego, wymogów dotyczących fotografii dołączonej do wniosku oraz wzoru zawiadomienia o treści postanowienia w sprawie wyrażenia zgody na zrzeczenie się obywatelstwa polskiego.

Polecenia

- A. Podaj przykłady nadania przez Prezydenta RP obywatelstwa polskiego znanym osobom życia publicznego III RP.**
- B. Na podstawie źródeł określ warunki jakie powinna spełnić osoba ubiegająca się o obywatelstwo polskie.**

8. Akty urzędowe

Prezydent Rzeczypospolitej wydaje rozporządzenia i zarządzenia na zasadach określonych w art. 92 i art. 93 Konstytucji oraz wydaje postanowienia w zakresie realizacji pozostałych swoich kompetencji.

Korzystając ze swoich konstytucyjnych i ustawowych kompetencji Prezydent wydaje akty urzędowe. Akty te można podzielić na dwie grupy. Pierwsza to tak zwane prerogatywy, czyli kompetencje Prezydenta RP, które są wyłączone spod kontroli organu przedstawicielskiego, czyli niewymagające kontrasygnaty. Druga grupa to takie akty, które dla swojej ważności wymagają podpisu (kontrasygnaty) Prezesa Rady Ministrów (Premiera). Dokonując kontrasygnaty Premier przyjmuje za konkretny akt polityczną odpowiedzialność przed Sejmem.

Wśród aktów urzędowych wydawanych przez Prezydenta niewymagających podpisu Premiera są:

- zarządzenie wyborów do Sejmu i Senatu,
- zwoływanie pierwszego posiedzenia nowo wybranych Sejmu i Senatu,
- skracanie kadencji Sejmu w przypadkach określonych w Konstytucji,
- inicjatywy ustawodawczej,
- zarządzanie referendum ogólnokrajowego,
- podpisywanie albo odmowa podpisania ustawy,
- zarządzanie ogłoszenia ustawy oraz umowy międzynarodowej w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej,
- zwracanie się z orędyem do Sejmu, do Senatu lub do Zgromadzenia Narodowego,
- wnioskowanie do Trybunału Konstytucyjnego,
- wnioskowanie o przeprowadzenie kontroli przez Najwyższą Izbę Kontroli,
- desygnowanie i powoływanie Prezesa Rady Ministrów,
- przyjmowanie dymisji Rady Ministrów i powierzanie jej tymczasowego pełnienia obowiązków,
- wnioskowanie do Sejmu o pociągnięcie do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu członka Rady Ministrów,
- odwoływanie ministra, któremu Sejm wyraził wotum nieufności,
- zwoływanie Rady Gabinetowej,
- nadawanie orderów i odznaczeń,
- powoływanie sędziów,
- stosowanie prawa łaski,
- nadawanie obywatelstwa polskiego i wyrażania zgody na zrzeczenie się obywatelstwa polskiego,
- powoływanie Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego,
- powoływanie Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego,
- powoływanie Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego,
- powoływanie prezesów Sądu Najwyższego oraz wiceprezesów Naczelnego Sądu Administracyjnego,
- wnioskowanie do Sejmu o powołanie Prezesa Narodowego Banku Polskiego,
- powoływanie członków Rady Polityki Pieniężnej,

- powoływanie i odwoływanie członków Rady Bezpieczeństwa Narodowego,
- powoływanie członków Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji,
- nadawanie statutu Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej oraz powoływanie i odwoływanie Szefa Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej,
- wydawanie zarządzeń na zasadach określonych w art. 93 Konstytucji RP,
- akt stanowiący o zrzeczeniu się urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej.

Polecenie

A. Wymień pięć najważniejszych Twoim zdaniem prerogatyw Prezydenta RP, świadczących o jego znaczącej pozycji ustrojowej.

Źródło: <http://www.prezydent.pl/>

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

26. Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej

Uczeń:

- 1) przedstawia konstytucyjne procedury powoływania i odwoływania rządu, zmiany rządu i zmiany ministrów;
- 2) porównuje sytuację rządów mniejszościowych i większościowych ze względu na możliwości działania;
- 3) rozpoznaje urzędy należące do administracji rządowej; określa kompetencje i procedurę powoływania wojewody;
- 4) wyjaśnia, podając przykłady, czym zajmuje się administracja zespolona i niezespolona;
- 5) ocenia funkcjonowanie służby cywilnej w Polsce.

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski
nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli

26.1. Tryb powoływania Rady Ministrów

a) Rola Prezydenta i Sejmu

Nowa Konstytucja dokonała uproszczeń w zakresie tworzenia rządu. Prawem tym dysponuje Prezydent, który w tym zakresie odgrywa główną rolę. Proces tworzenia rządu rozpoczyna Prezydent **desygnując Prezesa Rady Ministrów**, którym zostaje polityk reprezentujący albo najliczniejszą w Sejmie partię polityczną, albo przedstawiciel koalicji.

Desygnowanie premiera nie przesądza sprawy kto zostanie premierem, gdyż ostateczna decyzja zależy od rezultatów powierzonej misji. [...]

W oparciu o przeprowadzone rozmowy polityczne desygnowany premier przedstawia Prezydentowi propozycje składu rządu. Nie jest przy tym zobowiązany do wcześniejszych uzgodnień z prezydentem przedstawianych kandydatów ani do zasięgnięcia opinii głowy państwa. **Prezydent powołuje premiera i pozostałych członków rządu** w ciągu 14 dni od dnia pierwszego posiedzenia Sejmu lub od dnia przyjęcia dymisji poprzedniej Rady Ministrów. **Odbiera przysięgę od członków nowego rządu** i wręcza im nominacje.

Desygnując premiera Prezydent nie jest prawnie niczym skrępowany w doborze kandydata, winien jednak kierować się troską o to, aby rząd mógł uzyskać poparcie większości w Sejmie. Proces powoływania rządu obejmuje także pewne uprawnienia Sejmu, gdyż nowo powołany premier winien w ciągu 14 dni przedstawić Sejmowi program działania gabinetu i zgłosić wniosek o wotum zaufania dla rządu.

Tryb postępowania w sprawie wotum zaufania określa art. 61a Regulaminu Sejmu. Przewiduje on przeprowadzenie dyskusji nad **expose** premiera, zawierającym program działania Rady Ministrów, a także nad wnioskiem o wotum zaufania. Pod głosowanie stawia się tylko wniosek premiera, inne wnioski są niedopuszczalne. Do przyjęcia uchwały w tej sprawie wymagana jest bezwzględna większość głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów

Jeśli podjęte działania nie doprowadzą do celu i desygnowany premier nie zdoła wykonać zadania albo gdy rząd nie uzyska wotum zaufania, dalsze działania przejmuje Sejm (art. 154 ust. 3). Wówczas kandydata na premiera może zgłosić co najmniej 46 posłów w terminie wyznaczonym przez Marszałka Sejmu. Sejm wybiera premiera, który następnie przedstawia Sejmowi program działania rządu i proponowany skład Rady Ministrów. Uchwałę o wyborze Marszałek Sejmu przekazuje niezwłocznie Prezydentowi. Wyboru premiera i członków Rady Ministrów Sejm winien dokonać w ciągu 14 dni bezwzględną większością głosów, a do Prezydenta należy już tylko odebranie przysięgi od członków rządu i wręczenie im nominacji. W tym trybie powoływania rządu inicjatywa należy więc do Sejmu, wyraźnemu zaś ograniczeniu ulega rola Prezydenta.

Określony w art. 154 ust. 1 i 2 tryb powoływania rządu powinien w warunkach normalnych zaowocować powstaniem Rady Ministrów i podjęciem przez nią działalności. Przewidziano także na wypadek kryzysu spowodowanego brakiem większości parlamentarnej dwa rozwiązania awaryjne. Określa je poza wspomnianym już art. 154 ust 3 także art. 155 Konstytucji.

W trzecim trybie powoływania rządu będącym drugim trybem awaryjnym inicjatywa ponownie przechodzi do Prezydenta, który w ciągu 14 dni powołuje premiera, a na jego wniosek pozostałych członków rządu i odbiera od nich przysięgę. Sejm w ciągu kolejnych 14 dni powinien udzielić temu rządowi wotum zaufania i wystarcza do tego już tylko zwykła większość głosów (większość głosów popierających wobec głosów negatywnych, zaś głosy wstrzymujące się nie są brane w rachubę). W tym przypadku zatem Konstytucja rezygnuje z wymogu większości bezwzględnej (czyli wynoszącej ponad połowę oddanych głosów). [..]

Gdyby i ten tryb nie dał pozytywnego rezultatu, sytuacja taka zobowiązuje Prezydenta do skrócenia kadencji i zarządzenia przedterminowych wyborów parlamentarnych, gdyż istniejący stan rzeczy świadczy o występowaniu głębokiego kryzysu politycznego wynikającego z braku większości sejmowej.

Udział Prezydenta i Sejmu w powoływaniu rządu został ściśle określony i może przybierać różną formę. Powoływanie rządu może zatem nastąpić albo z inicjatywy Prezydenta (art. 154 ust. 1 i art. 155 ust. 1) bądź z inicjatywy Sejmu (art. 154 ust. 3), z tym że desygnowanie premiera występuje tylko w przypadku, gdy procedurę rozpoczyna Prezydent.

Tak więc Prezydent podejmuje inicjatywę zmierzającą do powołania rządu, ma także zagwarantowany udział w kończeniu przez niego działalności, jest bowiem upoważniony do przyjmowania dymisji Rady Ministrów.

Obligatoryjnie dymisję składa premier w trzech przypadkach:

- a) na pierwszym posiedzeniu nowo wybranego Sejmu (art. 162 ust. 1), aby umożliwić ukształtowanie się większości parlamentarnej i powołanie rządu w oparciu o nią,
- b) gdy Sejm nie uchwali rządowi wotum zaufania,
- c) w przypadku wyrażenia rządowi wotum nieufności (art. 162 ust. 2).

W tych przypadkach Prezydent jest zobowiązany dymisję przyjąć i przystąpić do powoływania nowej Rady Ministrów.

Mała Konstytucja obligowała rząd także do złożenia dymisji, jeśli nie otrzymał on **absolutorium**, czyli gdy niewłaściwie realizował ustawę budżetową. Nowa Konstytucja utrzymuje instytucję absolutorium dla rządu, nie wspomina jednak o skutkach, jakie rodzi nieudzielenie go Radzie Ministrów. Należy jednak zakładać, że brak absolutorium zgodnie z wieloletnią praktyką zobowiązuje rząd, który ustawę budżetową realizował, do złożenia dymisji, o ile nadal pozostaje u władzy. Nie przewiduje natomiast Konstytucja składania dymisji po zmianie na stanowisku Prezydenta, co niektóre konstytucje lub zwyczaj konstytucyjny w wielu państwach zakłada.

Dymisję składa premier także wtedy, gdy rezygnuje z pełnienia tej funkcji, co oznacza ustąpienie całego rządu. Prezydent może jednak dymisji nie przyjąć. W przypadku przyjęcia dymisji z omawianych powodów, powierza Radzie Ministrów dalsze pełnienie obowiązków aż do powołania nowego rządu. Taka Rada Ministrów powinna jednak ograniczać swe działania do wykonywania jedynie czynności niezbędnych dla funkcjonowania państwa, powstrzymując się od podejmowania inicjatyw i działań zobowiązujących na przyszłość. [..]

Źródło: Skrzydło W., Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 roku, Zakamycze 2004, s. 204–207.

Polecenia

- A. Na podstawie źródeł przedstaw uwarunkowania i przebieg powołania obecnego rządu.**
- B. Omów najważniejsze uwarunkowania zdymisjonowania funkcjonującego rządu.**
- C. Rozważ koncepcję powołania tzw. rządu fachowców.**

26.2. Rola ustrojowa Rady Ministrów

W świetle art. 146 Konstytucji Rada Ministrów prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną państwa. Do niej należą sprawy polityki państwa niezastrzeżone dla innych organów państwowych i samorządu terytorialnego, kierowanie administracją rządową i sprawowanie ogólnego kierownictwa w dziedzinie stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi, a także ogólne kierownictwo w zakresie obronności państwa. [...]

Określając kompetencje rządu, art. 146 ust. 2 wprowadza **zasadę domniemania właściwości Rady Ministrów w dziedzinie polityki państwa**. Sprawy należące do Prezydenta, ministrów czy samorządu terytorialnego zostały wyliczone w sposób wyczerpujący, stąd, jeśli powstaje wątpliwość w kwestii, w której gestii znajduje się określone zadanie, którego nie powierzono żadnemu z wyraźnie określonych organów państwa, przysługuje ono Radzie Ministrów.

Przepisy rozdziału VI Konstytucji stanowią podstawę do określania funkcji Rady Ministrów. Będąc organem władzy wykonawczej spełnia ona funkcję wykonawczą, polegającą na zapewnieniu wykonywania ustaw jako aktów prawnych parlamentu. Rząd ustawy wykonuje i zapewnia ich wykonywanie. Spełnia oprócz tego funkcję administrowania, z którą łączy się funkcja kierowania całością administracji rządowej. Najbardziej rolę ustrojową Rady Ministrów podkreśla funkcja rządzenia, a wyraża się ona w wytyczaniu ogólnych kierunkowych zasad polityki państwa w dziedzinie wewnętrznej i zewnętrznej, jak też w podejmowaniu decyzji o znaczeniu strategicznym. Przejawia się w ten sposób inicjatywna działalność rządu. Zastosowanie zaś zasady domniemania właściwości Rady Ministrów w dziedzinie polityki państwa rolę tę jeszcze podkreśla.

Wymienione funkcje przesądzają o zadaniach Rady Ministrów, które Konstytucja określa, choć nie czyni tego w sposób wyczerpujący, nie zawiera bowiem ich wyliczenia enumeratywnego. Wiele zadań poza tym wynika z treści ustaw.

Źródło: Skrzydło W., *Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 roku*, Zakamycze 2004, s. 202.

Polecenia

- A. Określ pozycję ustrojową Rady Ministrów w systemie politycznym RP.
- B. Wyjaśnij znaczenie zasady domniemania właściwości Rady Ministrów w dziedzinie polityki państwa.
- C. Wyjaśnij i uzasadnij na przykładach, że rząd jest organem władzy wykonawczej.

26.3. Kompetencje Rady Ministrów

[...] a) wykonywanie ustaw

Całość administracji w państwie jest zobowiązana do prowadzenia działalności nakierowanej na wykonywanie ustaw, nie ogranicza się to wyłącznie do rządu. Z uwagi jednak na rozbudowaną strukturę administracji rządowej Rada Ministrów spełnia w tym względzie szczególną rolę, która polega na „**zapewnieniu wykonania ustaw**”. Jest zobowiązana do podejmowania różnorodnych działań, także o charakterze koordynacyjnym i kontrolnym, w celu zapewnienia realizacji ustaleń zawartych w ustawach przez wszystkie ogniwa administracji rządowej.

b) stanowienie prawa

Charakter wykonawczy posiadają także zadania polegające na stanowieniu prawa w postaci aktów wykonawczych do ustaw, wydawane w postaci **rozporządzeń**. Jak już była o tym mowa, rząd może te akty wydawać na podstawie i w celu wykonania ustaw w ramach upoważnienia zawartego w ustawie. Upoważnienie takie jest jednocześnie zobowiązaniem rządu do wydania odpowiedniego aktu prawnego, zapowiedzianego w ustawie, mającego skonkretyzować jej przepisy. Pełne wejście ustawy w życie wymaga wydania zapowiedzianych aktów prawnych wykonawczych przez upoważnione do tego centralne organy administracji rządowej.

Rozporządzenia może wydać organ państwowy wyraźnie do tego upoważniony. Jeśli zatem do tego upoważniona została Rada Ministrów, to w sprawie tej nie może działać żaden inny organ państwa ani też rząd nie może jej przekazać ministrowi czy premierowi.

W świetle art. 87 rozporządzenie jest jedynym aktem prawnym rządu zaliczanym do źródeł powszechnie obowiązującego prawa. Nie jest to jednak jedyny rodzaj aktów prawnych, jakie rząd stanowi, gdyż na podstawie art. 93 ust. 1 Rada Ministrów może także przyjmować **uchwały**, które mają charakter aktu prawnego wewnętrznego, obowiązującego jedynie jednostki organizacyjne podległe rządowi. [...]

Rada Ministrów spełnia ważną rolę w dziedzinie realizacji przez parlament funkcji ustawodawczej. Rząd, obok innych podmiotów określonych w art. 118, dysponuje **prawem inicjatywy ustawodawczej**, w pewnych kwestiach prawo wnoszenia projektów ustaw należy wyłącznie do rządu. Dotyczy to projektu ustawy budżetowej, ustawy o prowizorium budżetowym, o zaciąganiu długu publicznego czy o zmianie budżetu. Z kolei Rada Ministrów została pozbawiona prawa podejmowania inicjatywy ustawodawczej w sprawie zmiany Konstytucji (art. 235).

Z prawa inicjatywy ustawodawczej rząd korzysta bardzo często, tak jak to się dzieje powszechnie na świecie. Ma on także – obok wnioskodawcy i posłów – prawo wnoszenia poprawek do projektów ustaw rozpatrywanych przez Sejm (art. 119 ust. 2).

Tylko Rada Ministrów ma prawo, w uzasadnionych przypadkach, zgłosić projekt ustawy jako pilny, co powoduje zastosowanie szczególnego trybu ustawodawczego, zezwalającego na skrócenie czasu określonego w normach procedury legislacyjnej.

c) składanie sprawozdań i informacji

Na Radzie Ministrów ciąży konstytucyjny obowiązek corocznego przedkładania Sejmowi **sprawozdań z wykonania ustawy budżetowej**, jak też innych uchwalanych przez parlament planów finansowych. Jest to obowiązek prawny, który musi być wykonany w ściśle określonym czasie, a mianowicie w ciągu 5 miesięcy od zakończenia roku budżetowego. Ocena wykonania ustawy budżetowej i innych planów finansowych państwa stanowi podstawę w sprawie podejmowania przez Sejm uchwały w przedmiocie absolutorium dla rządu. Zanim jednak Sejm zajmie stanowisko w tej sprawie, wysłuchuje opinii Najwyższej Izby Kontroli przedstawionej przez jej Prezesa. Nieudzielenie **absolutorium** może stanowić podstawę złożenia przez premiera dymisji rządu, a może także stanowić podstawę ewentualnego pociągnięcia winnych do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu.

d) funkcja kierowniczo-koordynacyjna

Rada Ministrów realizuje ważną funkcję w zakresie **kierowania, koordynowania i kontrolowania wszystkich organów administracji w państwie**. Jej waga wiąże się z faktem, że to rząd ponosi odpowiedzialność przed Sejmem za działalność całej administracji rządowej, a ponieważ aparat administracyjny stanowi najbardziej rozbudowaną część aparatu państwowego, że z racji swych zadań pozostaje w stałym kontakcie ze społeczeństwem, realizują jego obsługę w sensie administracyjnym, stąd wynika waga tej funkcji. Ma ona na celu zabezpieczenie jednolitości polityki państwa w dziedzinie wewnętrznej, sprawności działania jej aparatu. Wynikają stąd zadania stanowiące realizację tej funkcji. Wśród nich Konstytucja przewiduje prawo Rady Ministrów do uchylania aktów prawnych wydawanych przez ministrów (art. 149 ust. 2). Rząd działa w tym względzie na wniosek premiera i może odnosić się tak do rozporządzeń wydawanych przez ministrów, jak i zarządzeń.

Ustawa z 22 marca 1990 r. o terenowych organach rządowej administracji ogólnej przyznaje Radzie Ministrów prawo **kierowania działalnością wojewodów** i określania zasad realizowania przez nich powierzonych zadań i kompetencji.

Funkcja ta realizowana jest także w formie **kierowania wykonaniem budżetu państwa**, jak też innych planów finansowych uchwalanych przez Sejm.

Ważną rolę spełnia rząd w zakresie **zapewnienia zewnętrznego i wewnętrznego bezpieczeństwa państwa**. Jest to odcinek bardzo ważny i pozostający na styku kompetencji Prezydenta, rządu i odpowiednich ministrów. Realizacja zadań w tym zakresie podejmowana jest przez ministrów: spraw zagranicznych, obrony narodowej oraz spraw wewnętrznych, którzy działają w myśl wytycznych udzielanych przez Radę Ministrów.

e) nadzór nad samorządem terytorialnym

Konstytucja oraz ustawy powierzają rządowi zadania wynikające z uprawnień w zakresie nadzoru nad działalnością samorządu terytorialnego. [..]

Źródło: Skrzydło W., Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 roku, Zakamycze 2004, s. 213–216.

Polecenia

- A. Na podstawie źródeł wymień tytuły kilku ustaw, których projekty zostały przedłożone przez Radę Ministrów pod przewodnictwem premiera Donalda Tuska.**
- B. Podaj przykłady rozporządzeń stanowiących akty wykonawcze do Ustawy o systemie oświaty.**
- C. Na podstawie źródeł określa kompetencje i procedurę powoływania wojewody.**

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

27. Organy kontroli państwowej, ochrony prawa i zaufania publicznego

Uczeń:

- 1) omawia kompetencje Najwyższej Izby Kontroli i ocenia jej znaczenie dla funkcjonowania instytucji publicznych;
- 2) przedstawia uprawnienia i sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich;
- 3) opisuje procedurę lustracyjną i wskazuje kategorie osób, które jej podlegają;
- 4) odwołując się do wybranych przykładów charakteryzuje zadania Instytutu Pamięci Narodowej;
- 5) wymienia podstawowe zadania Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz Urzędu Kontroli Elektronicznej.

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski
nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli

27.1. Najwyższa Izba Kontroli

[...] Zakres i procedura działań kontrolnych

Najwyższa Izba Kontroli ma szeroki zakres działania, określony w art. 203 Konstytucji. Ujęte w nim kompetencje można podzielić na obligatoryjne, a więc te, do których wykonywania NIK została powołana, a także fakultatywne, czyli te, które może realizować.

Całość tych kompetencji można ująć następująco:

- 1) kompetencje obligatoryjne, które obejmują kontrolę działalności organów administracji rządowej, Narodowego Banku Polskiego, państwowych osób prawnych i innych państwowych jednostek organizacyjnych; ten zakres kontroli został ujęty najszerzej, gdyż działalność kontrolna jest prowadzona z punktu widzenia legalności, gospodarności, celowości i rzetelności; dodać należy, że w tej grupie zadań kontrolnych w stosunku do takich instytucji jak kancelarie: Prezydenta, Sejmu, Senatu, Trybunału Konstytucyjnego i innych jednostek, zakres kontroli ogranicza się do wykonywania przez nie budżetu, gospodarki finansowej i majątkowej;
- 2) grupa druga obejmuje zadania fakultatywne, bowiem art. 203 ust. 2 stanowi, że NIK „może kontrolować” działalność organów samorządu terytorialnego, komunalnych osób prawnych i innych komunalnych jednostek organizacyjnych z punktu widzenia legalności, gospodarności i rzetelności; kryteria kontroli zostały zatem zawężone i nie obejmują celowości, o czym winien decydować samorząd;
- 3) trzecia grupa zadań, także o charakterze fakultatywnym, obejmuje kontrolę, ale tylko z punktu widzenia legalności i gospodarności, działalności innych jednostek organizacyjnych i podmiotów gospodarczych w zakresie, w jakim wykorzystują one majątek lub środki państwowe oraz komunalne i wywiązują się z zobowiązań finansowych na rzecz państwa.

Najwyższa Izba Kontroli przedkłada Sejmowi analizę wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej, opinie w przedmiocie absolutorium dla rządu, informacje o wynikach kontroli, a także coroczne sprawozdanie ze swej działalności.

Najwyższa Izba Kontroli przedkłada także Prezydentowi informacje o wynikach kontroli, czyni to również wobec Prezesa Rady Ministrów. Wyniki ważniejszych kontroli działalności terenowych organów administracji delegatury NIK przedkładają wojewodom i sejmikom samorządowym.

Określając zadania organów kontroli państwowej ustawa nie pominęła kwestii uprawnień podmiotów kontrolowanych. Świadczą o tym istniejące w jednostkach organizacyjnych NIK instancje odwoławcze, co upodabnia tę procedurę do postępowania administracyjnego. Sprawy rozstrzyga komisja wewnętrzna NIK działająca w składzie trzech osób.

Uchwałę komisji odwoławczej zatwierdza prezes NIK. Uchwałę taką lub uchwałę komisji rozstrzygającej otrzymuje osoba składająca zastrzeżenia.

Wyniki kontroli są podstawą opracowania wystąpienia pokontrolnego. Jednostki i organy, które otrzymały wystąpienia pokontrolne, mają prawo wnosić zastrzeżenia, które rozstrzyga kolegium NIK.

Jednostkami organizacyjnymi NIK w terenie są delegatury, których zakres działania określa statut NIK nadawany przez Marszałka Sejmu na wniosek Prezesa NIK. Siedziby delegatur mieszczą się w stolicach województw.

Delegatury NIK przedkładają wojewodom informacje o wynikach ważniejszych kontroli działalności terenowych organów administracji rządowej, a także wojewodom i sejmikom województw informacje o wynikach ważniejszych kontroli dotyczących działalności samorządu terytorialnego.

Źródło: Skrzydło W., *Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 roku*, Zakamycze 2004, s. 271-272.

Polecenia

- A. Wyjaśnij na konkretnym, wybranym przykładzie co znaczy, że działalność kontrolna jest prowadzona z punktu widzenia legalności, gospodarności, celowości i rzetelności.**
- B. Oceń znaczenie NIK dla funkcjonowania instytucji publicznych.**
- C. Na podstawie źródeł przedstaw najważniejsze wyniki ustalenia wybranej kontroli NIK w istotnym dla młodzieży obszarze życia społecznego.**

27.2. Rzecznik Praw Obywatelskich

KIM JEST RZECZNIK?

Rzecznik Praw Obywatelskich jest konstytucyjnym, niezależnym od innych organów i niezawisłym w swojej działalności organem ochrony prawnej, który działa na podstawie art. 208–212 Konstytucji oraz ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. (Dz. U. z 2001 r. nr 14 poz. 147). Powoływany jest przez Sejm za zgodą Senatu na okres 5 lat.

Podstawowym zadaniem Rzecznika jest stanie na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji i innych przepisach prawa. Zadanie to Rzecznik realizuje przez badanie, czy na skutek działania lub zaniechania organów, organizacji albo instytucji zobowiązanych do przestrzegania i realizacji wolności człowieka i obywatela nie nastąpiło naruszenie prawa oraz zasad współżycia i sprawiedliwości społecznej i – w razie stwierdzenia takiego naruszenia – podejmowanie stosownych działań.

Rzecznikowi w realizacji jego zadań pomagają jego zastępcy oraz Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.

KTO MOŻE ZWRACAĆ SIĘ DO RZECZNIKA O POMOC?

W myśl art. 80 Konstytucji każdy ma prawo wystąpienia – na zasadach określonych w ustawie – do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej. Oznacza to, że o pomoc do Rzecznika może zwrócić się obywatel Polski, cudzoziemiec, który znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej oraz osoba prawna a nawet jednostka organizacyjna nie mająca tej osobowości, jeśli tylko w myśl przepisów może być podmiotem praw i obowiązków, a także organizacja obywateli i organ samorządu.

Rzecznik może podjąć czynności także z własnej inicjatywy, m.in. na skutek informacji zamieszczonej w środkach masowego przekazu oraz wniosku Rzecznika Praw Dziecka.

RZECZNIK I JEGO BIURO

- sprawdza fakty powołane przez skarżącego, przy czym czyni to sam lub może zwrócić się z wnioskiem o zbadanie sprawy do innego organu kontrolnego,
- może zbadać sprawę na miejscu oraz zażądać akt sprawy lub informacji o stanie sprawy od każdej instytucji,
- po zbadaniu sprawy i stwierdzeniu, że prawa i wolności człowieka i obywatela zostały naruszone, kieruje wystąpienie do właściwego organu, organizacji lub instytucji, w których działalności takie naruszenie nastąpiło lub do organu nadrzędnego o usunięcie naruszenia,
- może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności ustawy z Konstytucją i ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi albo o zbadanie zgodności przepisów aktów niższego rzędu z aktami wyższego rzędu; z analogicznym wnioskiem co do zgodności aktu prawa miejscowego z aktami wyższego rzędu Rzecznik może wystąpić do wojewódzkiego sądu administracyjnego,

- choć Rzecznik sam inicjatywy ustawodawczej nie ma, może wystąpić do właściwych organów z wnioskiem o podjęcie inicjatywy ustawodawczej lub o wydanie albo zmianę aktu prawnego niższego rzędu,
- ma prawo wniesienia kasacji w sprawie karnej do Sądu Najwyższego. Podstawą kasacji może być jedynie stwierdzenie, że nastąpiło rażące naruszenie prawa przez sądy. Kasacja w sprawie karnej nie może być wniesiona wyłącznie z powodu niewspółmierności kary,
- może zażądać wszczęcia postępowania w sprawie cywilnej, a także wziąć udział w każdym toczącym się już postępowaniu cywilnym, składać skargi kasacyjne do Sądu Najwyższego,
- żądać wszczęcia postępowania administracyjnego, brać udział w postępowaniu administracyjnym na prawach przysługujących prokuratorowi oraz wnieść skargę do sądu administracyjnego na akty i czynności organu administracji publicznej oraz wnieść skargę kasacyjną od orzeczenia wojewódzkiego sądu administracyjnego do Naczelnego Sądu Administracyjnego,
- może zażądać wszczęcia przez uprawnionego oskarżyciela postępowania przygotowawczego w sprawie karnej o przestępstwo ścigane z urzędu,
- może wystąpić z wnioskiem o ukaranie za wykroczenie, a także uchylenie przez sąd prawomocnego orzeczenia w sprawie o wykroczenie,
- ma prawo wystąpienia do sądu o stwierdzenie nieważności orzeczenia wydanego przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organów pozasądowych w sprawach osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego,
- Rzecznik przy załatwieniu spraw nie jest związany terminami wynikającymi z kodeksu postępowania administracyjnego. Na odmowę podjęcia przez niego czynności nie przysługuje żaden środek odwoławczy.

CZEGO RZECZNIK NIE MOŻE

Możliwości Rzecznika są ograniczone zakresem jego kompetencji.

Wszystkie interwencje Rzecznika są uzależnione od wyników analizy okoliczności sprawy i ustalenia, czy zostały naruszone przepisy prawa oraz że okoliczności te istotnie wymagają ingerencji Rzecznika.

RZECZNIK:

- nie zastępuje organów administracji lub wymiaru sprawiedliwości w załatwianiu sprawy co do jej istoty (rozstrzygnięcia) należącej do ich kompetencji,
- nie podejmuje sprawy, w której nie wypowiedziały się jeszcze właściwe organy i instytucje,
- nie zajmuje się problemem, gdy np. sprawę rozpatrzono odmownie, a osoba, której sprawa dotyczy, nie odwołała się do organu wyższej instancji i od razu zwróciła się z pismem do Rzecznika, pomimo że służą jej środki ochrony praw,
- nie stosuje prawa łaski,
- nie przydziela mieszkań, leków, pieniędzy,
- nie rozpatruje sporów między obywatelami, podlegających rozpoznaniu przez sądy,
- nie bierze udziału w sporach zbiorowych o interesy, np. w sprawie podwyżki wynagrodzenia dla określonej grupy pracowników,

- nie podejmuje spraw gdy brakuje dowodów, że zaistniało naruszenie wolności lub prawa,
- nie interweniuje, gdy sprawa toczy się bez opóźnień w sądzie lub organie administracji ani nie ingeruje w niezawisłość sędziowską, np. w ocenę dowodów przez sąd,
- nie może wszczynać postępowania prawnego, jeżeli przewidziany w ustawie termin do takiego wszczęcia upłynął,
- nie rozpatruje anonimów.

NALEŻY WIEDZIEĆ, ŻE

Wszystkie listy kierowane do Rzecznika są uważnie czytane. Rozpatrywane są też wszystkie skargi zgłoszone ustnie w czasie dyżurów w Biurze Rzecznika. Dla ułatwienia pracy, a także przyśpieszenia rozpatrzenia sprawy, w wystąpieniu do Rzecznika należy: a) podać imię, nazwisko, adres i kod, na który należy kierować korespondencję, b) dokładnie wskazać, czego dotyczy sprawa oraz podać w sposób zwięzły i jasny argumenty wykazujące naruszenie wolności lub prawa. Do każdego pisma należy dołączyć niezbędne dokumenty (kopie lub odpisy), które skarżący posiada.

UWAGA

Zanim list zostanie wysłany do Rzecznika, dobrze jest jeszcze raz przeanalizować, czy na pewno wyczerpane zostały wszystkie możliwości załatwienia sprawy we właściwym trybie i czy chodzi o rzeczywiste naruszenie wolności lub praw obywatelskich. W razie wątpliwości warto poradzić się adwokata lub radcy prawnego, ewentualnie w miejscowym biurze porad obywatelskich lub tzw. klinice prawa przy wydziałach prawa uniwersytetów lub niektórych wyższych uczelni typu administracyjnego udzielających porad osobom niezamożnym.

Jeśli Rzecznik otrzymuje sprawy, w których nie ma podstaw do podjęcia działań, opóźnia to zajęcie się sprawami, w których działanie Rzecznika jest konieczne. Ktoś potrzebujący naprawdę pomocy może więc na tym ucierpieć. Rzecznik nie może zapewnić, że każdą sprawę podejmie. Zapewnia jednak, że każda sprawa zostanie wnikliwie rozpatrzona, zaś osoba zainteresowana otrzyma odpowiedź na swoje wystąpienie.

Źródło: <http://www.rpo.gov.pl/wniosek/>

Polecenia

- A. Wymień trzy najważniejsze zadania i obowiązki Rzecznika Praw Obywatelskich.**
- B. Przedstaw rodzaje informacji jakich może oczekiwać obywatel od Rzecznika.**
- C. Zapoznaj się z rocznym sprawozdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich i wskaż najważniejsze obszary jego działalności.**

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

28. Samorząd terytorialny w Polsce

Uczeń:

- 1) omawia formy demokracji przedstawicielskiej i bezpośredniej w samorządach terytorialnych; opisuje instytucję referendum lokalnego;
- 2) przedstawia zadania i kompetencje samorządu gminnego, powiatowego i wojewódzkiego;
- 3) wyjaśnia, jakie są źródła dochodów samorządów (dochody własne, dotacje, subwencje) i jak jest uchwalany budżet gminy;
- 4) znajduje i analizuje informacje na temat dochodów i wydatków własnej gminy;
- 5) opisuje uprawnienia nadzorcze premiera i wojewody wobec samorządów terytorialnych;
- 6) rozważa problemy oraz perspektywy rozwoju własnej gminy, powiatu lub regionu na podstawie samodzielnie zebranych materiałów.

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski
nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli

28.1. Zadania samorządu terytorialnego w systemie władzy

a) Gmina – jej charakter i zadania

Gmina stanowi podstawową jednostkę podziału terytorialnego, a zarazem także podstawową jednostkę samorządu terytorialnego. Gminna wspólnota lokalna obejmuje wszystkie osoby zamieszkałe na terenie gminy. Gminy tworzy Rada Ministrów w drodze rozporządzenia w oparciu o konsultacje społeczne przeprowadzane z mieszkańcami. Jednostkami pomocniczymi tworzonymi w ramach gminy są **sołectwa**, **osiedla** lub **dzielnice** w miastach.

Określając w sposób generalny kompetencje gminy Konstytucja stanowi, iż: „gmina wykonuje wszystkie zadania samorządu terytorialnego niezastrzeżone dla innych jednostek samorządu terytorialnego”. Zawiera zatem cytowany przepis klauzulę generalną i jednocześnie domniemanie właściwości kompetencyjnej gminy w strukturze jednostek samorządu terytorialnego. Ustawodawca, przekazując gminie określone zadania, kierował się racją, by były to głównie takie zadania, które nie wymagają jednolitego działania w skali całego państwa. Kryterium, według którego przeprowadzono podział zadań między administrację rządową i samorząd, był stopień bezpośredniego interesu: „Każda sprawa publiczna i każde zadanie publiczne mieści w sobie moment podwójnego zainteresowania: ze strony całości, reprezentowanej przez państwo, i ze strony grupy miejscowej lub zawodowej, reprezentowanej przez samorząd terytorialny lub gospodarczy, ale w poszczególnych sprawach stopień tego zainteresowania jest różny”.

Gmina wykonuje zadania publiczne we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność, a dzielą się one na zadania własne i zadania zlecone. **Zadania własne** mogą mieć charakter obligatoryjny, jeżeli wynikają one z ustaw, lub fakultatywny. Zakres kompetencji gminy może być poszerzony o zadania zlecone, z tym że administracja rządowa przekazując je organom samorządu ma obowiązek zapewnić niezbędne na ten cel środki finansowe. **Zadania zlecone** mogą wynikać z ustaw, na przykład powierzenie gminom prowadzenia spraw z zakresu stanu cywilnego, mogą być także przyjęte w sposób fakultatywny, czyli na podstawie porozumienia z właściwym organem administracji rządowej. Podkreślić należy, że przekazanie odpowiednich środków finansowych jest obowiązkowe, niezależnie od sposobu przejęcia zadań zleconych.

Zadania własne są wykonywane przez gminę samodzielnie, a więc bez ingerencji organów państwowych. Ingerencja państwa w tym zakresie jest dopuszczalna wyłącznie w postaci nadzoru stosowanego wyłącznie w celu korygowania niezgodnych z prawem działań samorządu. Zgodnie z art. 163 Konstytucji samorząd terytorialny wykonuje zadania publiczne niezastrzeżone przez ustawy dla innych władz publicznych.

Głównym zadaniem własnym gminy jest zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, obejmują one w szczególności sprawy: ładu przestrzennego i ochrony środowiska, gminnych dróg i ulic, wodociągów i kanalizacji, lokalnego transportu zbiorowego, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, oświaty, kultury, targowisk i hal targowych, zieleni, cmentarzy komunalnych, porządku publicznego i inne.

Zadania zlecone mają z reguły nielokalny, ogólnokrajowy charakter. Gmina wykonuje je nie w imieniu własnym, ale w imieniu administracji rządowej. Mogą one być nakładane w drodze ustawy i mają wów-

czas obligatoryjny charakter (np. przeprowadzanie powszechnego spisu ludności, prowadzenie ewidencji ludności, organizacja przygotowań i przeprowadzanie wyborów powszechnych, referendum itp.). Zadania te dotyczą wszystkich gmin na terenie kraju. Mogą być także zadania nakładane na gminę w drodze porozumienia między organem samorządu terytorialnego a organem administracji rządowej. Porozumienie takie określa przedmiot i zakres zleconych zadań, określenie środków finansowych w wysokości koniecznej do ich wykonania. Wykonując te zadania, organy samorządu działają pod kontrolą właściwych organów administracji rządowej i zgodnie z otrzymanymi wytycznymi.

b) Powiat

Powiat jako jednostka podziału terytorialnego ma w Polsce wieloletnie tradycje. Działał do 1975 r., kiedy w ramach reformy został zniesiony. Przywrócony został z dniem 1 stycznia 1999 r., stając się ponownie ważnym ogniwem podziału terytorialnego państwa, w którym działają zróżnicowane struktury organizacyjne władz publicznych.

Powiat ma charakter jednostki samorządowej, a jest to także lokalna wspólnota samorządowa, obejmująca wszystkich mieszkańców. Powiat wykonuje określone w ustawie zadania publiczne o charakterze ponadgminnym. Z zakresu zadań własnych kompetencje te obejmują sprawy dotyczące: edukacji publicznej, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, transportu i dróg publicznych, kultury, geodezji i kartografii, zagospodarowania przestrzennego, gospodarki wodnej, ochrony środowiska, rolnictwa i leśnictwa, porządku publicznego, przeciwdziałania bezrobociu i inne. Zadań własnych powiat nie może przekazać gminom czy województwu.

Powiat może także otrzymać zadania zlecone, co podobnie jak w przypadku gminy, odbywa się bądź to w drodze ustawy (zadania obligatoryjne), bądź na podstawie zawartego porozumienia.

c) Województwo

Województwo stanowi największą jednostkę podziału terytorialnego państwa i zarazem wspólnotę mieszkańców w ramach obowiązującej aktualnie trójszczeblowej struktury. Ustawa o samorządzie województwa z 5 czerwca 1998 r. zadania własne województwa określa w sposób bardzo szeroki, ale i ogólny zarazem. W świetle tej ustawy najważniejszymi zadaniami samorządu województwa jest określanie strategii rozwoju województwa, a także prowadzenie polityki służącej rozwojowi województwa. W świetle obowiązujących przepisów **strategia rozwojowa województwa powinna obejmować następujące cele:**

- 1) pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej i obywatelskiej mieszkańców,
- 2) pobudzanie aktywności gospodarczej,
- 3) podnoszenie konkurencyjności i innowacyjności gospodarczej województwa,
- 4) zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego,
- 5) kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.

Na prowadzenie polityki rozwoju województwa składa się:

- 1) tworzenie warunków rozwoju gospodarczego,
- 2) utrzymanie i rozbudowa infrastruktury społecznej i technicznej,
- 3) pozyskiwanie środków finansowych, publicznych i prywatnych w celu realizacji zadań z zakresu użyteczności publicznej,
- 4) wspieranie i prowadzenie działań na rzecz podnoszenia poziomu wykształcenia obywateli,
- 5) racjonalne korzystanie z zasobów przyrody oraz kształtowanie środowiska naturalnego,
- 6) wspieranie rozwoju nauki i współpracy nauki z gospodarką,
- 7) wspieranie rozwoju kultury i inne.

Województwo może także realizować zadania zleczone.

Podkreślić należy, że zakres działania samorządu województwa nie narusza w żadnym stopniu samodzielności powiatu czy gminy. Organy samorządu województwa nie mają wobec powiatu czy gminy uprawnień nadzorczych, nie są więc organami kontroli ani organami wyższego stopnia w postępowaniu administracyjnym.

Źródło: Skrzydło W., *Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 roku*, Zakamycze 2004, s. 227-230.

Polecenia

- A. Wymień urzędy i instytucje realizujące zadania własne gminy i powiatu.
- B. Na podstawie źródeł przedstaw priorytety rozwoju Twojego województwa.
- C. Wykaż znaczenie samorządności i decentralizacji dla funkcjonowania współczesnego państwa polskiego.

28.2. Organy samorządu terytorialnego

Struktury samorządowe obejmują także organy stanowiące samorządu terytorialnego, jak również organy wykonawcze. Te pierwsze mają przedstawicielski charakter i pochodzą z wyborów powszechnych, te drugie zaś są wyłaniane na sesjach rad (sejmików).

a) Organy stanowiące samorządu terytorialnego

Władzę stanowiącą i kontrolną samorządu terytorialnego sprawują rady: gmin, powiatów i sejmiki województw.

Rada gminy jest organem stanowiącym i kontrolnym w gminie, ma prawo działać we wszystkich sprawach, które nie zostały zastrzeżone do rozstrzygnięcia w drodze referendum ani do właściwości innych organów. Jako organ przedstawicielski jest ona ciałem kolegialnym, kadencyjnym, działającym na sesjach jej kadencja wynosi 4 lata i liczy się od dnia wyborów. Liczba radnych w gminie jest zależna od liczby mieszkańców i wynosi od 15 do 45.

Ustawa o samorządzie terytorialnym przyjęła zasadę domniemania właściwości rady gminy we wszystkich sprawach należących do zakresu działania gminy, ma ona więc kompetencje o charakterze generalnym. Pewne sprawy z zakresu działania gminy wykonuje wyłącznie rada, pewne zaś – jej organ wykonawczy (wójt, burmistrz, prezydent miasta). **Do wyłącznej kompetencji rady gminy należą** sprawy z zakresu: organizacji i ustalania kierunków działania gminy (w tym także statut gminy, budżet gminy, rozpatrywanie sprawozdań z jego wykonania i udzielanie absolutorium zarządowi), wyboru organów czy obsady stanowisk w gminie, podatków i opłat lokalnych, decydowania o współdziałaniu z innymi gminami, podejmowania uchwał w sprawach majątkowych gminy.

Rada obraduje na sesjach zwoływanych przez przewodniczącego rady, wybieranego przez radę z jej grona. Powołuje ona komisje stałe rady bądź komisje doraźne (do wykonania określonego zadania).

Rada powiatu jest stanowiącym i kontrolnym organem samorządu powiatowego wybieranym na kadencję 4-letnią. W jej skład wchodzi od 15 do 29 radnych (w zależności od liczby mieszkańców powiatu).

Kompetencje rady powiatu obejmują: podejmowanie uchwał zastrzeżonych ustawami do jej kompetencji, wybór i odwołanie zarządu, stanowienie o kierunkach działalności zarządu, rozpatrywanie sprawozdań z jego działalności, powoływanie i odwoływanie sekretarza i skarbnika powiatu, uchwalanie budżetu powiatu, rozpatrywanie sprawozdania z jego wykonania, podejmowanie uchwał w przedmiocie absolutorium dla zarządu, ustalanie podatków i opłat w granicach określonych ustawowo, podejmowanie uchwał w sprawach majątkowych powiatu itp. Rada powiatu może także stanowić akty prawa miejscowego, które na obszarze powiatu mają charakter powszechnie obowiązujący. Akty te są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Sejmik województwa to stanowiący i kontrolny organ samorządu działający na szczeblu województwa. W jego skład wchodzi radni wybierani na kadencję wynoszącą 4 lata. Jako organ stanowiący sejmik

działa w formie uchwał, przyjmując m.in. akty prawa miejscowego, a także ustalając strategię rozwoju województwa, budżet województwa, podejmując uchwały w sprawach majątkowych itp. Natomiast jako organ kontrolny dokonuje kontroli zarządu i jednostek organizacyjnych województwa, kontrolę wykonania budżetu województwa itp.

Pracami sejmiku kieruje przewodniczący i jego zastępcy wybierani spośród radnych. Funkcji tych nie mogą oni łączyć z członkostwem w zarządzie województwa. Sejmik obraduje na sesjach zwyczajnych (odbywanych co najmniej raz na kwartał) i nadzwyczajnych, zwoływanych na wniosek zarządu województwa lub co najmniej 1/4 ogółu radnych. Sesje zwołuje przewodniczący sejmiku.

b) Organy wykonawcze samorządu terytorialnego

Organ wykonawczy samorządu gminy jest jednoosobowy – **wójt (burmistrz, prezydent miasta)**. Organ ten jest wybierany w wyborach bezpośrednich przez wyborców zamieszkałych na terenie gminy. Wójt jest wybierany większością bezwzględną głosów, a jeśli żaden z kandydatów takiej większości nie otrzyma, odbywa się głosowanie ponowne z udziałem już tylko dwu kandydatów, a są nimi ci kandydaci, którzy w pierwszym głosowaniu otrzymali najwięcej głosów i z kandydowania nie zrezygnowali. Organ wykonawczy może być odwołany przez wyborców w drodze referendum lokalnego.

Wójt (burmistrz, prezydent miasta) wykonuje zadania wynikające z uchwał rady bądź z przepisów ustaw. Należy do niego: przygotowanie projektów uchwał rady, określanie sposobu wykonywania uchwał, gospodarowanie mieniem komunalnym, wykonywanie budżetu, zatrudnianie i zwalnianie kierowników gminnych jednostek organizacyjnych, wykonywanie zadań zleconych z zakresu administracji rządowej.

Pomocniczym organem wójta gminy jest **urząd gminy (miasta)**.

W powiecie organem wykonawczym jest **zarząd powiatu** składający się z 5–7 osób. W jego skład wchodzi: **starosta** jako przewodniczący, wicestarosta i członkowie, których wybiera rada powiatu ze swego grona lub spoza grona radnych. Najpierw zostaje wybrany starosta, a następnie na jego wniosek rada wybiera wicestarostę i członków zarządu także w głosowaniu tajnym i bezwzględną większością głosów. Niedokonanie wyboru zarządu w ciągu 3 miesięcy od daty ogłoszenia wyników wyborów do rady powoduje rozwiązanie rady z mocy prawa i przeprowadzenie przedterminowych wyborów.

Zarząd może być odwołany przez radę powiatu z powodu nieudzielenia mu absolutorium, a także jeśli z wnioskiem tego rodzaju wystąpi 2/5 ustawowego składu rady, a rada przyjmie go w głosowaniu tajnym większością kwalifikowaną 3/5 głosów.

Do zadań zarządu powiatu należy wykonywanie uchwał rady oraz zadań wynikających z ustaw, jak: przygotowanie projektów uchwał rady, wykonywanie tych uchwał, gospodarowanie mieniem powiatowym, wykonywanie budżetu, zatrudnianie i zwalnianie kierowników jednostek organizacyjnych powiatu.

Wewnętrzną organizację i tryb działania zarządu reguluje statut powiatu uchwalany przez radę. Organem pomocniczym zarządu jest **starostwo powiatowe**, a także kierownicy powiatowych służb, inspekcji i straży. Tworzą oni powiatową administrację zespoloną.

Zarząd województwa jest kolegialnym organem wykonawczym sejmiku województwa. Liczy on 5 osób: **marszałek województwa**, który działa jako przewodniczący, jego zastępcy i członkowie. Tylko marszałek województwa musi być wybrany z grona radnych. Wyboru tego dokonuje sejmik bezwzględną większością głosów. Niedokonanie wyboru w ciągu 3 miesięcy od ogłoszenia wyników wyborów do sejmiku województwa powoduje rozwiązanie sejmiku z mocy prawa. W okresie do wyborów kompetencje sejmiku i zarządu województwa przejmuje w takim przypadku wojewoda.

Odmowa udzielenia zarządowi absolutorium z wykonania budżetu województwa jest równoznaczna ze złożeniem wniosku o jego odwołanie. Sejmik województwa może także odwołać zarząd, jeśli odpowiedni wniosek złoży co najmniej 1/3 ustawowego składu sejmiku. Do uchwalenia tego rodzaju wniosku wymagana jest kwalifikowana większość 3/5 ustawowego składu sejmiku i przyjęcie go w głosowaniu tajnym. Na wniosek marszałka województwa mogą być odwołani poszczególni członkowie zarządu też w głosowaniu tajnym, ale już tylko bezwzględną większością głosów.

Zarząd województwa wykonuje zadania samorządu województwa niezastrzeżone do kompetencji sejmiku i wojewódzkich jednostek organizacyjnych. **Do zadań zarządu należy:** wykonywanie uchwał sejmiku, gospodarowanie mieniem województwa, przygotowanie projektu i wykonywanie budżetu województwa, przygotowanie projektu strategii rozwoju województwa oraz wykonywanie jej, kierowanie, koordynowanie i kontrola działalności wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych.

Wewnętrzną organizację i tryb funkcjonowania zarządu określa statut województwa. Organem pomocniczym zarządu województwa jest urząd marszałkowski i wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne.

Źródło: Skrzydło W., *Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 roku*, Zakamycze 2004, s. 234–237.

Polecenia

- A. Na podstawie źródeł zapoznaj się z wybraną uchwałą rady gminy i przedstaw jej znaczenie dla rozwoju cywilizacyjnego regionu.
- B. Na podstawie źródeł przedstaw wykonanie budżetu województwa w najważniejszych obszarach życia społeczno-gospodarczego.
- C. Przedstaw formy wpływania obywateli na decyzje podejmowane przez organy władzy samorządowej.

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

29. Prawo

Uczeń:

- 1) wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym;
- 2) rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne);
- 3) rozróżnia źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych (prawo: zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne).

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski
nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli

29.1. Cele i funkcje prawa

Pierwszą kwestią, którą należy wyjaśnić w związku z funkcjonowaniem prawa rozumianego jako szczególny porządek społeczny, jest rozróżnienie celów i funkcji prawa. Pojęcia te są bowiem często mylone. Przez **cel** rozumieć należy pewien postulowany stan rzeczy, który ma być osiągnięty dzięki podjęciu określonych czynności, ustanowieniu norm, wprowadzeniu rozwiązań organizacyjnych itp. Tak np. celem wprowadzenia tzw. konstruktywnego wotum nieufności wobec Rady Ministrów jest ograniczenie możliwości obalania rządu przez przypadkowe większości parlamentarne, celem ustanowienia instytucji ksiąg wieczystych jest zabezpieczenie obrotu prawnego w dziedzinie nieruchomości przed nieuczciwością i nadużyciami, z kolei celem przepisów zakazujących palenia tytoniu w miejscach publicznych jest ochrona zdrowia osób niepalących. Bywa niejednokrotnie, że wyznacza się nie jeden cel lecz całą ich wiązkę, a także wprowadza się ich hierarchię.

Cel zatem jest zawsze czymś planowanym, zamierzonym przez tego, kto podejmuje działania, stanowi normy czy wprowadza rozwiązania organizacyjne. Nie zawsze natomiast jest on w rzeczywistości osiągany. Zdarza się nieraz, że to, co się realnie uzyskało na skutek podjętych działań, jest dalekie od zaplanowanego celu, a nawet jest z nim sprzeczne.

Myślenie o prawie w kategoriach celów eksponuje rolę prawa jako szczególnego narzędzia, instrumentu oddziaływania społecznego. Taki **instrumentalny charakter prawa** jest zakładany od najdawniejszych czasów. Dekrety i ustawy podatkowe uchwalano po to, by móc na ich podstawie ściągać podatki. Analogicznie, uregulowanie prawem typowych umów lub kontraktów to efekt dążenia do ustalenia zasad, według których dokonuje się wymiana gospodarcza tak, aby nasze wzajemne działania były przewidywalne. Osiąganie celów społecznych z pomocą prawa wymaga więc względnej stałości prawa, nazywanej **pewnością prawa**.

Natomiast terminowi funkcja nadaje się w języku potocznym i w nauce rozmaite znaczenia. Niekiedy funkcję utożsamia się z celem, kiedy indziej „funkcja” oznacza tyle co działanie, funkcjonowanie jakiejś instytucji, organizacji, normy postępowania itp.

Przez **funkcję prawa współczesna nauka najczęściej rozumie rzeczywisty, obiektywny skutek, rezultat istnienia (działania) jakiejś instytucji czy normy dla ich otoczenia**. [. .]

W nauce nie ma jednak wątpliwości, że zarówno prawo w ogóle, jak i poszczególne normy oraz instytucje prawne wywołują przez swoje istnienie i działanie określone skutki, a więc realizują pewne funkcje wobec swego otoczenia. Otoczeniem tym jest społeczeństwo i jednostki, które je tworzą. Mówi się w związku z tym o społecznych funkcjach prawa. Niektóre funkcje pokrywają się z funkcjami jakie pełnią w społeczeństwie również inne regulatory ludzkich zachowań, zwłaszcza **moralność** i **obyczaje**, inne natomiast są charakterystyczne wyłącznie dla prawa.

Nie utrwalił się dotychczas jednolity pogląd na temat **typologii funkcji prawa**. Stąd w literaturze prawniczej znajdziemy próby typologii uwzględniające rozmaite kryteria podziału. Tak więc mówi się na

przykład o funkcjach prawa: stabilizacyjnej i dynamizującej, ochronnej i organizacyjnej, represyjnej i wychowawczej:

- 1) funkcja **stabilizacyjna** wyraża się w tym, że skutkiem działania prawa w społeczeństwie jest utrwalanie istniejącego w nim ładu politycznego, gospodarczego itp. Stałość prawa polegająca na obowiązywaniu prawa przez dłuższy czas powoduje petryfikowanie wzorów zachowań, uczynienie ludzkich działań bardziej rutynowymi, a przez to powtarzalnymi. W tym sensie wzmacnia się też **bezpieczeństwo prawne** obywateli;
- 2) funkcja **dynamizująca** zaś polega na promowaniu zmian w różnych sferach życia społecznego. Prawodawstwo może być czynnikiem sprzyjającym przeobrażeniom stosunków społecznych, może odpowiadać na potrzeby społeczne konkretnego czasu, kreując nowe instytucje prawne i wprowadzając nowe struktury organizacyjne życia społecznego;
- 3) funkcja **ochronna** polega na tym, że prawo wspiera (chroni) rozmaite wartości istotne ze społecznego punktu widzenia. Jeżeli np. przepisy postępowania cywilnego określają sposób, w jaki niespłacony pożyczkodawca może dochodzić od pożyczkobiorcy zapłaty długu, to właśnie w ten sposób chroniony jest majątek pożyczkodawcy; podobną funkcję pełnią regulacje sfery socjalnej (np. zasiłek dla bezrobotnych, urlopy macierzyńskie itp.);
- 4) funkcja **organizacyjna** prawa objawia się w tworzeniu instytucjonalnych warunków życia społecznego i państwowego (np. przez unormowania dotyczące ustroju organów władzy publicznej, ich kompetencji i trybu działania). Na tej podstawie powoływane są rozmaite jednostki organizacyjne, zarówno stanowiące organy władzy publicznej (sądy, organy samorządowe itp.), jak i w dalszej kolejności różnorodne prywatne (spółki, stowarzyszenia, fundacje itp.);
- 5) wreszcie wyodrębnienie funkcji **represyjnej** i **wychowawczej** uwzględnia to, czy prawo działa ze względu na obawę dolegliwości, które mogą spotkać naruszcycieli norm, czy przez fakt, iż wyrabia w adresatach norm trwałe przekonania, skłonności i nawyki.

Według innej propozycji wyróżnić można następujące funkcje:

- 1) funkcja **kontrolna** polega na tym, że rezultatem działania prawa jest poddanie zachowań ludzkich społecznej kontroli, tj. zamknięciu tych zachowań w granicach prawa, m.in. przez eliminowanie odstępstw od obowiązujących norm. W ten sposób zachowania stają się obliczalne i przewidywalne, wzrasta poczucie pewności i bezpieczeństwa. Pełnienie funkcji kontrolnej przypisuje się zresztą nie tylko prawu, ale także innym zespołom norm społecznych, np. normom moralnym;
- 2) funkcja **dystrybutywna** jest rezultatem tego, że prawo przyczynia się do rozdziału w społeczeństwie różnego rodzaju dóbr i ciężarów (materialnych, moralnych). Widać to szczególnie wyraziście w przypadku norm prawa administracyjnego czy podatkowego. W tym wypadku wartościami chronionymi mogą być sprawiedliwość, równość, a niekiedy godność człowieka;
- 3) z kolei **regulacja konfliktów** jako funkcja prawa polega na tym, że rezultatem działania prawa (przestrzegania i stosowania) jest rozstrzygnięcie sporów między ludźmi – sporów, które pojawiają się w przypadku niezgodności interesów i opinii jednostek i grup ludzkich. Nie ma też wątpliwości, że funkcja regulacyjna służy przede wszystkim ochronie wolności i pokoju w świecie współczesnym.

Niebagatelna jest też ocena prawa w kategoriach **skuteczności** i **efektywności** (najprościej rzecz ujmując: przewagi zysków nad kosztami lub stratami). Doświadczenia, o których tu mowa, uczą raczej, że prawo może być w dłuższym okresie skutecznym środkiem organizacji życia społecznego tylko wówczas, gdy w swej treści i formie respektuje pewne podstawowe, akceptowane społecznie wartości. Może być skutecznym instrumentem oddziaływania na zachowania adresatów norm jedynie w ramach tych wartości. Tylko z takim prawem obywatele będą się utożsamiać i będą uznawać je za sprawiedliwe.

Źródło: Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2011, s. 166–169.

Polecenia

- A. Podaj kilka przykładów regulacji prawnych i zakładanych przez prawodawców celów, jakie przez wprowadzenie tego prawa miały zostać osiągnięte.**
- B. Określ najważniejsze funkcje prawa i omów przykłady ich urzeczywistniania.**

29.2. Pojęcie przestrzegania prawa

Prawo jest systemem normatywnym tworzonym z myślą o kształtowaniu w określony sposób relacji między ludźmi. Aby prawo mogło efektywnie chronić wartości i potrzeby społeczne, niezbędne jest przestrzeganie norm prawnych przez członków wspólnoty, do której prawo ma zastosowanie. Bez szerokiego posłuchu wobec prawa nie sposób liczyć na realizację celów zakładanych przez prawodawcę.

Przestrzeganie prawa jest zachowaniem adresata normy prawnej zgodnym z treścią dyspozycji tej normy w warunkach określonych w jej hipotezie. Chodzi tu o tzw. zachowanie zewnętrzne, którego przebieg bądź którego bezpośredni skutek może być dostrzegalny dla innych osób. Przeżycia psychiczne, np. motywacja, emocje, jakie towarzyszą temu zachowaniu, nie wpływają na ocenę faktu czy mamy do czynienia z przestrzeganiem prawa. Na przykład zachowanie zgodne z normą może być wywołane strachem przed sankcją albo uznaniem dla jej słuszności, poszanowaniem dla organu, który ją ustanowił itp. Stan przeżyć psychicznych jest natomiast brany pod uwagę i ma znaczenie prawne w przypadku ustalania intencji adresata prawa, np. w przypadku prawa karnego – stopnia jego winy lub oceny doniosłości naruszenia norm. Istotne jest **świadome dostosowanie się** adresatów do obowiązujących norm prawnych – tylko w takim przypadku będziemy mogli mówić o przestrzeganiu prawa.

Przestrzeganie prawa jest obowiązkiem wszystkich adresatów norm – pierwotnych i wtórnych, to znaczy osób fizycznych i prawnych, rozmaitych jednostek organizacyjnych, które występują w stosunkach prawnych i organów władzy publicznej (państwa, samorządu terytorialnego itp.)

Zjawisko przestrzegania prawa możemy obserwować i badać w sferze faktów, a nie w sferze norm. Dlatego nie należy lekceważyć badań empirycznych, które mają na celu dać nam rzetelny opis kierujących nami pobudek oraz sposobów ich realizacji. Posłuch wobec prawa przejawia się bowiem w zachowaniach adresatów norm. Uzasadnienie dla posłuszeństwa wobec norm prawnych jest też zwykle związane z wartościami, które wybieramy. Przestrzegamy danej normy, ponieważ uważamy ją za słuszną albo, częściej, ponieważ uważamy za słusne skutki zachowania, które dana norma wyznacza. Podstawą akceptacji mogą być normy moralne lub religijne: nie parkujemy samochodu na miejscu przeznaczonym dla inwalidów nie tylko ze względu na zakazującą tego normę prawną, ale również dlatego, iż ma to uzasadnienie moralne. Na naszą ocenę norm prawnych, oprócz wsparcia innych systemów normatywnych, wpływa także system wartości wyznawany w środowisku społecznym bezpośredniego adresata norm prawnych, stan wiedzy o prawie i o celach, jakie przyświecały prawodawcy. Podsumowując – można wskazać, że posłuch wobec prawa może wynikać z:

- 1) szacunku dla prawa jako takiego (**postawa legalistyczna**),
- 2) chęci uzyskania jakichś korzyści lub uniknięcia kar (**postawa oportunistyczna**),
- 3) z chęci naśladowania zachowań innych osób lub dostosowania się do nich (**postawa konformistyczna**).

Postawa legalizmu wyraża się gotowością przestrzegania norm prawnych nie ze względu na ich treść ale właśnie dlatego, iż są to normy ustanowione przez władzę publiczną. Rozpowszechnienie w społeczeństwie postaw legalistycznych jest korzystne z punktu widzenia prawodawców i organów władzy pu-

blicznej stosujących prawo, ponieważ przyczynia się do zmniejszenia liczby przypadków jego naruszenia i pozwala tym samym na stabilną organizację i funkcjonowanie państwa. Stwarza ono zarazem sytuację, w której nawet normy pozostające w ewentualnym konflikcie z wymogami moralności mogą liczyć na posłuch. Legalizm jest w pewnych granicach cnotą, skoro poszanowanie prawa stanowi obowiązek każdego adresata norm. Z drugiej jednak strony jeśli posłuch dla prawa jest całkowicie bezkrytyczny (bezrefleksyjny), legalizm może stać się hamulcem zmian w prawie. Najbardziej racjonalną postawą jest więc tzw. legalizm krytyczny – nie kontestujący prawa jako takiego, ale wrażliwy na pewne wymagania co do treści norm prawnych czy celów prawodawstwa i umiejący legalnymi środkami (np. formułując postulaty de lege ferenda) wskazywać potrzebę naprawy.

Postawa oportunistyczna łączy się z przeprowadzeniem rachunku zysków i strat (np. materialnych, osobistych, prestiżowych jakie wynikać mogą z przestrzegania lub nieprzestrzegania prawa. Jeżeli oportunista dojdzie do przekonania, że więcej zyska na przestrzeganiu prawa niż straci, gotów jest dać prawu posłuch. Jeśli jednak uzna, że naruszenie prawa przyniesie mu większe korzyści, zwykle nie waha się przed jego złamaniem. Ludzki oportunizm wykorzystują po części twórcy regulacji karnych, które, posługując się ostrymi sankcjami, stawiają potencjalnego sprawcę przestępstwa przed wyborem: czy podjąć próbę popełnienia przestępstwa, np. próbę włamania dla zdobycia majątku, czy też ulec obawie przed prawdopodobną karą wieloletniego pozbawienia wolności i z dokonania tego włamania zrezygnować. Skuteczność oddziaływania normy na potencjalnego sprawcę zależy jednak nie tylko, a nawet nie wyłącznie, od srogości ustawowego zagrożenia karą, ale także od tego, jak sprawny jest aparat ścigania i karania przestępców, więc czy ujęcie i skazanie sprawcy jest nieuchronne lub choćby wysoce prawdopodobne, czy raczej wątpliwe lub niemożliwe.

Postawa konformistyczna wyraża się w tym, że dostosowujemy swoje zachowania (a niekiedy i poglądy) do zachowań i poglądów osób, z którymi w jakiś sposób się identyfikujemy lub do postaw dominujących w naszym otoczeniu. Jeśli osoby te szanują i przestrzegają prawo, to i my go przestrzegamy, jeśli je łamią – gotowi jesteśmy je naruszać. Układem odniesienia dla konformisty nie jest samo prawo, ale stosunek do prawa przyjmowany w jego otoczeniu.

Uwagi dotyczące postaw wobec prawa można też odnieść do postaw wobec innych norm postępowania: moralnych, obyczajowych, religijnych itp. Ponadto praktyczne uzasadnienia naszych wyborów co do podporządkowania się prawu nierzadko nie wyrażają wskazanych postaw w ich „czystej” postaci, ale stanowią mieszaninę argumentów odpowiadających różnym postawom.

Źródło: Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2011, s. 170–172.

Polecenia

- A. Wymień powody, które przyczyniają się do przestrzegania prawa.
- B. Wykaż znaczenie przestrzegania prawa dla życia publicznego.

29.3. Postaci nieprzestrzegania prawa

Nieprzestrzeganie prawa może polegać na:

- 1) zachowaniu *contra legem*, zwykle zwanym naruszeniem prawa lub złamaniem prawa;
- 2) zachowaniu *praeter legem* (obok prawa), pozornie zgodnym z prawem, ale mającym na celu uniknięcie zakazów, nakazów lub wyjście poza granice dozwoleń stanowiących przez normy.

Zachowania *contra legem* polegają na działaniu lub zaniechaniu niezgodnym z treścią dyspozycji normy bezwzględnie wiążącej (*ius cogens*) w warunkach określonych jej hipotezą. Nieprzestrzeganie prawa może więc polegać na podjęciu zachowania, które jest przez jakąś normę zakazane albo na niezrealizowaniu zachowania nakazanego. Osoba, która dopuszcza się naruszenia prawa, zwykle stara się ten fakt pozostawić niejawnym, w mniejszym lub większym stopniu liczy się bowiem z groźbą zastosowania normy sankcjonującej.

Wśród zachowań *contra legem* należy wyróżnić przypadki odmawiania posłuchu prawu z powodu tzw. obywatelskiego (cywilnego) nieposłuszeństwa. **Obywatelskie nieposłuszeństwo** jest szczególnym sposobem naruszania prawa. Nie polega ono na ukrywaniu zachowań niezgodnych z prawem, ale na ich publicznym manifestowaniu. Obywatel podejmujący takie działanie nie ma na celu uniknięcia sankcji, lecz godzi się na jej zastosowanie wobec swej osoby. Czyni to w celu wyrażenia sprzeciwu wobec działań władz publicznych, które ocenia negatywnie, lub sprzeciwu wobec treści norm, które uznaje za niesłuszne. W postawie obywatelskiego nieposłuszeństwa zawarta jest myśl konstruktywna. Obywatelom chodzi tu na ogół nie o korzyści osobiste, ale o interes publiczny, o naprawienie społecznego zła, zmianę niesprawiedliwego prawa itp.

Koncepcja obywatelskiego nieposłuszeństwa jako uzasadnienie i usprawiedliwienie braku posłuchu wobec prawa rzadko jest akceptowana przez przedstawicieli pozytywizmu prawniczego. Motyw skłaniający adresata prawa do naruszenia prawa jest dla nich co do zasady nieistotny wobec stwierdzenia faktu takiego naruszenia i nie zwalnia od zastosowania odpowiedniej sankcji. Cel sprawcy może tylko, ale nie musi, mieć wpływ na stopień dolegliwości sankcji, jeśli prawo przewiduje w tym zakresie luz decyzyjny pozostawiony organowi stosującemu normę sankcjonującą.

Zastosowania sankcji można natomiast uniknąć, jeżeli działanie zabronione przez przepisy jest objęte dyspozycją innej normy obowiązującej w danym systemie prawnym (np. normy konstytucji lub wiążącej umowy międzynarodowej) i gwarantującej określoną wolność lub uprawnienie obywatelskie. W takim jednak przypadku nie dochodzi w istocie do naruszenia porządku prawnego, gdyż norma wyższa (wyrażająca uprawnienie) uchyla normę niższą (przewidującą np. zakaz pewnego zachowania), a więc osoba zainteresowana działa zgodnie z normą wyższą. [...]

Odmienne akty nieposłuszeństwa obywatelskiego postrzegają zwolennicy teorii prawno-naturalnych oraz realistycznych. W pierwszym przypadku przyjmuje się, że sprzeczność zachowania z prawem stanowiącym znajduje usprawiedliwienie w normach prawa wyższego (naturalnego). Z kolei według zwolenników re-

alizmu prawnego fakt ustanowienia przepisów przewidujących określony obowiązek, np. służby wojskowej, nie przesądza ostatecznie o konieczności jego wykonania. Organ stosujący prawo, np. sąd, może uznać, iż ogólna norma prawa stanowionego została uchylona przez obowiązującą, w sensie realnym normę zawierającą wyjątek dla szczególnych kategorii adresatów, np. tzw. obdzektorów (od ang. *to object* – sprzeciwiać się).

Inna forma naruszenia prawa to nadużycie prawa. Ograniczając się do sfery prawa prywatnego przyjmujemy, że **nadużycie prawa podmiotowego** polega najczęściej na działaniu zgodnym z literalnym brzmieniem przepisu, ale jednocześnie sprzecznym z zasadami współżycia społecznego lub tzw. społeczno-gospodarczym przeznaczeniem rzeczy. Właściciel nieruchomości prowadzący na swojej posesji działalność gospodarczą związaną z emisją zapachów przykrych dla sąsiadów nie może się powoływać na swoje prawo własności. Przypadki te są, w myśl art. 5 KC, uznawane za naruszenie prawa. [..]

Natomiast omijanie prawa [..] polega na osiągnięciu celu zabronionego przez jedną normę w taki sposób, że adresat podejmuje zachowanie, które pozornie stanowi przypadek zastosowania innej normy, a nie normy obchodzonej. Pozwala to adresatowi uniknąć niedogodności, jakie wiążą się z podporządkowaniem normie sankcjonowanej, przy jednoczesnym nienarażaniu się na realizację sankcji. Dążąc do omijania prawa adresaci norm prawnych sięgają zwykle po szczególnie zwięzającą lub rozszerzającą wykładnię przepisów, wykorzystują niejasności języka prawnego, luki w prawie itp. Niekiedy wykorzystują też luz decyzyjny pozo-stawiony organom władzy publicznej albo faktyczne ograniczenia w ich funkcjonowaniu wynikające np. z niemożności precyzyjnego skontrolowania wszystkich podmiotów co do zgodności ich zachowań z prawem. Zachowanie *praeter legem* występuje np. wtedy, gdy uczestnicy licytacji, działając w zмовie, dążą do nabycia licytowanego przedmiotu za możliwie najniższą cenę. Podobnie jest w przypadku występowania dla pozorów obywatela polskiego w miejsce cudzoziemca przy nabywaniu przez niego nieruchomości, w celu uniknięcia przez cudzoziemca konieczności uzyskania zgody organów administracji na to nabycie.

Omijanie (obchodzenie) prawa bywa na ogół, z moralnego punktu widzenia, oceniane jako naganne. Stanowi też naruszenie prawa, chociaż adresat wskazuje, że jego zachowanie nie jest formalnie sprzeczne z tzw. literą przepisów. [..]

Źródło: Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2011, s. 172–175.

Polecenia

- A. Wymień najważniejsze przyczyny nieprzestrzegania prawa.**
- B. Rozważ problem tzw. obywatelskiego nieposłuszeństwa. Zajmij swoje stanowisko uzasadniając je przykładem z życia.**
- C. Wykaż społeczne skutki nieprzestrzegania prawa.**

29.4. System prawa

Pojęcie systemu prawa i gałęzi prawa

Pierwsze zetknięcie z obowiązującym prawem, z olbrzymią liczbą aktów prawnych (ustaw, rozporządzeń) regulujących różne dziedziny stosunków społecznych, stwarza wrażenie przypadkowości i niespójności tych aktów. Bliższa analiza wykazuje jednak, że mimo różnorodności akty te opierają się na pewnych wspólnych zasadach ogólnych, służą określonym celom i są ze sobą zsynchronizowane. Mówimy więc, że akty te stanowią określony system.

Przez **system prawa** rozumiemy całokształt obowiązujących w danym państwie przepisów, opartych na wspólnych podstawowych zasadach, usystematyzowanych według przyjętych kryteriów. W naszym systemie prawa usystematyzowanie polega przede wszystkim na podziale całego prawa na gałęzie. [...]

W systemie prawa polskiego wyróżnia się zwykle następujące **gałęzie prawa**: prawo państwowe, prawo administracyjne, prawo finansowe, prawo cywilne, prawo gospodarcze, prawo rodzinne, prawo pracy, prawo karne, prawo procesowe. Ponadto odrębną gałęzią prawa jest prawo międzynarodowe, które traktowane bywa jako prawo zewnętrzne państw. Przedstawimy teraz krótką charakterystykę wymienionych gałęzi prawa.

Prawo państwowe (zwane niekiedy prawem konstytucyjnym) reguluje podstawowe zasady ustroju politycznego, gospodarczego i społecznego. Określa ono strukturę i kompetencje naczelných organów państwa, a także podstawowe prawa i obowiązki człowieka i obywatela oraz zasady prawa wyborczego. Głównym źródłem prawa państwowego jest Konstytucja.

Prawo administracyjne reguluje organizację administracji oraz proces wykonywania przez organy państwowe i samorządowe funkcji administrowania. Przepisy prawa administracyjnego tworzą ramy, w których organy administracji publicznej, wyposażone w uprawnienia władcze, mogą prowadzić swą działalność. Prawo administracyjne reguluje również pomocniczą działalność organów administracji, np. prowadzenie archiwów, statystyk. Zakresem gałęzi prawa administracyjnego są wreszcie objęte normy regulujące tryb postępowania przed organami administracji.

Prawo finansowe zawiera normy prawne regulujące zasady i tryb gromadzenia dochodów przez państwo (np. z tytułu podatków) oraz zasady i tryb rozdziału i wydatkowania tych środków. Problematyką tą zajmuje się podstawowy dział prawa finansowego – prawo budżetowe. Drugi dział prawa finansowego – prawo bankowe – reguluje organizację banków oraz stosunki finansowe związane z działalnością bankową (zagadnienia obiegu pieniężnego, udzielania kredytów, obrotu dewizowego itp.). Trzecim działem prawa finansowego jest prawo ubezpieczeniowe, określające organizację i działalność instytucji ubezpieczeniowych. Czwartym wreszcie działem prawa finansowego jest prawo finansowe przedsiębiorstw państwowych.

Prawo cywilne jest gałęzią prawa regulującą stosunki majątkowe oraz niektóre stosunki wynikające z praw osobistych, w których występujące podmioty są w stosunku do siebie równorzędne. Stosunki regu-

lowane przez prawo cywilne zachodzić mogą zarówno między osobami fizycznymi, jak i osobami prawnymi (np. spółkami mającymi osobowość prawną, spółdzielniami, przedsiębiorstwami państwowymi).

Prawo gospodarcze nie przez wszystkich jest uznawane za samodzielny gałąź w systemie naszego prawa. Znaczna część prawników uważa, że prawo gospodarcze zawiera unormowania bądź o charakterze cywilnoprawnym, bądź administracyjnoprawnym lub finansowo-prawnym, toteż nie ma kryteriów jego wyodrębnienia w odrębną gałąź prawa. Nie wchodząc w spory doktrynalne możemy przyjąć, że prawo gospodarcze jest gałęzią prawa wyodrębnioną w celach dydaktycznych. Przedmiotem tak pojętego prawa gospodarczego jest regulacja prawna stosunków gospodarczych, a więc określenie podmiotów prowadzących działalność gospodarczą oraz regulacja stosunków powstających w toku prowadzenia działalności gospodarczej.

Prawo rodzinne reguluje osobiste i majątkowe stosunki wynikające z zawarcia małżeństwa, stosunki powstające między rodzicami a dziećmi, a także stosunki dotyczące przysposobienia (adopcji) oraz opieki nad osobami małoletnimi.

Prawo pracy obejmuje normy regulujące stosunki pracy między pracodawcami a pracownikami oraz stosunki bezpośrednio z pracą związane. W zakres prawa pracy wchodzi więc normy regulujące powstanie i ustanie stosunku pracy, obowiązki i uprawnienia pracodawcy i pracownika, czas pracy, urlopy, ochronę pracy, bezpieczeństwo i higienę pracy, a także rozstrzyganie sporów ze stosunku pracy.

Prawo karne określa jakie czyny są przestępstwami, ustala zasady odpowiedzialności za takie czyny oraz kary, jakie grożą za ich popełnienie. Zadaniem norm prawa karnego jest ochrona obywateli i ich dóbr przed zamachami, a także ochrona interesów politycznych i gospodarczych państwa i jego instytucji. Oprócz pełnienia funkcji ochronnych, zadaniem prawa karnego jest oddziaływanie wychowawcze zarówno na sprawcę, jak i społeczeństwo.

Prawo procesowe jest gałęzią prawa dość niejednorodną. W jego zakres wchodzi trzy podstawowe działy:

- 1) prawo o ustroju sądów i prokuratury,
- 2) prawo procesowe cywilne (zwane też procedurą cywilną lub postępowaniem cywilnym),
- 3) prawo procesowe karne (zwane postępowaniem karnym lub procedurą karną).

Przepisy o ustroju sądów określają strukturę i organizację sądów poszczególnych szczebli, przepisy o prokuraturze zaś – organizację, zadania i obowiązki prokuratury.

Prawo procesowe cywilne określa tryb postępowania przed sądami w sprawach cywilnych, a także w sprawach gospodarczych, w sprawach z zakresu prawa rodzinnego oraz prawa pracy. Określa również prawa stron i innych osób uczestniczących w postępowaniu.

Prawo procesowe karne ustala tryb działania sądów w sprawach karnych a także uprawnienia prokuratora, oskarżonego i obrońców w poszczególnych stadiach procesu.

Prawo międzynarodowe ma odmienny charakter od wymienionych poprzednio gałęzi prawa. Stanowi ono zespół norm regulujących przede wszystkim prawa i obowiązki poszczególnych państw w ich stosunkach wzajemnych, nie może więc być traktowane jako część składowa wewnętrznego prawa polskiego. Prawo międzynarodowe określa również status organizacji międzynarodowych, takich jak Organizacja

Narodów Zjednoczonych czy Unia Europejska. Normy prawa międzynarodowego nie są poparte przymusem państwowym, a jedynie specyficznymi sankcjami stosowanymi przez organizacje międzynarodowe (np. zagrożenie embargiem). Z reguły podstawą przestrzegania norm prawa międzynarodowego jest przekonanie o ich słuszności.

Prawo materialne i formalne

Do **prawa materialnego** zalicza się te normy prawne, które w swej treści określają merytoryczne prawa i obowiązki oraz uprawnienia podmiotów prawa, a także regulują tryb ich postępowania. Prawem materialnym są więc między innymi normy zawarte w kodeksie cywilnym, określają one bowiem prawa i obowiązki stron wynikające na przykład z zawieranych umów (sprzedaży, najmu, zlecenia itp.). Podobnie normy prawa materialnego są zawarte w kodeksie pracy, w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, a także w kodeksie karnym.

Do **prawa formalnego** zalicza się zarówno normy prawne określające strukturę i organizację organów wymiaru sprawiedliwości, jak i przepisy o charakterze proceduralnym, tj. przepisy określające tryb postępowania przed tymi organami. Przepisy prawa formalnego określają więc strukturę i organizację sądów, tryb postępowania przed sądami kolejnych instancji, rodzaje środków dowodowych, środki odwoławcze oraz tryb ich wnoszenia itp.

Przepisy prawa formalnego są zawarte m.in. w Kodeksie postępowania cywilnego (k.p.c.), Kodeksie postępowania karnego (k.p.k.) oraz Kodeksie postępowania administracyjnego (k.p.a.).

Źródło: Lewandowski J., *Elementy prawa*, Warszawa 2011, s. 42–45.

Polecenia

A. Przedstaw podstawowy zakres regulacji prawnych poszczególnych gałęzi prawa, wchodzących w skład systemu prawa w Polsce.

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

30. System prawny Rzeczypospolitej Polskiej

Uczeń:

- 1) opisuje źródła prawa w Polsce oraz hierarchię aktów prawnych;
- 2) wyjaśnia, na czym polega praworządność i jakie zasady oraz instytucje stoją na jej straży;
- 3) wskazuje gałęzie prawa i kodeksy, w których szukać należy odpowiednich przepisów;
- 4) wyjaśnia, w jaki sposób realizuje się w Polsce zasadę niezależności sądów i niezawisłości sędziego;
- 5) przedstawia różnicę między sędziami a ławnikami.

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski
nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli

30.1. Praworządność

Pojęcie praworządności

Problem praworządności jest tak stary, jak stara jest ludzka refleksja o prawie, o jego przestrzeganiu i stosowaniu. Pojawiła się już w pracach myślicieli starożytnej Grecji – Platona i Arystotelesa. Termin *praworządność* jest pojęciem ukształtowanym historycznie. Stopniowo rodziła się idea związania państwa prawem oraz pozostająca z nią w ścisłym związku zasada przestrzegania prawa przez organy państwowe, czyli zasada praworządności.

Mimo iż powszechnie istnieje zgodność co do tego, że **istota praworządności polega na przestrzeganiu prawa**, to istnieją różnice w poglądach na zakres praworządności zarówno w aspekcie przedmiotowym, jak i podmiotowym. Praworządność może być rozważana w dwu płaszczyznach:

- 1) w płaszczyźnie normatywnej (jako zasada prawnoustrojowa), gdzie w tradycji kontynentalnej (szczególnie niemieckiej i francuskiej) akcentowany jest pozytywny aspekt praworządności – rozumiany jako zobowiązanie organów władzy publicznej do działania ściśle na podstawie przepisów prawa, co w rezultacie doprowadziło do wypracowania koncepcji państwa prawnego (współcześnie – demokratycznego państwa prawnego);
- 2) jako określony stan faktyczny w państwie, gdy organy władzy publicznej rzeczywiście działają ściśle na podstawie przepisów prawa.

W aspekcie podmiotowym pojęcie praworządności odnosi się do przestrzegania prawa przez organy władzy publicznej. Zasada praworządności adresowana jest do tych, którzy sprawują rządy w państwie. Pojęcia praworządności nie należy natomiast – takie jest dzisiaj dominujące stanowisko nauki – odnosić do zachowań obywateli. Praworządność, powtórzmy to raz jeszcze, dotyczy działań państwa, wiąże się ściśle z kwalifikacją prawną władczych działań organów władzy publicznej, przejawiających się bądź w formie stanowionych norm ogólnych (tworzenie prawa), bądź w formie norm indywidualnych (stosowanie prawa).

Formalna i materialna koncepcja praworządności

W doktrynie znane są dwie konkurencyjne koncepcje praworządności, które zrodziły się na tle sporu w kwestii wartościowania (warstwy ocenianej) zawartego w pojęciu praworządności. Znane są pod nazwą **formalnej koncepcji praworządności** oraz **materialnej koncepcji praworządności**.

W ujęciu zwolenników **formalnej koncepcji praworządności** za praworządne uznaje się państwo, w którym prawo jest przestrzegane przez organy władzy publicznej. Treść tego prawa (jego aksjologiczna, czyli wartościująca „zawartość”) jest z tego punktu widzenia obojętna. Przyjmuje się, że przestrzeganie prawa przez państwo jest wartością samoistną, ponieważ daje obywatelom poczucie pewności i przewidywalność decyzji podejmowanych przez władze publiczne. Przestrzeganie prawa jest tu dyrektywą bezwzględną, wynikającą z samego faktu obowiązywania prawa. Za K. Opałkiem i W. Zakrzewskim można przytoczyć **definicję** praworządności, która dobrze oddaje jej koncepcję **formalną** – *praworządność jest to organizowanie i wykonywanie działalności państwowej na podstawie przepisów prawa*.

Zwolennicy **materialnej koncepcji** praworządności uważają, że problemu praworządności nie można jednak sprowadzać tylko do aspektów formalnych – aby przestrzegać prawa, aby posługiwano się nim jako instrumentem organizowania działalności państwowej. Ich zdaniem chodzi również o to, jakie ma być to prawo, jaką treść mają mieć normy prawne, których należy przestrzegać. Prawo bowiem nie zawsze musi być „dobre”, ale czasem bywa ono także „złe”. Wszak ludobójcy hitlerowscy czy komunistyczni także zazwyczaj zasłaniaли się tym, że ich działania są zgodne z prawem ich państwa, podczas gdy prawo to zawierało postanowienia ewidentnie niedobre, a nawet nieludzkie.

Formalnemu pojmowaniu praworządności przeciwstawia się argumenty natury materialnej. Wskazuje się, iż pewnych powszechnie akceptowanych elementarnych praw życia społecznego nie wolno naruszać. Za praworządne uznaje się więc państwo, które nie tylko przestrzega prawa, ale w którym prawo spełnia pewne postulaty aksjologiczne odnoszące się do jego treści i formy. Katalog wymogów i postulatów wobec prawa, a także ich hierarchia bywają oczywiście zmienne historycznie oraz zróżnicowane w zależności od przekonań politycznych, filozoficznych, moralno-światopoglądowych osoby formułującej te wymogi i postulaty. Dość powszechnie jednak (także w polskiej nauce prawa) spotyka się poglądy, że prawo powinno: być równe dla wszystkich, deklorować podstawowe wolności i prawa człowieka i obywatela, zapewniać gwarancje realizacji tych wolności i praw.

W świetle takiego stanowiska **materialną definicję praworządności** można sformułować następująco: **praworządność to organizowanie i wykonywanie działalności państwowej na podstawie przepisów prawa, gdy prawo to jest równe dla wszystkich oraz zapewnia podstawowe wolności i prawa człowieka i obywatela.**

Podjmując próbę rozstrzygnięcia dylematu między koncepcją praworządności formalnej a materialną koncepcją praworządności, należy zgodzić się z poglądem tych autorów, którzy uznają, iż punktem wyjścia powinna być koncepcja formalnego przestrzegania prawa. Należy jednak przy tym równocześnie dostrzegać, że materialna koncepcja praworządności trafnie sygnalizuje, iż obowiązywanie i stosowanie norm prawnych nie może być zupełnie oderwane od społecznych funkcji prawa, jego celów i wartości ważnych społecznie. Stąd fundamenty systemu prawnego zawarte w konstytucji powinny obejmować podstawowe wartości stanowiące dorobek cywilizacyjny europejskiego kręgu kulturowego. Katalog tych wartości pojmowany jest w nauce prawa dość jednolicie, a obejmuje takie wartości jak: godność człowieka, wolność człowieka, równość wobec prawa, prawo do życia, bezpieczeństwo jednostki, wolność sumienia i poglądów, wolność działania przewidziana w granicach gwarantujących nieszkodzenie innym, prawo do własności itp.

Praworządność jest dzisiaj jedną z nieodzownych zasad ustrojowych demokratycznego państwa prawnego. We współczesnych konstytucjach, tych, które stanowią o demokratycznym państwie prawnym, zasada praworządności traktowana jest jako normatywny i rzeczywisty fundament takiego państwa (tak też w Konstytucji RP z 1997 r., art. 2 i art. 7).

Źródło: Kuciński J., *Nauka o państwie i prawie*, Warszawa 2008, s. 193–195.

Polecenia

- A. Przedstaw najważniejsze uwarunkowania praworządności w oparciu o koncepcję praworządności formalnej oraz materialną koncepcją praworządności.
- B. Wymień najważniejsze organy i instytucje stojące na straży praworządności w Rzeczypospolitej Polskiej.

30.2. Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów

A. Zasada niezawisłości

Konstytucja określa najważniejsze zasady odnoszące się do organizacji i działania sądów. [...]

Ze wszystkich pracowników aparatu państwowego atrybut niezawisłości przysługuje wyłącznie sędziom, którzy w zakresie orzekania podlegają tylko Konstytucji i ustawom. [...]

Mówiąc o zasadzie niezawisłości należy uwzględnić dwa jej aspekty. Pierwszy obejmuje niezawisłość (niezależność) sądów, drugi niezawisłość sędziów. Niezależność sądów polega na pełnej samodzielności organizacyjnej sądownictwa, wyrażającej się w samodzielności jego struktur. Sądy, jako władza odrębna w systemie podziału władzy, nie podlegają ani władzy ustawodawczej, ani władzy wykonawczej w zakresie orzekania. Władze te nie mogą zatem kontrolować orzeczeń sądów, a zmiana tych orzeczeń może odbywać się tylko w drodze kontroli instancyjnej, czyli w drodze apelacji lub kasacji realizowanej przez sądy. [...] Parlament może tylko określać ustrój, organizację i działalność sądów, ale tylko w ramach realizacji funkcji ustawodawczej, przesadzając także o tym, jaki czyn jest zakazany i jaką karą jest zagrożony.

Niezawisłość sędziów oznacza niedopuszczalność jakichkolwiek nacisków na sędziego z zewnątrz, a także wydawanie orzeczeń na podstawie prawa, zgromadzonych dowodów i zgodnie z sumieniem. Istotną sprawą jest zapewnienie niezawisłości sędziego, czemu służą gwarancje natury materialnej i formalnej. Te pierwsze obejmują cechy osobowości sędziego, jego poziom moralny, kulturę polityczną i prawną społeczeństwa, a w pierwszym rzędzie czynników stojących u władzy.

Gwarancje natury formalnej są bardziej wymierne i rozbudowane. Do najważniejszych zaliczyć należy:

- 1) sposób powoływania, określony w art. 179, a polegający na powoływaniu sędziów przez prezydenta na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa na czas nieokreślony; [...]
- 2) zasada nieusuwalności (art. 180) – w świetle Konstytucji stanowisko sędziego może być opróżnione w przypadku:
 - a) złożenia sędziego z urzędu lub zawieszenia go w czynnościach, co może nastąpić tylko na podstawie orzeczenia sądu,
 - b) przeniesienia sędziego w stan spoczynku wskutek choroby lub utraty sił,
 - c) osiągnięcia wieku emerytalnego;
- 3) Konstytucja przyjmuje zasadę nieprzenoszenia sędziego z wyjątkiem dwu przypadków, pierwszy – gdy jest to konsekwencją zmian organizacyjnych w sądownictwie, drugi – gdy nastąpiła zmiana ustroju sądów lub zmiana granic okręgów sądowych, sędzia jednak sam wyraża na to zgodę;
- 4) kolejną gwarancją jest immunitet sędziowski, który wymaga zgody sądu na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej lub na pozbawienie go wolności;
- 5) Konstytucja gwarantuje sędziemu odpowiednią sytuację materialną, stosowną do godności urzędu i zakresu obowiązków;

- 6) obowiązuje niepołączalność stanowiska sędziego ze sprawowaniem mandatu posła i senatora, ale także i zatrudnienia w aparacie władzy wykonawczej;
- 7) zasada apolityczności sędziów i związany z tym zakaz należenia do partii, związku zawodowego czy też prowadzenia działalności publicznej niedającej się pogodzić z zasadą niezawisłości.

Trybunał Konstytucyjny jednoznacznie stwierdził, że niezawisłość sędziowska stanowi składnik i warunek państwa prawa.

B. Zasada instancyjności

[...] Konstytucja wprowadza wymóg, by postępowanie sądowe było co najmniej dwuinstancyjne. Ma to na celu usunięcie błędów, pomyłek bądź uchybień popełnionych w pierwszej instancji. Jest to zatem prawnie przewidziana forma korygowania rozstrzygnięć budzących zastrzeżenia. Dlatego też i w katalogu praw jednostki znalazł się art. 73 przyznający każdej ze stron prawo zaskarżania orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. [...]

Środkiem odwoławczym od orzeczeń wydanych w pierwszej instancji jest apelacja, a od orzeczeń sądu drugiej instancji kasacja. Jest ona środkiem zaskarżenia przysługującym stronom i prowadzi ona do utrzymania orzeczenia lub jego uchylenia i przekazania sprawy do ponownego rozpatrzenia. [...]

C. Zasada udziału obywateli w działalności sądów

Artykuł 182 wyraża zasadę udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, nie określając jednak form jego stosowania. Sprawy te rozstrzyga ustawa o ustroju sądów powszechnych, która przewiduje udział ławników w rozpoznawaniu i rozstrzyganiu spraw. Oznacza to, że w pierwszej instancji wymiar sprawiedliwości jest sprawowany nie tylko przez sędziów zawodowych, ale że zakłada się także udział w tych działaniach czynnika obywatelskiego (w składzie sędziego zawodowego + dwóch ławników).

W ten sposób realizowana jest w działalności sądów także zasada kolegialności, bowiem ławnicy mają w toku wykonywania swych czynności równe prawa z sędzią zawodowym, poza prowadzeniem rozprawy.

Ławników wybierają rady gmin na 4-letnią kadencję. Kandydatów zgłaszają organizacje i stowarzyszenia, związki zawodowe, a także grupa 25 obywateli zamieszkałych na terenie działania danej rady.

Udział ławników nie został przewidziany w sądach drugiej instancji, gdyż rozstrzygane tam zagadnienia mają nie merytoryczny, a prawny charakter.

D. Zasada jednolitości sądów

Zasada ta znajduje swój wyraz w art. 174 Konstytucji, który stanowi, że wszystkie wyroki wydawane są przez sądy w imieniu Rzeczypospolitej. W całym państwie obowiązuje przy tym jednolita struktura sądów, organy te działają na podstawie jednolitego prawa, prowadzą postępowanie w trybie jednolitym przewidzianym przez prawo. [...]

E. Prawo do sądu

Konstytucja w art. 45 przyznaje każdemu prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. [...]

F. Zasada jawności

Z powoływanego już art. 45 konstytucji wynika, że postępowanie sądowe winno być oparte na zasadzie jawności. Przy czym zasada ta dotyczy „jawnego rozpatrzenia sprawy”. Wyjątki od niej mogą być podyktowane wyłącznie względami na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny, a także ochronę życia prywatnego stron. Jednakże ogłoszenie wyroku musi zawsze mieć charakter publiczny.

Stosowanie jawności rozprawy jest przejawem realizacji innej ważnej zasady ustrojowej, czyli jawności życia publicznego, zabezpiecza prawo oskarżonego do obrony, zasady kontradyktoryjności, a także urzeczywistnienia kontroli społecznej. Stosowanie tej zasady ma także znaczenie dla sądu, utrudnia bowiem wywieranie nacisku na sędziego, a wymiar sprawiedliwości odbywa się pod kontrolą opinii publicznej [...].

G. Zasada prawa do obrony

Oznacza ona prawo każdego, przeciwko komu prowadzone jest postępowanie karne, do obrony na wszystkich etapach tego postępowania. Obejmuje ono prawo posiadania obrońcy z wyboru lub z urzędu i jest gwarantowane na wszystkich kolejnych etapach postępowania karnego (przygotowawczego, sądowego i wykonawczego).

Zasada ta polega także na zapewnieniu osobistej obrony przez podejrzanego, oskarżonego czy skazanego, który może podejmować różne czynności procesowe w ramach przewidzianych dla stron uprawnień. Istotne wzmocnienie prawa do obrony stanowi zasada domniemania niewinności oskarżonego, co oznacza zwolnienie oskarżonego z obowiązku dostarczania dowodów w swej sprawie, zagwarantowanie prawa odmowy zeznań i składania wyjaśnień. Skazany zaś ma prawo odwołania się od wyroku.

H. Zasada domniemania niewinności

W art. 42 ust. 3 Konstytucja stanowi, iż „każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu”. [...] Ma ona bardzo istotne znaczenie, bowiem wynika z niej, że istnieje obowiązek udowodnienia oskarżonemu winy, co zwalnia go z potrzeby udowadniania swej niewinności. Z zasadą tą wiąże się zasada *in dubio pro reo*, z której wynika obowiązek tłumaczenia niewyjaśnionych okoliczności na korzyść oskarżonego.

I. Zasada *nullum crimen sine lege*

Zgodnie z tą zasadą wyrażoną w art. 42 ust. 1 odpowiedzialności karnej podlega tylko ten, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Wynika z niej zakaz pociągania do odpowiedzialności za czyn, jeśli w czasie jego popełnienia nie był on zakazany pod groźbą kary. Zasada ta oznacza także, że orzeczona kara za czyn nie może być surowsza od kary prze-

widzianej w ustawie. [..]

Przewidziany w art. 42 wyjątek od tej zasady określony jest w ust. 1, który stanowi, że omawiana zasada nie stoi na przeszkodzie skazania za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w rozumieniu prawa międzynarodowego. [..]

Źródło: Skrzydło W., *Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 roku*, Zakamycze 2004, s. 248-253.

Polecenia

- A. W czym imieniu sądy wydają wyroki?
- B. Na jakiej podstawie sędziowie wydają orzeczenia?
- C. Wyjaśnij na czym polega niezawisłość sędziego.
- D. Podaj przykład sprawy sądowej, która może toczyć się w trybie niejawnym.
- E. Wyjaśnij dlaczego oskarżony nie musi w postępowaniu karnym udowadniać swojej niewinności.
- F. Określ cechy, które powinien posiadać obywatel uczestniczący w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

31. Sądy i Trybunały

Uczeń:

- 1) przedstawia sposób powoływania i zadania Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu;
- 2) omawia sposób działania Trybunału Konstytucyjnego, odwołując się do przykładów rozstrzygniętych przez niego spraw; ocenia znaczenie skargi konstytucyjnej dla funkcjonowania państwa prawa;
- 3) przedstawia strukturę sądownictwa w Polsce i wyjaśnia, jaką rolę odgrywają w niej Sąd Najwyższy i Krajowa Rada Sądownictwa.

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski
nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli

31.1. Trybunał Konstytucyjny

[...] b) zakres kompetencji Trybunału Konstytucyjnego

W porównaniu ze stanem obowiązującym do wejścia w życie Konstytucji zakres kompetencji TK został poszerzony. Wprawdzie TK stracił prawo dokonywania powszechnie obowiązującej wykładni ustaw, to jednak otrzymał wiele nowych zadań znacznie poszerzających zakres kompetencji, które można uszeregować następująco:

Podstawowym zadaniem TK jest **orzekanie o zgodności z Konstytucją ustaw**, a także z Konstytucją, umowami międzynarodowymi ratyfikowanymi na mocy upoważnienia parlamentu i ustawami, innych aktów prawnych. Należy podkreślić, że w świetle art. 190 orzeczenia o zgodności ustaw z Konstytucją mają ostateczny charakter, tak więc Sejm nie może decydować ostatecznie o losach ustawy, gdyż będzie związany orzeczeniem TK. [...]

Kontroli TK poddane zostały umowy międzynarodowe, stało się to konieczne m.in. z powodu zaliczenia ratyfikowanych na podstawie upoważnienia ustawowego umów międzynarodowych do kategorii źródeł powszechnie obowiązującego prawa. W konsekwencji TK orzeka o zgodności ustaw z ratyfikowanymi na podstawie ustawowego upoważnienia umowami międzynarodowymi. Na wniosek Prezydenta TK może badać zgodność z Konstytucją umowy międzynarodowej przed jej ratyfikacją.

Trybunał Konstytucyjny orzeka też o zgodności z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami aktów normatywnych wydawanych przez centralne organy państwowe.

Zauważyć należy, że kontrola konstytucyjności prawa dokonywana jest przez Trybunał tak pod względem materialnym, jak i formalnym. Pod względem materialnym kontrola ta oznacza badanie, czy przepis prawa nie narusza Konstytucji, ustawy, a także ratyfikowanej umowy międzynarodowej. Jest to więc badanie treści prawa. Natomiast kontrola pod względem formalnym polega na badaniu, czy dany akt prawny wydał organ kompetentny, czy wydając go nie przekroczył granic udzielonej mu delegacji, czy zachowany został właściwy tryb wydania danego aktu prawnego.

Kontrola konstytucyjności sprawowana przez TK może mieć charakter abstrakcyjny, gdy badanie dotyczy w ogóle kwestionowanego aktu. Może też mieć charakter konkretny, gdy TK udziela odpowiedzi na pytania prawne lub gdy rozpatruje skargę konstytucyjną. Rozpatrywanie skarg konstytucyjnych to nowa kompetencja TK określona w art. 79 i art. 188 pkt 5 Konstytucji.

Trybunał Konstytucyjny nie bada zgodności z Konstytucją aktów prawa miejscowego, gdyż zadanie to otrzymał Naczelny Sąd Administracyjny.

Nowym uprawnieniem TK jest **orzekanie w sprawach skargi konstytucyjnej**. Skargę tę może wnieść do TK po wyczerpaniu wszelkich procedur, każdy, którego konstytucyjna wolność lub prawo zostały naruszone. Wnosi się wówczas skargę w sprawie zgodności z Konstytucją, ustawą lub innym aktem nor-

matywnym, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o wolnościach, prawach lub obowiązkach skarżącego określonych w konstytucji.

Skarga konstytucyjna służy ochronie wolności i praw ustanowionych w Konstytucji, a wnieść ją może osoba, której te uprawnienia zostały naruszone. Nie jest to więc skarga powszechna (*actio popularis*), która przysługuje każdemu niezależnie od tego, czy jego praw dotyczy. Skarga konstytucyjna, nie będąc skargą typu *actio popularis*, ma szeroko zakreślone granice – może ją wnieść „każdy”, czyli nie jest ograniczona do obywateli Rzeczypospolitej. Krąg podmiotów uprawnionych obejmuje nie tylko osoby fizyczne – mogą z niej korzystać także partie polityczne, związki zawodowe, organizacje, stowarzyszenia i osoby prawne.

Przedmiotem skargi mogą być tylko wolności i prawa ujęte w Konstytucji, nie mogą natomiast być nią objęte wolności, prawa i obowiązki określone w ustawach. Skarga tego rodzaju ma zatem charakter skargi konkretnej, a nie abstrakcyjnej. Musi ona zawierać zarzut, że ostateczne orzeczenie sądu lub organu administracji publicznej zostało wydane na podstawie aktu normatywnego niezgodnego z Konstytucją.

Kolejna kompetencja obejmuje **orzekanie o zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych**. Rozwija ją ustawa o Trybunale Konstytucyjnym, stanowiąc iż badanie zgodności z Konstytucją celów partii, które określa program, lub statutu partii jest rozpoznawane w trybie przewidzianym dla rozpatrywania sprawy zgodności z Konstytucją aktów normatywnych. Gdy zaś chodzi o badanie zgodności działalności partii, TK stosuje się przepisy Kodeksu postępowania karnego.

Na mocy art. 189 Trybunał uzyskał nową kompetencję, a jest nią **rozstrzygnięcie sporów kompetencyjnych pomiędzy centralnymi konstytucyjnymi organami państwa**. Ograniczenie tej kompetencji do organów centralnych wynika stąd, że spory kompetencyjne między organami samorządu terytorialnego i administracją rządową, zgodnie z art. 166 ust. 3, rozpatrują sądy administracyjne.

Do kompetencji Trybunału Konstytucyjnego należy rozstrzygnięcie o stwierdzeniu przeszkody w sprawowaniu urzędu Prezydenta w sytuacji, gdy nie jest on w stanie powiadomić o tym Marszałka Sejmu.

c) tryb postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym

Krąg podmiotów uprawnionych do występowania z wnioskami do Trybunału Konstytucyjnego

określa art. 191 Konstytucji. Podmioty te można ująć w następujące grupy:

- 1) podmioty posiadające uprawnienia generalne, czyli korzystające z tego prawa bez żadnych ograniczeń; są to: Prezydent, Marszałkowie Sejmu i Senatu, Prezes Rady Ministrów, 50 posłów, 30 senatorów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, Prokurator Generalny, Prezes NIK i Rzecznik Praw Obywatelskich;
- 2) grupa druga obejmuje podmioty uprawnione szczegółowo, czyli mogące występować tylko wówczas, gdy akt normatywny dotyczy ich zakresu działania; do grupy tej należą: organy stanowiące

samorząd terytorialny, ogólnokrajowe organy związków zawodowych, organizacji pracodawców i organizacji zawodowych, kościoły i inne związki wyznaniowe;

- 3) w grupie trzeciej znajduje się podmiot uprawniony indywidualnie – jest nim Krajowa Rada Sądownictwa w zakresie aktów normatywnych dotyczących niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

Wnioski w sprawach sporów kompetencyjnych mogą zgłaszać: Prezydent RP, Marszałkowie Sejmu i Senatu, premier, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes NSA i Prezes NIK (art. 192).

W postępowaniu przed TK obowiązuje zasada jawności, która może być ograniczona tylko ze względu na bezpieczeństwo państwa lub tajemnicę państwową. [...]

d) orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego

Artykuł 190 ust. 1 nadaje orzeczeniom TK moc powszechnie obowiązującą, są one zatem ostateczne. Jest to istotna zmiana, od dawna postulowana przez środowiska sędziowskie i naukowe. Tylko przy stosowaniu ostateczności orzeczeń Trybunału można zapewnić skuteczną ochronę konstytucyjnego porządku prawnego.

Orzeczenia TK podlegają niezwłocznemu ogłoszeniu w organie urzędowym, w którym dany akt normatywny był ogłoszony. Jeśli nie był opublikowany, to orzeczenie TK ogłasza się w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”. Jest regułą, że orzeczenie Trybunału wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Stwierdzając niezgodność ustawy z Konstytucją TK może określić inny termin utraty mocy obowiązującej aktu normatywnego niż termin ogłoszenia. W odniesieniu do ustaw termin ten nie może być dłuższy niż 18 miesięcy, w stosunku do innych aktów normatywnych zaś nie dłuższy niż 12 miesięcy.

Źródło: Skrzydło W., Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 roku, Zakamycze 2004, s.256–260.

Polecenia

- A. Omów kompetencje Trybunału Konstytucyjnego.**
- B. Na podstawie źródeł przedstaw przykłady orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego, rozstrzygających istotne dla życia obywateli sprawy.**
- C. Wykaż związek funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego z urzeczywistnianiem założeń demokratycznego państwa prawa.**

31.2. Skarga konstytucyjna

INFORMACJA O WARUNKACH WNOSZENIA DO TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO SKARGI KONSTYTUCYJNEJ

1. Prawo do wystąpienia ze skargą konstytucyjną, zgodnie z art. 79 ust. 1 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., przysługuje każdemu, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone. Przepis ten określa równocześnie podstawowe warunki rozpoznania takiej skargi przez Trybunał Konstytucyjny. Szczegółowe uregulowania odnoszące się do skargi konstytucyjnej zawiera ustawa z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. Nr 102, poz. 643, z 2000 r. Nr 48, poz. 552 i Nr 53, poz. 638, z 2001 r. Nr 98, poz. 1070, z 2005 r. Nr 169, poz. 1417 oraz z 2009 r. Nr 56, poz. 459).
2. Skargę konstytucyjną może dla skarżącego sporządzić wyłącznie adwokat lub radca prawny (skargę konstytucyjną samodzielnie we własnej sprawie może sporządzić sędzia, prokurator, notariusz, profesor lub doktor habilitowany nauk prawnych).
3. Jeżeli skarżący ze względu na sytuację majątkową nie jest w stanie opłacić kosztów sporządzenia skargi konstytucyjnej przez adwokata lub radcę prawnego, ma prawo zwrócić się do sądu o ustanowienie dla niego adwokata lub radcy prawnego z urzędu. Wniosek w sprawie o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego z urzędu należy złożyć do sądu rejonowego właściwego ze względu na miejsce zamieszkania skarżącego. W przypadku uwzględnienia tego wniosku skarżący nie będzie ponosił kosztów sporządzenia skargi konstytucyjnej.
4. Skarga konstytucyjna jest wolna od opłaty sądowej.
5. Przedmiotem skargi konstytucyjnej może być wyłącznie akt normatywny (ustawa, rozporządzenie, zarządzenie itd.). Trybunał Konstytucyjny odmawia nadania biegu skargom konstytucyjnym kierowanym wyłącznie na określone orzeczenie sądu czy organu administracji. W skardze konstytucyjnej można kwestionować wyłącznie regulację prawną, która była podstawą takiego orzeczenia.
6. W przypadku gdy zakwestionowany akt normatywny utracił moc obowiązującą przed złożeniem skargi konstytucyjnej, należy wykazać, że wydanie przez Trybunał Konstytucyjny orzeczenia o tym akcie jest konieczne dla ochrony konstytucyjnych wolności i praw.
7. Trybunał Konstytucyjny rozpoznaje tylko takie skargi konstytucyjne, które związane są z naruszeniem praw lub wolności określonych w Konstytucji RP, z wyłączeniem spraw określonych w art. 56 Konstytucji (uzyskanie przez cudzoziemców prawa azylu lub statusu uchodźcy).
8. Trybunał Konstytucyjny może rozpoznawać skargę konstytucyjną wyłącznie wówczas, gdy skarżący wykorzystał już wszystkie, przysługujące mu w ramach postępowania sądowego lub administracyjnego, środki zaskarżenia lub środki odwoławcze.
9. Skargę konstytucyjną należy złożyć do Trybunału Konstytucyjnego, po wyczerpaniu drogi prawnej (zob. pkt 8), w ciągu 3 miesięcy od dnia doręczenia skarżącemu prawomocnego wyroku, ostatecznej

decyzji lub innego ostatecznego rozstrzygnięcia (nie wlicza się do tego okresu czasu trwania postępowania o ustanowienie pełnomocnika z urzędu celem sporządzenia skargi konstytucyjnej – zob. pkt 3). Trybunał Konstytucyjny nie rozpoznaje skarg wniesionych po upływie wymienionego wyżej terminu.

10. Do skargi konstytucyjnej należy dołączyć:

- pełnomocnictwo szczególne do sporządzenia skargi konstytucyjnej (w przypadku skargi sporządzonej przez pełnomocnika z urzędu należy dołączyć kopię postanowienia sądu rejonowego o ustanowieniu takiego pełnomocnika oraz decyzji organu samorządu adwokackiego lub radcowskiego wyznaczającą konkretnego adwokata lub radcę prawnego pełnomocnikiem z urzędu); ponadto – w przypadku osób prawnych – aktualny wyciąg ze stosownego rejestru;
- jeden odpis i cztery kopie orzeczenia organu władzy publicznej, z którego wydaniem skarżący łączy naruszenie przysługujących mu praw lub wolności o charakterze konstytucyjnym;
- jeden odpis i cztery kopie orzeczeń wydanych w związku z wyczerpaniem przez skarżącego przysługujących mu środków odwoławczych lub środków zaskarżenia, łącznie z orzeczeniem wydanym przez organ pierwszej instancji.

11. Skargę konstytucyjną wraz z załącznikami należy składać w 5 egzemplarzach.

SKARGA KONSTYTUCYJNA POWINNA BYĆ SPORZĄDZONA WEDŁUG NASTĘPUJĄCEGO SCHEMATU:

- **Informacje ogólne:**

- 1) miejsce i data sporządzenia skargi konstytucyjnej;
- 2) imię i nazwisko skarżącego, a w przypadku skarżącego nie będącego osobą fizyczną należy podać nazwę, osobę (osoby) upoważnioną do reprezentacji danego podmiotu oraz określenie podstawy reprezentacji;
- 3) adres skarżącego;
- 4) imię i nazwisko pełnomocnika skarżącego;
- 5) adres kancelarii oraz nr wpisu na listę adwokatów lub radców prawnych.

- **Określenie przedmiotu skargi konstytucyjnej:**

- 1) dokładne określenie zaskarżonego aktu normatywnego ze wskazaniem konkretnego przepisu (lub przepisów), nazwy aktu, daty wydania oraz miejsca publikacji;
- 2) dokładne wskazanie przepisów Konstytucji RP, których naruszenie zarzuca się w skardze konstytucyjnej.

- **Określenie podstaw skargi konstytucyjnej:**

- 1) wskazanie orzeczenia organu władzy publicznej, z którym skarżący łączy naruszenie przysługujących mu praw lub wolności konstytucyjnych (należy podać organ wydający orzeczenie, datę wydania, sygnaturę sprawy);

- 2) wskazanie podmiotowych praw lub wolności o charakterze konstytucyjnym, których naruszenie skarżący łączy z wydaniem orzeczenia określonego w pkt 1 wraz z podaniem przepisów Konstytucji RP, z których prawa te lub wolności są wywodzone;
- 3) dokładne określenie tego, w jaki sposób orzeczenie, o którym mowa w pkt 1, prowadzi do naruszenia konstytucyjnych praw lub wolności skarżącego;
- 4) przedstawienie argumentów wskazujących na ostateczny charakter orzeczenia, o którym mowa w pkt 1, a w szczególności uzasadniających przekonanie, iż skarżący wyczerpał przysługujące mu środki zaskarżenia lub inne środki odwoławcze;
- 5) podanie daty doręczenia skarżącemu orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie będącej podstawą skargi konstytucyjnej; w przypadku sporządzenia skargi przez pełnomocnika ustanowionego z urzędu:
- 6) podanie daty złożenia przez skarżącego wniosku do sądu rejonowego o ustanowienie pełnomocnika z urzędu celem sporządzenia skargi konstytucyjnej;
- 7) podanie daty doręczenia skarżącemu pisma informującego o tym, który adwokat lub radca prawny został wyznaczony do sporządzenia skargi konstytucyjnej;
- 8) podanie argumentów przemawiających za tym, iż zakwestionowane w skardze konstytucyjnej regulacje prawne stanowiły podstawę wydania orzeczenia, o którym mowa w pkt 1.

- **Uzasadnienie:**

Uzasadnienie zarzutu niezgodności z Konstytucją, w tym dokładne określenie na czym, zdaniem skarżącego, polega niezgodność zakwestionowanych regulacji prawnych z będącymi przedmiotem skargi przepisami konstytucyjnymi.

* * *

[..] **Orzecznictwo w wersji elektronicznej** oraz inne informacje o Trybunale Konstytucyjnym dostępne są na stronie internetowej Trybunału pod adresem: www.trybunal.gov.pl

Źródło: www.trybunal.gov.pl

Polecenia

- A. Omów najważniejsze warunki wnoszenia do Trybunału Konstytucyjnego skargi konstytucyjnej.
- B. Na podstawie źródeł przedstaw przykład wniesienia skargi konstytucyjnej.
- C. Oceń znaczenie skargi konstytucyjnej dla funkcjonowania państwa prawa.

32.1. Prawo cywilne, zdolność prawna, postępowanie cywilne

Sam termin wywodzi się z prawa rzymskiego – *ius civile* jest jego łacińskim odpowiednikiem. *Civis* to obywatel, *ius civile* to prawo obowiązujące obywateli danego państwa i regulujące stosunki między nimi.

Prawo cywilne reguluje stosunki społeczne o charakterze majątkowym i niemajątkowym. Przez stosunki majątkowe rozumie się stosunki, które mają za przedmiot interesy natury ekonomicznej. Z kolei stosunki niemajątkowe to takie, których przedmiotem są dobra niemające bezpośredniej wartości ekonomicznej, co nie wyłącza tego, że mogą być ze sobą stosunkami majątkowymi ściśle powiązane (np. naruszenie czci człowieka może się wiązać z poważną stratą majątkową dla danej osoby). Podstawowym aktem prawnym tworzącym prawo cywilne w Polsce jest kodeks cywilny z 1964 r.

Prawo cywilne dzielimy na kilka działów:

- **część ogólna** – księga I kodeksu cywilnego, normuje w odniesieniu do prawa cywilnego kto i na jakich warunkach jest uznawany za podmiot prawa cywilnego (oraz kto może być pełnomocnikiem i działać jako przedstawiciel tego podmiotu); normuje pojęcie mienia, ustalając, czego mogą dotyczyć transakcje, obrót i wymiana dóbr; oraz ogólne zagadnienia odnośnie zawierania formy umów czy znaczenia terminów towarzyszących ich zawarciu.
- **prawo rzeczowe** – księga II kodeksu cywilnego, reguluje sposób korzystania z mienia. Prawo rzeczowe określa co właściciel (czy też użytkownik, posiadacz czy uprawniony) może robić z rzeczą. Mają oni tzw. prawo bezwzględne do rzeczy, a więc skuteczne wobec wszystkich. Innymi słowy prawo rzeczowe reguluje na czym polega wykonywanie własności, jaka jest treść użytkowania wieczystego czy służebności.
- **prawo autorskie i wynalazcze** – reguluje sytuację autora i wynalazcy. Z prawem rzeczowym łączy je to, że również jest to prawo bezwzględne. Szczegółowe unormowanie tych kwestii znalazło się w odrębnej ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych z 1994 r.
- **prawo zobowiązań** – księga III kodeksu cywilnego, reguluje przede wszystkim warunki dokonywania transakcji, normuje stosunki między stronami zawierającymi umowę, a także kwestie odpowiedzialności za szkodę i bezpodstawne wzbogacenie.
- **prawo handlowe** – reguluje kwestie zbliżone do prawa zobowiązań. W tym przypadku jednak regulacje odnoszą się do osób prowadzących każdego rodzaju przedsiębiorstwa czy prowadzących działalność gospodarczą regulowaną w prawie handlowym. Regulacje te znajdują się w odrębnej ustawie – kodeks handlowy z 1934 r.
- **prawo spadkowe** – księga IV kodeksu cywilnego, reguluje kwestie praw i obowiązków związanych z nabyciem majątku w drodze spadkobrania.
- **prawo rodzinne** – uregulowane w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym z 1964 r., normuje kwestie stosunków zarówno majątkowych jak i niemajątkowych wynikających z więzi rodzinnych między

rodzicami i dziećmi oraz małżonkami. Reguluje również kwestie warunków zawarcia i rozwiązania związku małżeńskiego.

Istnieją spory co do tego, czy częścią prawa cywilnego jest również prawo pracy i prawo rolne. Ponieważ podstawową cechą stosunków cywilnoprawnych jest zasada równorzędności stron, tzn. że żadna ze stron nie jest podporządkowana drugiej, uzasadnione jest uznanie prawa pracy i prawa rolnego za odrębne dziedziny prawa.

Tak więc wspólną i charakterystyczną cechą prawa cywilnego jest równość stron. Ich pozycje społeczne i ekonomiczne mogą być różne, ale pod względem formalnoprawnym są sobie równe. Gdy ktoś naruszy naszą własność, obrazi nasze dobre imię, nie odda nam pożyczki, nie zapłaci czynszu za dzierżawę ziemi, będzie zalegał z wypłatą wynagrodzenia lub renty, gdy nabędziemy spadek lub zechcemy wystąpić o alimenty lub rozwód oraz w tysiącach innych spraw cywilnych, szukając sprawiedliwości udamy się do sądu cywilnego.

Czy każdy może być podmiotem prawa cywilnego? Podmiotami prawa cywilnego są osoby fizyczne i prawne. **Osoba fizyczna** to inaczej człowiek. **Osoby prawne** to Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne państwa przyznają osobowość prawną (np. stowarzyszenia z osobowością prawną, fundacje, ale i komitet rodzicielski w szkole). Osoby fizyczne posiadają zdolność prawną. Oznacza to, że mogą mieć prawa i obowiązki cywilnoprawne. Mogą być właścicielem, spadkobiercą, dzierżawcą, dłużnikiem. Zdolność prawną ma każdy człowiek aż do śmierci. **Zdolność prawną** ma również dziecko poczęte, jednakże prawa i zobowiązania majątkowe uzyskuje ono pod warunkiem, że urodzi się żywe. Osobowość prawną w przypadku osób prawnych oznacza, że mają one zdolność prawną oraz zdolność od tego, by przez swoje własne działania nabywać prawa, zaciągać zobowiązania, dokonywać rozporządzeń.

Czy to już wystarczy, by zaciągać pożyczki, kupować lasy i sprzedawać domy? Osoby prawne korzystają zawsze – w zakresie swej zdolności prawnej – z pełnej zdolności do czynności prawnej. **Zdolność do czynności prawnych** oznacza zdolność kształtowania swoich praw i obowiązków własnym działaniem. Czy również ludzie, a więc osoby fizyczne, mają zawsze pełną zdolność do czynności prawnych? Nie zawsze – osoby fizyczne mogą mieć pełną lub ograniczoną zdolność do czynności prawnych bądź być jej całkowicie pozbawione.

- Pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletności. W tym momencie możemy nie tylko dostać, ale i podarować, kupić, sprzedać nasz samochód, dom, pralkę. Osoba mająca pełną zdolność do czynności prawnych może dokonywać ze skutkami prawnymi wszystkich czynności w granicach przysługujących jej zdolności prawnej. Wyjątek dotyczy zawarcia małżeństwa przez mężczyznę, który nie ukończył 21 roku życia.
- Ograniczoną zdolność do czynności prawnych mają małoletni, którzy ukończyli lat trzynaście, oraz osoby ubezwłasnowolnione. Oznacza to, że do ważności czynności prawnej podjętej przez osobę ograniczoną w zdolności do czynności prawnej potrzebna jest zgoda jej przedstawiciela ustawowego.
- Nie mają zdolności do czynności prawnych osoby, które nie ukończyły lat trzynastu oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie. Czynność prawna dokonana przez osobę, która nie ma zdolności prawnej, jest nieważna. Wyjątek stanowią tu umowy, które należą do umów powszechnie zawieranych w drobnych, bieżących sprawach życia codziennego. Dziecko może więc kupić zeszyt, bilet, bułkę. Jednak jeśli dziesięciolatkowi sprzedamy rano magnetowid, to musimy się liczyć z tym, że po południu zjawi się tatuś malca z magnetowidem i żądaniem zwrotu gotówki.

A co się dzieje wówczas, gdy uparty dłużnik nie chce oddać nam pieniędzy, najemca nie chce opuścić lokalu, choć dawno już minął termin, chcemy przysposobić kogoś bądź znieść współwłasność? Wówczas możemy udać się do sądu. Procedury postępowania w sądzie cywilnym reguluje kodeks postępowania cywilnego (k.p.c.).

Każda osoba fizyczna ma zdolność występowania w procesie cywilnym jako strona (tzn. jako powód lub pozwany). Jest to tzw. zdolność sądowa. Jednak posiadanie zdolności sądowej nie zawsze oznacza, że strona może sama dokonywać czynności procesowych. W tym celu strona musi dysponować również zdolnością procesową. Osoba fizyczna ma zdolność procesową, jeśli posiada pełną zdolność do czynności prawnych. Osoba fizyczna nie mająca zdolności procesowej (np. niepełnoletni) może podejmować czynności procesowe tylko przez swojego przedstawiciela procesowego.

W ramach postępowania cywilnego przed sądem wyróżniamy dwa zasadnicze rodzaje postępowania: **rozpoznawcze** i **egzekucyjne**. Postępowanie rozpoznawcze z kolei dzieli się na: **postępowanie procesowe** oraz **postępowanie nieprocesowe**. Postępowanie procesowe ma miejsce wówczas, gdy między stronami występuje spór. Dłużnik nie zwraca pieniędzy, a najemca nie opuszcza lokalu.

Postępowanie nieprocesowe natomiast związane jest z rolą sądów jako z jednej strony strażników stosunków i praw podmiotowych, z drugiej jako podmiotów stosunki te kształtujących.

Gdy już mamy decyzję sądu w naszej sprawie, często stajemy przed kolejnym progiem, jakim jest egzekucja. **Postępowanie egzekucyjne** jest to postępowanie, w którym organy egzekucyjne (komornicy i sąd) podejmują przymusowe wykonanie orzeczeń. Nie ma co ukrywać, egzekucja najczęściej jest równie czasochłonna co postępowanie sądowe, ale na początku często wymaga od osoby, której sąd przyznał rację, wyłożenia znacznych kwot pieniędzy dla odzyskania tego, co jej się zgodnie z prawem należy. Dotychczas obowiązujące w tym zakresie przepisy nie służą najlepiej ani idei praworządności, ani kształtowaniu dobrych nawyków w zakresie społecznej świadomości prawnej.

Monika Płatek

Źródło: *Edukacja prawna i obywatelska. Scenariusze lekcji dla szkół średnich – część druga*, Merta T., Pacewicz A, (wybór i opracowanie), Warszawa 1998, s. 280–282

Polecenia

- A. Przedstaw rodzaje spraw rozpatrywanych w postępowaniu cywilnym.
- B. Wyjaśnij podstawowe pojęcia i zasady prawa cywilnego.
- C. Wykaż znaczenie prawa cywilnego w życiu społecznym obywateli.

32.2. Zanim zacznie się proces – prawo cywilne dla początkujących

Proces cywilny

Proces cywilny opiera się na zasadzie sporu dwóch równorzędnych stron procesowych, z których jedna, zwana **powodem**, wszczyna proces przez wniesienie powództwa, druga, zwana **pozwany**, jest jej przeciwnikiem procesowym. Po każdej ze stron procesu może występować kilka osób. Jest to **współuczestnictwo procesowe**.

Sprawy cywilne

Sprawy cywilne rozpoznawane są w trybie procesu lub w trybie postępowania nieprocesowego. O przydzieleniu sprawy cywilnej do jednego lub drugiego trybu postępowania decyduje charakter sprawy – w procesie istnieją dwa podmioty przeciwstawne, natomiast w postępowaniu nieprocesowym liczba uczestników postępowania może być różna, bowiem uczestnikiem postępowania może być każda osoba, której praw dotyczy wynik postępowania (np. uczestnikami w sprawie spadkowej są wszyscy spadkobiercy). Wniosek o wszczęcie postępowania nieprocesowego powinien być zgodny z przepisami o pozwie z tą zmianą, że zamiast pozwanego należy wymienić wszystkich zainteresowanych w sprawie.

Postępowanie nieprocesowe kończy się wydaniem postanowienia, a procesowe wyroku. Postanowienie ma jednak moc wyroku. Można od niego wnieść apelację, czyli odwołanie do sądu drugiej instancji.

Powód

Jest to jedna z dwu stron procesowych, która poszukuje przed sądem ochrony prawnej. **Powoduje** ona proces przez wniesienie powództwa do sądu. Powództwo opisane jest w **pozwie**, tzn. jest żądaniem przeprowadzenia procesu cywilnego i wydania orzeczenia w oznaczonej sprawie cywilnej. Powództwo cywilne może zmierzać do zasądzenia na rzecz powoda należnego mu świadczenia (np. zwrot długu), ustalenia istnienia lub nieistnienia prawa (np. ustalenie drogi koniecznej przebiegającej przez jakiś teren) lub stosunku prawnego (np. istnienie lub nieistnienie związku małżeńskiego, powództwo o ustalenie ojcostwa) oraz do stworzenia nowego stanu prawnego drogą orzeczenia sądowego (np. powództwo o rozwód).

Powód może występować osobiście przed sądem lub może być reprezentowany przez pełnomocnika.

Pozwany

Jest drugą stroną procesową, przeciwko której skierowane jest powództwo. Pozwany może wystąpić do tego samego sądu z roszczeniem (czyli żądaniem), które pozostaje w związku z roszczeniem powoda, tj. powództwem wzajemnym.

Pełnomocnik

Jest to osoba posiadająca upoważnienie do działania w imieniu i na rzecz osoby biorącej udział w sprawie (powoda lub pozwanego, wnioskodawcy lub uczestnika postępowania). W niektórych przypadkach strona musi mieć

pełnomocnika (np. kiedy osoba ma być ubezwłasnowolniona), w pozostałych wynika to jedynie z jej woli. Pełnomocnik procesowy jest upoważniony do prowadzenia procesu, podejmowania wszystkich czynności procesowych, takich jak zawarcie ugody sądowej, zrzeczenie się roszczenia albo uznanie powództwa oraz wszelkich czynności dotyczących zabezpieczenia i egzekucji wyroku lub postanowienia aż do udzielenia dalszej substytucji.

Pełnomocnictwo procesowe może być ogólne, upoważniające do prowadzenia wszelkich spraw w imieniu strony lub tylko do poszczególnych spraw bądź tylko do niektórych czynności procesowych. Pełnomocnikiem może być adwokat, radca prawny, osoba bliska dla strony czy też np. zarządca interesów majątkowych.

Świadek

To osoba składająca zeznania co do wiedzy o konkretnym wydarzeniu. Świadców są wzywani, aby sąd mógł ustalić prawdziwy przebieg wydarzeń. Świadek nie może odmówić zeznań, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w ustawie (np. jeśli zeznanie może narazić jego lub jego bliskich na odpowiedzialność karną, hańbę lub dotkliwą szkodę majątkową albo jeżeli odpowiedź naruszyłaby tajemnicę zawodową; ksiądz może odmówić zeznań dotyczących faktów powierzonych mu na spowiedzi).

W stosunku do świadków, którzy nie stawili się na termin rozprawy, mogą być stosowane **środki przymusu** w postaci grzywny, przymusowego sprowadzenia na rozprawę sądową, aresztu.

Świadców, którzy ukończyli 17 rok życia i nie byli karani za składanie fałszywych zeznań, składają **przyrzeczenie**.

Sędzia przewodniczący

Sędzia przewodniczący prowadzi postępowanie, rozstrzyga spór i określa podstawę prawną rozstrzygnięcia podając krótkie, ustne uzasadnienie. W Polsce są tylko sędziowie zawodowi. Na stanowisko sędziego może być mianowany jedynie kandydat, który spełnia określone prawem wymagania: ukończył uniwersyteckie studia prawnicze, odbył aplikację (naukę i praktykę w sądzie) sędziowską lub prokuratorską, złożył egzamin sędziowski lub prokuratorski, pracował jako asesor sądowy co najmniej rok, ukończył 26 lat, jest obywatelem polskim, ma nieskazitelny charakter i korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich.

Ławnicy

Ławnicy są wybierani. Kandydatów na ławników mogą zgłaszać radom gmin prezesi sądów, zakłady pracy, stowarzyszenia, organizacje i związki zawodowe zarejestrowane na podstawie przepisów prawa lub grupa co najmniej 25 obywateli mających czynne prawo wyborcze (prawo do udziału w głosowaniu na kandydatów ubiegających się o mandat w organach przedstawicielskich), zamieszkujących stale na danym terenie. Nie mogą być nimi osoby zajmujące stanowiska w organach sprawiedliwości lub z nimi współpracujące (np. funkcjonariusze policji, adwokaci i aplikanci adwokaccy, duchowni, żołnierze w czynnej służbie wojskowej, funkcjonariusze służby więziennej). Nie można być ławnikiem więcej niż w jednym sądzie. Rada Gminy powołuje zespół, który przedstawia jej swoją opinię o zgłoszonych kandydatach na ławników. Ławników wybierają Rady Gminy.

Ławnicy są niezawisli, mają te same prawa i obowiązki co sędziowie, a zwłaszcza równy głos przy wydawaniu wyroku. Ławnicy podpisują sentencję wyroku, mogą też zgłaszać – podobnie jak sędziowie za-

wodowi – *votum separatum* (zdanie odrębne). Zgodnie z prawem polskim w pewnych przypadkach mogą nawet przegłosować sędziego (gdy w danej sprawie jest dwóch ławników i jeden sędzia). Nie wolno im jednak przewodniczyć rozprawie ani naradzie. Kadencja ławnika trwa 4 lata.

Na ławnika może być wybrany ten, kto posiada obywatelstwo polskie i korzysta w pełni z praw cywilnych i obywatelskich, ma nieskazitelną charakter, ukończył 26 lat, jest zatrudniony lub zamieszkuje w miejscu kandydowania co najmniej od roku.

Protokolant

Jest urzędnikiem sądowym, którego zadaniem jest sporządzenie i podpisanie protokołu rozprawy. Protokolant sporządza protokół pod kierunkiem przewodniczącego. Protokół powinien dokładnie odzwierciedlać przebieg rozprawy. Strony i ich pełnomocnicy mogą żądać sprostowania lub uzupełnienia protokołu.

Protokół

Protokół rozprawy powinien zawierać:

1. Oznaczenie sądu, miejsca i daty posiedzenia, nazwiska sędziów, protokolanta, prokuratora, stron, jak również obecnych na posiedzeniu przedstawicieli ustawowych i pełnomocników oraz oznaczenie sprawy, tudzież wzmiankę co do jawności.
2. Przebieg posiedzenia, w szczególności wnioski i twierdzenia stron, wyniki postępowania dowodowego, wymienienie zarządzeń i orzeczeń wydanych na posiedzeniu oraz stwierdzenie, czy zostały ogłoszone; jeżeli sporządzenie odrębnej sentencji orzeczenia nie jest wymagane, wystarcza zamieszczenia w protokole treści samego rozstrzygnięcia; zamiast podania wniosków i twierdzeń można w protokole powołać się pisma przygotowawcze.
3. Czynności stron wpływające na rozstrzygnięcie sądu (ugoda, zrzeczenie się roszczenia, uznanie powództwa, cofnięcie, zmiana, rozszerzenie lub ograniczenie żądania pozwu).
4. Protokół podpisują przewodniczący i protokolant.
5. Strony i ich pełnomocnicy mogą żądać sprostowania protokołu rozprawy.

Wniosek

Winien on czynić zadość przepisom (art. 126, 127, 187 k.p.c.) o pozwie, z tą różnicą, że zamiast pozwanych należy wymienić zainteresowanych w sprawie.

Źródło: *Edukacja prawna i obywatelska. Scenariusze lekcji dla szkół średnich – część druga*, Merta T., Pacewicz A, (wybór i opracowanie), Warszawa 1998, s. 286–288

Polecenie

A. Przedstaw strony w procesie cywilnym.

32.3. Zasady postępowania cywilnego

Prawo postępowania cywilnego (prawo publiczne) reguluje tryb rozstrzygnięcia cywilnych spraw procesowych i nieprocesowych objętych prawem cywilnym, rodzinnym i opiekuńczym oraz prawem pracy. [...]

Zasada dyspozycyjności. W postępowaniu cywilnym – inaczej niż w postępowaniu karnym – podmiot, który chce ochrony swoich interesów sam (bez udziału organów państwa), autonomicznie decyduje o wszczęciu (lub nie) postępowania sądowego (składa pozew), sam wybiera sposoby działania w jego toku, może zmienić żądanie, może cofnąć pozew, może uznać powództwo, zawrzeć ugodę. On rozporządza swoimi uprawnieniami procesowymi (np. może wnieść – albo nie – apelację) i swoimi prawami podmiotowymi. Jest to wyraźna różnica w porównaniu z postępowaniem karnym, gdzie króluje zasada działania z urzędu. Na tym przykładzie wyraźnie widać różnicę między ochroną prawa publicznego (k.p.k.) i prawa prywatnego (k.p.c.).

Zasada prawdy materialnej. Artykuł 3 k.p.c. stanowi: „Strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajenia czegokolwiek oraz przedstawiać dowody”.

Zasada swobodnej oceny dowodów. Artykuł 233 § 1 k.p.c. stanowi: „Sąd ocenia wiarygodność i moc dowodów według własnego przekonania, na podstawie wszechstronnego rozważenia zebranego materiału”. Ocena ta musi być uzasadniona i może być kontrolowana.

Prawo przewiduje pewne wyjątki od tej zasady (np. **domniemanie prawne**, a więc przepisy nakazujące uznać pewien fakt za udowodniony na podstawie innych udowodnionych faktów, wiążą sąd).

Zasada kontradyktoryjności (sporności). Proces toczy się w formie sporu równoprawnych stron przed obiektywnym sądem. Materiał procesowy (dowodowy) gromadzą i przedstawiają strony: powód i pozwany. Uczestnicy postępowania powinni przytoczyć odpowiednie okoliczności faktyczne mogące być podstawą rozstrzygnięcia sądowego.

Zasada ciężaru dowodu. Ciężar dowodu spoczywa na twierdzącym, tj. na uczestniku, który twierdzi, że fakty były takie, a nie inne. Twierdzący ma obowiązek powołać odpowiednie środki dowodowe przed sądem.

Zasada równości stron. Strony mają zagwarantowaną jednakową możliwość obrony swych praw i interesów przez podejmowanie odpowiednich działań procesowych.

Inne zasady, takie jak jawności, ustności, bezpośredniości, są ukształtowane – co do idei – podobnie jak w postępowaniu karnym.

Źródło: Jabłońska-Bonca J., *Podstawy prawa dla ekonomistów*, Warszawa 2000, str. 412–413

Polecenie

A. Wyjaśnij zasady postępowania cywilnego.

32.4. Małżeństwo

Podstawową instytucją prawa rodzinnego jest **małżeństwo**. Instytucja małżeństwa oparta jest u nas na zasadzie **monogamii**. Oznacza ona, że małżeństwo może być zawarte między jedną kobietą i jednym mężczyzną, którzy nie pozostają jednocześnie w żadnym innym związku małżeńskim.

Małżeństwo określić można jako uznany przez prawo i zawarty w określonych formach związek kobiety z mężczyzną, którego celem jest wspólne pożycie, wzajemna pomoc i współdziałanie dla dobra założonej rodziny, a w szczególności wychowanie dzieci.

Zawarcie małżeństwa następuje, gdy mężczyzna i kobieta jednocześnie obecni złożą przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego (w skrócie: usc) oświadczenia, że wstępują ze sobą w związek małżeński. Możliwe jest wprowadzić oświadczenie woli o wstąpieniu w związek małżeński przez pełnomocnika, zezwolenia na to może jednak udzielić jedynie sąd z ważnych powodów, co z reguły ma charakter zupełnie wyjątkowy.

Małżeństwo może zostać zawarte również w **innym trybie**; gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła, **w obecności duchownego jednocześnie oświadczą wolę zawarcia małżeństwa** podlegającego prawu polskiemu, a kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa.

Zawarcie związku małżeńskiego ze względu na swą doniosłość obwarowane jest dopełnieniem szeregu czynności i spełnieniem szeregu wymagań. Najpóźniej na miesiąc przed zamierzonym terminem zawarcia małżeństwa osoby, które zamierzają je zawrzeć, obowiązane są do złożenia kierownikowi usc pisemnego zapewnienia, że nie wiedzą o istnieniu okoliczności wyłączających zawarcie tego małżeństwa. Zezwolenie na zawarcie małżeństwa przed upływem miesięcznego terminu może nastąpić jedynie z ważnych powodów.

Gdy małżeństwo jest zawierane przed duchownym, kierownik usc wydaje zaświadczenie stwierdzające brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa. Bez przedłożenia takiego zaświadczenia duchowny nie może przyjąć oświadczeń stron o wstąpieniu w związek małżeński.

Osoby mające zamiar wstąpić w związek małżeński muszą również złożyć kierownikowi usc szereg niezbędnych dokumentów, m.in. skrócone odpisy aktów urodzenia oraz – gdy którakolwiek ze stron pozostawała już poprzednio w związku małżeńskim – dowód ustania lub unieważnienia tego małżeństwa.

Zawarcie małżeństwa w usc **odbywa się publicznie**. Oprócz obecności **nupturientów** (tj. osób wstępujących w związek małżeński) konieczna jest obecność dwóch świadków. Po sprawdzeniu tożsamości osób wstępujących w związek małżeński oraz tożsamości i pełnoletności świadków, kierownik usc zwraca się do każdego z przyszłych małżonków z zapytaniem, czy chce zawrzeć małżeństwo z osobą, której imię i nazwisko wymienia. Gdy obie strony odpowiedzą twierdząco, kierownik usc wzywa je do złożenia oświadczeń w sprawie wstąpienia w związek małżeński oraz oświadczeń w sprawie nazwisk małżonków i ich dzieci. Kierownik usc wyjaśnia także społeczne znaczenie małżeństwa oraz prawa i obowiązki małżonków.

Po złożeniu przez strony oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński **kierownik usc ogłasza**, że wskutek zgodnego oświadczenia obu stron zostało między nimi **zawarte małżeństwo**. Na tej podstawie sporządzony zostaje niezwłocznie akt małżeństwa, który stanowi dowód zawarcia małżeństwa.

Przed zawarciem małżeństwa podlegającego prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego duchowny informuje nupturientów o treści podstawowych przepisów prawa polskiego dotyczących zawarcia małżeństwa i jego skutków.

Jeżeli małżeństwo jest zawierane przed duchownym, po złożeniu oświadczeń przez strony o wstąpieniu w związek małżeński sporządza on zaświadczenie stwierdzające, że oświadczenia zostały złożone w jego obecności. Zaświadczenie to podpisują duchowny, małżonkowie i dwaj pełnoletni świadkowie obecni przy złożeniu tych oświadczeń. Zaświadczenie to duchowny przekazuje przed upływem 5 dni od zawarcia małżeństwa do urzędu stanu cywilnego.

Nie każda osoba może zawrzeć związek małżeński. Zdolność do zawarcia małżeństwa może zostać bowiem wyłączona na skutek nieosiągnięcia określonego wieku, wskutek całkowitego ubezwłasnowolnienia oraz wskutek choroby psychicznej lub niedorozwoju umysłowego. Cel tych ograniczeń jest oczywisty. Chodzi zwłaszcza o to, aby uniknąć małżeństw zawieranych nierozważnie, pod wpływem młodzieńczych, często nietrwałych uczuć. Chodzi również o to, aby zawierane małżeństwa oparte były na zdrowych podstawach ekonomicznych gdy sytuacja zawodowa małżonków jest już w pewnym stopniu ustabilizowana lub przynajmniej zarysowana.

Z powyższych przyczyn kodeks rodzinny i opiekuńczy stanowi, że **nie może zawrzeć małżeństwa** osoba, która **nie ukończyła 18 lat**. Sąd opiekuńczy może jednak zezwolić na zawarcie małżeństwa kobiecie, która ukończyła lat 16, jeżeli z okoliczności wynika, że zamierzone małżeństwo będzie zgodne z dobrem zakładanej rodziny.

Jak już wspominaliśmy, z zasady monogamii wynika, że nie może zawrzeć małżeństwa ten, kto już pozostaje w związku małżeńskim. Szereg okoliczności uniemożliwiających bądź ograniczających możliwość zawarcia małżeństwa przewidują również przepisy w wypadku pozostawania stron w stosunku pokrewieństwa lub powinowactwa (np. krewni w linii prostej, rodzeństwo, powinowaci w linii prostej). Kodeks rodzinny i opiekuńczy zakazuje również zawierania związku małżeńskiego między osobami pozostającymi w stosunku przysposobienia.

Gdy przy zawarciu małżeństwa **nastąpiło naruszenie określonych przesłanek** zawarcia małżeństwa, a w szczególności nie dostosowano się do przytoczonych wyżej zakazów zawarcia związku małżeńskiego, małżeństwo **ulega unieważnieniu. Unieważnienie małżeństwa orzeka sąd**.

Małżonkowie mogą nosić wspólne nazwisko jednego z nich, mogą zachować nazwisko dotychczasowe lub połączyć z nim nazwisko drugiego współmałżonka. Decyduje o tym każdy z małżonków, składając stosowne oświadczenie przed kierownikiem usc albo bezpośrednio po zawarciu małżeństwa, albo (gdy małżeństwo zawierane jest przed duchownym) przed sporządzeniem zaświadczenia przez kierownika usc stwierdzającego brak okoliczności wykluczających zawarcie małżeństwa..

Jeśliby oświadczenia w sprawie nazwiska nie zostały złożone, każdy z małżonków zachowuje swoje dotychczasowe nazwisko.

Źródło: Lewandowski J., *Elementy prawa*, Warszawa 2011, s. 121–123.

Polecenie

A. Przedstaw prawne uwarunkowania oraz tryb zawarcia małżeństwa.

32.5. Małżeństwo i związki partnerskie

Prawa i obowiązki majątkowe małżonków

Według polskiego prawa małżonkowie mają wspólnie przyczyniać się do zaspokojenia potrzeb rodziny, którą założyli. Każdy ma to czynić według swoich „sił i możliwości” – fizycznych, intelektualnych, kwalifikacji zawodowych itd. Zasada równych praw i obowiązków małżonków nie oznacza bowiem, że są one dla męża i żony identyczne. Przyjmuje się m.in., że formą wypełniania obowiązku wobec rodziny jest nie tylko praca zarobkowa, ale także (w części lub całości) wychowanie dzieci i prowadzenie domu.

Nawet zerwanie więzi małżeńskich i pozostawanie w separacji nie zwalnia męża ani żony z obowiązku zaspokajania potrzeb rodziny. Jeżeli jeden z małżonków nie wywiązuje się z łożenia na utrzymanie rodziny, drugi może wystąpić o zasądzenie alimentów.

Każdy z małżonków może samodzielnie podejmować decyzje dotyczące zaspokojenia „zwykłych potrzeb rodziny” (chodzi o wyżywienie, ubranie, ochronę zdrowia, opłaty za korzystanie z energii elektrycznej i gazu, naprawę sprzętów domowych, ale też wydatki związane z edukacją dzieci i rozwojem poszczególnych członków rodziny). **Za zaciągnięte w związku z tym przez męża lub żonę zobowiązania pieniężne odpowiadają solidarnie oboje.**

Z ważnych powodów (lekkomyślności, rozrzutności, nieudolności i innych zachowań grożących interesom rodziny) sąd może jednak postanowić, że za długi takie odpowiadać będzie jedynie ten z małżonków, który je zaciągnął.

Wspólnota majątkowa i co z niej wynika

Z chwilą zawarcia związku małżeńskiego powstaje **wspólność majątkowa. Obejmuje ona wszystko, co mąż i żona – wspólnie lub pojedynczo – nabyli w czasie jej trwania: nieruchomości, ruchomości i środki finansowe.**

Do wspólnego majątku należą m.in. wynagrodzenia za pracę i dochody z działalności zarobkowej małżonków (m.in. dochody z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej). A także: dochody z majątku wspólnego oraz majątków każdego z nich – na przykład czynsz z wynajmu mieszkania odziedziczonego przez męża przed zawarciem związku. Częścią majątku wspólnego są też środki zgromadzone na rachunku bankowym lub w pracowniczym funduszu emerytalnym każdego z małżonków.

Majątkiem wspólnym może samodzielnie zarządzać każdy z małżonków. Nie oznacza to jednak pełnej dowolności: **małżonkowie muszą współdziałać w zarządzaniu majątkiem wspólnym, a zwłaszcza informować się wzajemnie o jego stanie, podejmowanych czynnościach i zaciągniętych zobowiązaniach, które go obciążają.**

W razie nieprzestrzegania tego obowiązku przez jednego z małżonków albo też jego lekkomyślności, nieudolności bądź celowego naruszania interesów rodziny, współmałżonek może zwrócić się do sądu o ograniczenie lub pozbawienie partnera prawa do samodzielnego zarządzania wspólnym majątkiem lub

ustanowienie przymusowej rozdzielności majątkowej. Zobowiązania pieniężne zaciągnięte przez tego małżonka po takim orzeczeniu nie będą ważne.

Udziały małżonków w majątku wspólnym są równe. Jednak w razie podziału majątku tak mąż jak i żona mogą domagać się ustalenia nierównych udziałów, zwłaszcza jeśli w nierównym stopniu przyczyniali się do powstania wspólnego majątku. Nie chodzi przy tym o przypadek, gdy mąż pracował zawodowo, a żona zajmowała się prowadzeniem gospodarstwa domowego, lecz o sytuację, w której na przykład jeden z małżonków przez cały czas trwania związku pracował, drugi natomiast odbywał wieloletnią karę więzienia.

Wspólność majątkowa trwa tak długo jak samo małżeństwo – ustaje więc z chwilą śmierci któregoś z małżonków, orzeczenia rozvodu lub separacji. Może zostać jednak zniesiona jeszcze w trakcie małżeństwa na żądanie męża lub żony (w drodze procesu sądowego) bądź też na zgodny wniosek obojga (poprzez umowę zawartą przed notariuszem).

Po ustaleniu wspólności każdy z małżonków może się domagać podziału wspólnego majątku. **Uwaga: w podziale nie uczestniczą dzieci** – przedmioty kupione dla nich (meble, sprzęt elektroniczny itd.) formalnie dzielą między sobą mąż i żona.

Majątek osobisty małżonków

Podczas trwania związku każdy z małżonków ma jednak również majątek osobisty. Jest nim wszystko, co miał przed ślubem – na przykład pieniądze i nieruchomości, mieszkanie, dom, grunt rolny.

Do majątku osobistego męża lub żony należą też darowizny i spadki, które otrzymał/a w trakcie małżeństwa. Ponadto – w myśl zasady surogacji – rzeczy, które nabył/a w trakcie małżeństwa w zamian za swój majątek osobisty. Jeżeli więc przed zawarciem związku mąż był właścicielem domu, ale sprzedał go po ślubie i za uzyskane w ten sposób pieniądze kupił inną nieruchomość, to nie wchodzi ona do majątku wspólnego, lecz stanowi jego własność osobistą.

W skład majątku osobistego wchodzi także:

- przedmioty służące do zaspokajania osobistych potrzeb każdego z małżonków, a więc biżuteria, odzież, sprzęt sportowy itp.;
- przedmioty przeznaczone do wykonywania zawodu (np. narzędzia), o ile zostały zakupione ze środków należących do majątku małżonka, który ten zawód wykonuje;
- przedmioty uzyskane z tytułu nagród przyznanych małżonkowi za jego osobiste osiągnięcia (sportowe, artystyczne, zawodowe);
- prawa autorskie i inne prawa twórcy;
- przedmioty uzyskane z tytułu odszkodowania za uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia, z wyjątkiem renty (świadczenia wypłacanego systematycznie) – ta bowiem należy do majątku wspólnego.

Każdy z małżonków może w czasie trwania związku rozporządzić (z zachowaniem wymogów formalnych) na rzecz drugiego przedmiotem należącym do wspólnego majątku. W ten sposób samochód zakupiony z pieniędzy należących do wspólności majątkowej może stać się własnością tylko jednego z małżonków, czyli jego majątkiem osobistym.

Co oznacza podpisanie tzw. intercyzy

Małżonkowie mogą zasady wspólności majątkowej: rozszerzyć lub ograniczyć jej zakres bądź też zastąpić ją rozdzielnością majątkową (albo rozdzielnością z wyrównaniem dorobków).

Taka małżeńska umowa majątkowa (zwana potocznie intercyzą) musi mieć formę aktu notarialnego – inaczej będzie nieważna. U notariusza muszą się stawić mąż i żona, by podpisem zaświadczyć, że godzą się na takie rozwiązanie.

Umowę majątkową mogą zawrzeć również osoby dopiero planujące małżeństwo, ale wtedy staje się ona skuteczna dopiero z chwilą jego zawarcia. W takim małżeństwie może nie powstać wspólność majątkowa. Jeśli jednak do ślubu między tymi osobami nie doszło, intercyza jest nieważna. Z intercyzy nie mogą skorzystać osoby żyjące w konkubinacie. [...]

Źródło: Pomocnik prawny Polityki. Rodzina i majątek. Dodatek tygodnika „Polityka” nr 44/2008.

Polecenie

A. Wyjaśnij, na czym polega wspólność majątkowa małżonków.

32.6. Ustanie małżeństwa

Do podstawowych zasad prawa rodzinnego należy **zasada trwałości** małżeństwa. Toteż **ustanie małżeństwa** następuje najczęściej na skutek przyczyn naturalnych, tj. **na skutek śmierci** jednego ze współmałżonków. Według prawa wewnętrznego kościoła związek małżeński może ustać (oprócz unieważnienia małżeństwa) w zasadzie tylko wskutek naturalnej przyczyny. Według kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zasada trwałości małżeństwa nie oznacza jednak, iż małżeństwo jest nierozzerwalne inaczej niż przez śmierć. Wprawdzie każdy fakt rozerwania małżeństwa jest zjawiskiem wysoce niepożądanym, zachodzą jednak niekiedy sytuacje, w których sztuczne przedłużanie małżeństwa istniejącego tylko formalnie, a w rzeczywistości będącego od dawna w zupełnym rozkładzie, byłoby niepożądane. Toteż w takich sytuacjach prawo przewiduje możliwość rozwiązania przez sąd małżeństwa w drodze orzeczenia **rozvodu**. Sąd może również orzec **separację**.

Podstawową przesłanką orzeczenia rozvodu jest **rozkład pożycia między małżonkami**. Aby rozkład pożycia stanowił przesłankę rozvodu, musi on być jednocześnie **zupełny i trwały**. W każdej sprawie o rozwód sąd jest więc obowiązany do ustalenia, czy rzeczywiście nastąpił trwały i zupełny rozkład małżeństwa. Według Sądu Najwyższego rozkład jest zupełny gdy nie istnieje między małżonkami więź duchowa, fizyczna ani gospodarcza. Rozkład pożycia jest trwały, gdy nie można się już spodziewać przywrócenia wspólności. W pewnych sytuacjach – mimo spełnienia powyższych przesłanek – rozwód nie może być jednak orzeczony. W szczególności **rozwód nie może być orzeczony**, gdy w jego skutek miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków, a także gdy rozwodu żąda małżonek wyłącznie winny rozkładowi pożycia.

Względem na dobro małoletniego dziecka podkreślony jest w k.r. i o. z całą siłą. Toteż sąd nie może orzec rozvodu, gdy z całokształtu sprawy wynika, że sytuacja małoletnich dzieci uległaby pogorszeniu, przez co ich dobro mogłoby ucierpieć. W wyroku orzekającym rozwód sąd rozstrzyga o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem obojga małżonków i o kontaktach rodziców z dzieckiem oraz orzeka, w jakiej wysokości każdy z małżonków jest obowiązany do ponoszenia kosztów utrzymania i wychowania dziecka.

Z żądaniem orzeczenia rozvodu może wystąpić do sądu każdy z małżonków. Orzekając rozwód sąd orzeka także, czy i który z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia. Może tego zaniechać jednak na zgodne żądanie małżonków. W wypadku wyłącznej winy jednego z małżonków, gdy rozwód pociąga za sobą istotne pogorszenie sytuacji materialnej małżonka niewinnego, sąd na żądanie tego ostatniego może orzec, że małżonek wyłącznie winny obowiązany jest przyczyniać się do zaspokajania usprawiedliwionych potrzeb małżonka niewinnego.

Po orzeczeniu rozvodu rozwiedziony małżonek ma prawo w ciągu trzech miesięcy, przez złożenie oświadczenia przed kierownikiem usc, powrócić do nazwiska, które nosił przed zawarciem małżeństwa.

O ile przesłanką orzeczenia rozvodu był zupełny i trwały rozkład pożycia, o tyle sąd może orzec **separację** – na żądanie każdego z małżonków – gdy nastąpił **zupełny rozkład** pożycia. Pominięta jest tu przesłanka trwałości rozkładu.

Generalnie orzeczenie separacji ma skutki takie same jak orzeczenie rozwodu. Są jednak także istotne różnice. W szczególności **małżonek pozostający w separacji nie może zawrzeć małżeństwa**. Istotne jest także, iż na zgodne żądanie małżonków sąd orzeka o **zniesieniu separacji**. Ustają wtedy jej skutki.

Nie zawsze orzeczenie separacji jest dopuszczalne. Sąd nie może w szczególności jej orzec, gdy mogłoby wskutek niej ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci.

W sferze majątkowej orzeczenie separacji powoduje zniesienie wspólności ustawowej, co oznacza powstanie między małżonkami rozdzielności majątkowej.

Ustanie małżeństwa nastąpić może również na skutek jego unieważnienia. Unieważnienie następuje, gdy przy zawieraniu małżeństwa naruszono ustawowe zakazy jego zawarcia, np. gdy jeden z małżonków zataił, że pozostaje w uprzednio zawartym związku małżeńskim lub że został całkowicie ubezwłasnowolniony.

Źródło: Lewandowski J., *Elementy prawa*, Warszawa 2011, s. 126–128.

Polecenia

- A. Omów przesłanki orzeczenia rozwodu.
- B. Przedstaw skutki separacji.
- C. Omów społeczne skutki rozwodów.

32.7. Jakie są podstawowe prawa i obowiązki rodziców?

Rodzice mają władzę rodzicielską nad dzieckiem. Oznacza to przede wszystkim obowiązek i prawo do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka z poszanowaniem jego godności i praw. W tym celu mogą i powinni działać jako przedstawiciele ustawowi dziecka. Obowiązani są troszczyć się o fizyczny i duchowy rozwój dziecka i przygotowywać je należycie do pracy dla dobra społeczeństwa odpowiednio do jego uzdolnień.

Rodzice mają prawo do wychowania i edukacji dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem moralnymi i religijnymi, ale z uwzględnieniem stopnia dojrzałości dziecka, wolności jego sumienia i wyznania, przekonań oraz z poszanowaniem jego godności i praw. Rodzice i dzieci są obowiązani do wzajemnego szacunku i wspierania się. Istnieje zakaz stosowania kar cielesnych.

Pomiędzy rodzicami a dziećmi istnieje obowiązek dostarczania środków utrzymania i wychowania (obowiązek alimentacyjny).

Rodzice mają prawo wymagać od dziecka posłuszeństwa. Mogą także oczekiwać od dziecka mieszkającego z nimi pomocy w gospodarstwie domowym oraz – w razie gdy dziecko ma dochody z własnej pracy – przyczyniania się do pokrywania kosztów utrzymania rodziny.

Rodzice mają prawo do kontaktów z dzieckiem niezależnie od władzy rodzicielskiej. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

Źródło: <http://www.brpo.gov.pl>

Polecenie

A. Wyjaśnij, na czym polega władza rodzicielska.

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

33. Prawo karne

Uczeń:

- 1) stosuje w analizie przypadku podstawowe pojęcia i zasady prawa karnego (odpowiedzialność karna, przestępstwo a wykroczenie, zbrodnia i występki, zasada domniemania niewinności);
- 2) opisuje przebieg postępowania karnego oraz uczestniczące w nim organy i strony; podaje przykłady przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego i prywatnego, wyjaśnia rolę oskarżyciela posiłkowego;
- 3) przedstawia kary i środki karne obowiązujące w polskim prawie oraz prawa przysługujące ofierze, oskarżonemu i świadkowi;
- 4) podaje zasady wnoszenia apelacji i kasacji w sprawach karnych.

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski
nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli

33.1. Funkcje i cele prawa karnego

[..]

Postępowanie karne dzieli się zasadniczo na trzy etapy (postępowanie przygotowawcze, postępowanie sądowe, postępowanie wykonawcze). Pierwszy etap może mieć formę śledztwa prowadzonego przez prokuratora (sprawy ważniejsze), a w przypadku przestępstw mniejszej wagi – dochodzenia policyjnego nadzorowanego przez prokuratora.

Zarówno w toku postępowania przygotowawczego, jak i później, w czasie rozprawy przed sądem, muszą zostać ustalone jednoznacznie następujące elementy:

- znamiona czynu (czy rzeczywiście działanie sprawcy odpowiada wszystkim elementom definicji przestępstwa);
- wina sprawcy (może działał nieumyślnie, może był niepoczytalny, może nie wiedział, że dany czyn w naszym kraju stanowi przestępstwo – np. cudzoziemiec muzułmanin może nie zdawać sobie sprawy, że poligamia jest karana);
- społeczne niebezpieczeństwo czynu (czy zabranie jednemu uczniowi kanapki przez drugiego należy kwalifikować od razu jako kradzież);
- bezprawność działania sprawcy (wolno np. pobić napastnika albo zabrać cudzy samochód, by zawieźć do lekarza osobę poważnie chorą);
- inne okoliczności zdarzenia (np. czas przestępstwa – może nastąpiło już przedawnienie, właściwości sprawcy – może jest nieletni, a może to recydywista).

W toku **postępowania przygotowawczego** przesłuchuje się świadków i podejrzanych, robi wizję lokalną miejsca przestępstwa i przeprowadza się niezbędne ekspertyzy (np. badanie krwi). Wnioski o przeprowadzenie niektórych czynności może składać również podejrzany lub jego obrońca. Jest to przejawem działania tak zwanego prawa do obrony. Podejznanego o popełnienie przestępstwa można zatrzymać na czas potrzebny dla dokonania pierwszych czynności procesowych, nie dłużej jednak niż na 72 godziny. Jeśli powodem zatrzymania jest na przykład jedynie niemożność ustalenia tożsamości sprawcy czynu, należy go zwolnić niezwłocznie po sprawdzeniu jego danych osobistych; przetrzymywanie go przez 72 godziny byłoby poważnym nadużyciem prawa. Zasada ta jest realizacją konstytucyjnej reguły nakazującej zapewnienie wszystkim obywatelom nietykalności osobistej. Podejrzany może zostać tymczasowo aresztowany przez sąd na wniosek prowadzącego postępowanie na czas nie dłuższy niż rok. Musi jednak zostać zwolniony, jeśli w tym czasie postępowanie przygotowawcze nie zostanie ukończone.

Tymczasowe aresztowanie jest najsurowszym środkiem zapobiegawczym w naszym systemie prawa karnego. Jeśli nie jest konieczne albo jeśli pociągnęłoby za sobą poważne konsekwencje dla oskarżonego (np. zdrowotne) lub jego rodziny, możliwe jest zastosowanie innych środków, np. poręczenia majątkowego lub osobistego albo dozoru policji (zakaz opuszczania miejscowości, w której przebywa oskarżony, konieczność systematycznego meldowania się na posterunku policji itp.). Oczywiście, można również nie stosować żadnego środka.

Postępowanie przygotowawcze może zakończyć się albo umorzeniem postępowania (jeśli sprawa jest błaża, nie wykryto sprawcy, sprawca zmarł itp.), albo wniesieniem do sądu aktu oskarżenia.

Od tej pory nadzór nad postępowaniem sprawuje sąd, który może m.in. zadecydować o uchyleniu lub przedłużeniu okresu tymczasowego aresztowania na czas niezbędny dla dokończenia sprawy, nie dłużej jednak (wliczając w to również postępowanie apelacyjne) niż do dwóch lat.

W kilka miesięcy po wpłynięciu do sądu aktu oskarżenia wyznacza się **rozprawę**. Z punktu widzenia praw człowieka istotne jest, by cała procedura karna, jako łącząca się z wieloma dolegliwościami dla oskarżonego, trwała jak najkrócej. Art. 6. ust.1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności zobowiązuje organy wymiaru sprawiedliwości do *rozpatrzenia (...) sprawy w rozsądnym terminie*.

Jeśli sprawa jest poważna i zagrożona wysoką karą, to jest rozpatrywana przez sąd okręgowy jako sąd pierwszej instancji. Natomiast sprawy mniejszej wagi rozpoznaje sąd rejonowy. W składzie sędziącym jest zazwyczaj jeden sędzia zawodowy i dwóch ławników, w sprawach dotyczących najgroźniejszych przestępstw sąd orzeka w składzie dwóch sędziów i trzech ławników. Kolegialność orzekania stanowi gwarancję niezawisłości sądu. Rozprawą kieruje zawsze sędzia zawodowy, jednak prawa sędziego i ławników w kwestii decydowania o wyroku są równe.

Przewód sądowy rozpoczyna się od odczytania przez oskarżyciela (publicznego lub prywatnego) aktu oskarżenia. Oskarżyciel opisuje w nim zarówno okoliczności popełnienia czynu, jak i osoby samych sprawców. Następnie sąd i inni uczestnicy postępowania przesłuchują oskarżonego. Oskarżony nie musi jednak udzielać odpowiedzi – może odmówić składania wyjaśnień. W imieniu oskarżonego może działać ustanowiony przez niego obrońca. Udział obrońcy w postępowaniu jest obowiązkowy, jeśli oskarżony jest głuchy, niemy lub niewidomy albo zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności. Ponadto oskarżony musi mieć obrońcę w postępowaniu, które toczy się przed sądem okręgowym jako sądem pierwszej instancji. Jeżeli oskarżonego nie stać na zapłacenie adwokatowi honorarium, sąd wyznacza obrońcę z urzędu i pokrywa koszty obrony.

W następnej kolejności zeznają świadkowie, którzy mogą przybliżyć okoliczności popełnienia danego czynu. Wezwani na świadków muszą odpowiadać na zadane pytania i mówić prawdę pod groźbą kary. Ponadto w toku rozprawy ujawnieniu ulegają inne dowody (np. rzeczowe i wyniki ekspertyz). Po zakończeniu postępowania dowodowego sąd oddaje głos stronom (oskarżycielom, obrońcom i oskarżonym). Prokurator wygłasza wówczas mowę oskarżycielską i precyzuje, jakiej kary żąda dla oskarżonego, np. *za popełnienie przestępstwa przewidzianego w art. 210 § 1 kodeksu karnego wnoszę o wymierzenie kary 3 lat pozbawienia wolności*. W następnej kolejności głos zabiera obrońca (tzw. mowa obrończa), w której polemizuje ze stanowiskiem prokuratora i zwykle powtarza argumenty świadczące o niewinności oskarżonego lub umniejszające jego odpowiedzialność. „Ostatnie słowo” przysługuje oskarżonemu: zwykle prosi on sąd o uniewinnienie lub łagodny wymiar kary. Sąd po wysłuchaniu przemówień stron udaje się na naradę, w trakcie której rozstrzyga kwestię kwalifikacji prawnej czynu, winy oskarżonego i wysokości kary. Wyrok

odczytuje się w obecności wszystkich stron procesowych. Należy wysłuchać go na stojąco. Sąd stwierdza, czy uznał oskarżonego za winnego zarzucanych mu czynów i jaką karę mu wymierza.

Kodeks karny zna wiele rodzajów kar: **kary zasadnicze** (kara dożywotniego więzienia, kara pozbawienia wolności, kara ograniczenia wolności, kara grzywny, kara aresztu wojskowego) i **kary dodatkowe** (pozbawienie praw publicznych, pozbawienie praw rodzicielskich lub opiekuńczych, zakaz zajmowania określonych stanowisk, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności, zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych lub innych pojazdów, przepadek rzeczy, podanie wyroku do publicznej wiadomości w szczególny sposób, degradacja i obniżenie stopnia wojskowego, grzywna, odszkodowanie itp.).

Jeżeli oskarżony jest niezadowolony z wyroku, może wnieść **apelację** do sądu drugiej instancji. Dla spraw prowadzonych w sądzie rejonowym jest nim sąd okręgowy, a dla spraw, które rozstrzygał sąd okręgowy – sąd apelacyjny. Prawo wniesienia apelacji przysługuje również oskarżycielom (mogą oni wnosić o zmianę wyroku na niekorzyść oskarżonego). Kodeks postępowania karnego przewiduje, że apelację należy wnieść w ciągu dwóch tygodni od otrzymania odpisu wyroku wraz z uzasadnieniem. W przeciwnym razie wyrok staje się prawomocny i zostaje wykonany.

W apelacji wnioskodawca wyjaśnia, dlaczego nie zgadza się z treścią wyroku i przedstawia argumenty podważające jego treść. Sąd rozpatrujący apelację może utrzymać w mocy zaskarżony wyrok albo go zmienić lub uchylić, przekazując sprawę do ponownego rozpatrzenia w sądzie pierwszej instancji. Sąd drugiej instancji w zasadzie bada jedynie prawidłowość przebiegu postępowania przed sądem pierwszej instancji i zasadność ustaleń dokonanych wcześniej. Z tego względu jeśli uzna, że niezbędne jest przeprowadzenie dalszych dowodów, z pewnością przekaże sprawę do ponownego rozpoznania. Wyrok sądu drugiej instancji utrzymujący w mocy wyrok wcześniejszy lub zmieniający go jest wyrokiem ostatecznym i nie podlega zaskarżeniu za pomocą zwykłych środków odwoławczych. Taki wyrok daje podstawę do rozpoczęcia postępowania wykonawczego.

Dwuinstancyjność postępowania sądowego jest ustrojową gwarancją praworządności, pozwalającą uniknąć błędnych rozstrzygnięć.

Specjalnymi środkami odwoławczymi, które mogą uchylić prawomocny wyrok, są: kasacja i wznowienie postępowania.

Kasacja może być wniesiona przez strony z powodu rażących naruszeń prawa podczas postępowania sądowego. Niedopuszczalna jest kasacja z powodu orzeczenia kary niewspółmiernej do wagi przestępstwa. Prokurator składa wniosek sam, w imieniu pozostałych (oskarżonego, oskarżyciela prywatnego i poślukowego) pismo kasacyjne sporządza adwokat. Termin wniesienia kasacji wynosi 30 dni od chwili doręczenia wyroku. Skarga kasacyjna jest rozpatrywana przez Sąd Najwyższy. Sąd Najwyższy proceduje podobnie jak sąd drugiej instancji. Nie może jednak orzec kary surowszej niż orzeczona – w tym przypadku musi przekazać sprawę do ponownego rozpatrzenia przez sąd, który wydał zaskarżony wyrok.

Innym środkiem jest wniosek o **wznowienie postępowania**, który można wnieść praktycznie zawsze, gdy zachodzą po temu ważne przyczyny – np. zostanie ujawnione, że w związku z postępowaniem do-

puszczono się przestępstwa (takiego jak przekupstwo sędziego, fałszywe zeznanie) albo po wydaniu wyroku wyjdą na jaw nowe dowody potwierdzające niewinność skazanego lub wskazujące, że oskarżonego skazano za inne przestępstwo niż popełnił.

Postępowanie wykonawcze rozpoczyna się z chwilą uprawomocnienia się wyroku skazującego. Ta część procedury reguluje zasady wykonania poszczególnych kar i tryb ich wykonania.

Kara pozbawienia wolności wykonywana jest w zakładach karnych, w których skazanych umieszcza się w ten sposób, by ich pobyt w więzieniu dał im szansę na resocjalizację, to znaczy nabyte umiejętności życia w społeczeństwie bez wchodzenia w konflikt z prawem. Z tego względu rozdziela się skazanych według wieku, poprzedniej karalności (recydywa albo przestępczość powrotna), wysokości orzeczonej kary, stopnia demoralizacji i charakteru przestępstwa. Więźniów młodocianych (którzy nie ukończyli 21 roku życia) kieruje się do zakładów, w których prowadzone są szkoły podstawowe i zawodowe; nic nie stoi na przeszkodzie, by kontynuowali oni naukę w innej szkole ponadgimnazjalnej, a nawet w wyższej (oczywiście zaocznie). Więźniowie w trakcie odbywania kary pracują w miarę możliwości zarobkowo, a większość uzyskanego wynagrodzenia przekazywana jest na pokrycie ich zobowiązań wobec państwa (grzywny), pokrzywdzonych (odszkodowania) i rodziny (alimenty). Najwyższą formą nagrody, na jaką mogą liczyć za dobre sprawowanie, jest warunkowe przedterminowe zwolnienie. Przedterminowe zwolnienie, mimo iż budzi sprzeciw większości społeczeństwa, jest w opinii specjalistów jednym z najważniejszych środków oddziaływania resocjalizacyjnego.

Kara ograniczenia wolności polega na wykonywaniu nieodpłatnej pracy na cele publiczne, niekiedy przyjmuje postać potrącenia części wynagrodzenia za pracę. Kara ta jest orzekana niezwykle rzadko, głównie ze względu na powszechny w Polsce brak miejsc pracy.

Orzeczone przez sąd kary pieniężne muszą zostać spłacone przez skazanego w terminie wskazanym w wyroku. W przeciwnym razie wyegzekwowaniem należności zajmuje się komornik sądowy – specjalny urzędnik, uprawniony na przykład do przejmowania części wynagrodzenia za pracę, a nawet zajęcia rzeczy stanowiących własność skazanego. W wypadku niemożności ściągnięcia grzywny sąd może zamienić ją na obowiązek świadczenia pracy społecznie użytecznej. Jeśli skazany uchyla się od wykonania takiej pracy, a także jeśli uchyla się od spełnienia obowiązków związanych z orzeczeniem kary ograniczenia wolności, sąd zarządza wobec niego zastępczą karę pozbawienia wolności.

Źródło: *Edukacja prawna i obywatelska. Scenariusze lekcji dla szkół średnich – część druga*, Merta T., Pacewicz A, (wybór i opracowanie), Warszawa 1998, s. 275–278

Polecenia

- A. Przedstaw uwarunkowania i gwarancję rzetelności postępowania karnego.
- B. Przedstaw swoje stanowisko odnośnie skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych, w stosunku do skazanych na karę pozbawienia wolności.
- C. *Wyrokiem Sądu Rejonowego w Warszawie Jan Kowalski został uznany za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu, to jest zbrodni rozboju, określonego w art. 280 § 1 Kodeksu karnego, na osobie Zofii Nowak i skazany na karę 2 lat pozbawienia wolności.*

Twoim zadaniem jest napisanie apelacji od tego wyroku. Osoba wnosząca apelację musi wskazać, co zarzuca wyrokowi, na przykład że:

- nie zostały wyjaśnione wszystkie okoliczności sprawy;
- nie zostali przesłuchani wszyscy świadkowie itp.

W apelacji powinno zostać sprecyzowane, o co jej autor prosi sąd – na przykład o zmianę wyroku przez uniewinnienie oskarżonego albo o uchylene wyroku i skierowanie sprawy do ponownego rozpoznania.

33.2. Zasady postępowania karnego

Prawo karne procesowe (prawo publiczne) reguluje tryb postępowania organów państwa w procesie karnym oraz uprawnienia i obowiązki osób uczestniczących w procesie karnym. Postępowanie zmierza do realizacji prawa karnego materialnego. Celem postępowania jest ustalenie, czy przestępstwo zostało popełnione – jeśli tak, to wykrycie i ukaranie sprawcy. [..]

Do najważniejszych, ściśle procesowych zasad, zalicza się następujące reguły.

Zasada ścigania przestępstw z urzędu oznacza, że przestępstwa ścigane są *ex officio* niezależnie od woli pokrzywdzonego. Organ ścigania, dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa, wszczyna postępowanie i prowadzi je w interesie publicznym. Organy ścigania to Prokuratura i Policja. Organy te wydają postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia, jeśli zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa.

Dochodzenie jest prowadzone przez Policję pod nadzorem prokuratora, w poważniejszych sprawach prowadzi się śledztwo – kieruje nim prokurator. Śledztwo i dochodzenie to faza nazywana postępowaniem przygotowawczym.

Ściganie przestępstw z urzędu jest przeciwstawiane ściganiu na żądanie, tj. ściganiu prywatnoskargowemu i ściganiu na wniosek.

Zasada legalizmu w procesie karnym ma specyficzne znaczenie (jest inaczej rozumiana niż w prawie konstytucyjnym). Oznacza nakaz skierowany do organu procesowego wszczęcia i przeprowadzenia ścigania każdego przestępstwa, jeżeli ściganie z urzędu jest prawnie dopuszczalne i faktycznie zasadne. Ukazanie sprawcy nie jest prawem, a obowiązkiem państwa. [..]

Zasada kontrydiktoryjności (sporności). Proces toczy się w formie sporu równoprawnych stron przed obiektywnym sądem. Wyróżnia się trzy strony: czynną (oskarżyciela), bierną (oskarżony) oraz arbitra (sąd). [..]

Zasada prawdy materialnej. [..] Postępowanie karne winno być tak ukształtowane, by podstawę wszelkich rozstrzygnięć stanowiły prawdziwe ustalenia faktyczne. Z zasadą tą ścisły związek ma zasad swobodnej oceny dowodów i zasada *in dubio pro reo*.

Zasada swobodnej oceny dowodów. Artykuł 7 k.p.k. stanowi: „Organy postępowania kształtują swe przekonanie na podstawie wszystkich przeprowadzonych dowodów, ocenianych swobodnie z uwzględnieniem zasad prawidłowego rozumowania oraz wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego”.

Ocena dowodów ma więc charakter swobodny, jeżeli organ stosujący prawo nie jest prawnie związany zasadami tej oceny. Ocena ta w zakresie ustaleń stanu faktycznego przebiega na ogół zgodnie z przyjętymi

mi w nauce regułami poznawczymi. Musi być ona przez sąd uzasadniona i może być kontrolowana w toku instancji.

Zasada *in dubio pro reo* oznacza, że organ procesowy rozstrzyga wszelkie niewyjaśnione i niemożliwe do wyjaśnienia wątpliwości na korzyść oskarżonego.

Zasada domniemania niewinności. Konstytucja stanowi: „Każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu”.

Zasada ciężaru dowodu. Obowiązek udowodnienia winy oskarżonego spoczywa w sądzie na oskarżycielu. Oskarżony zaś nie musi udowadniać swojej niewinności. Może nawet poniechać obrony i odmówić wyjaśnień.

Zasada jawności. Proces przed sądem toczy się jawnie: jawnie dla stron postępowania i jawnie dla publiczności.

Konstytucja stanowi: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie”.

Zasada ustności. Czynności procesowe winny mieć formę ustną w postaci wypowiedzi procesowych uczestników postępowania. Rozprawa odbywa się ustnie. Nie wyklucza to dokonywania niektórych czynności w formie pisemnej.

Zasada bezpośredniości. Sąd przeprowadza bezpośrednio wszystkie dowody, tj. przesłuchuje świadków, biegłych, oskarżonego, ogląda dowody rzeczowe, przeprowadza wizję lokalną.

Zasada kontroli procesowej. Wszelkie decyzje zapadające w toku postępowania podlegają kontroli (w trybie instancyjnym, w trybie nadzoru).

Źródło: Jabłońska-Bonca J., *Podstawy prawa dla ekonomistów*, Warszawa 2000, str. 408–411.

Polecenie

A. Wyjaśnij naczelné zasady procesu w postępowaniu karnym.

33.3. Kodeks karny (wybrane fragmenty)

[...] **Art. 25.**

§ 1. Nie popełnia przestępstwa, kto w obronie koniecznej odpiera bezpośredni, bezprawny zamach na jakiegokolwiek dobro chronione prawem.

§ 2. W razie przekroczenia granic obrony koniecznej, w szczególności gdy sprawca zastosował sposób obrony niewspółmierny do niebezpieczeństwa zamachu, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia.

§ 3. Sąd odstępuje od wymierzenia kary, jeżeli przekroczenie granic obrony koniecznej było wynikiem strachu lub wzburzenia usprawiedliwionych okolicznościami zamachu.

Art. 26.

§ 1. Nie popełnia przestępstwa, kto działa w celu uchylenia bezpośredniego niebezpieczeństwa grożącego jakimkolwiek dobru chronionemu prawem, jeżeli niebezpieczeństwa nie można inaczej uniknąć, a dobro poświęcone przedstawia wartość niższą od dobra ratowanego.

§ 2. Nie popełnia przestępstwa także ten, kto ratując dobro chronione prawem w warunkach określonych w § 1, poświęca dobro, które nie przedstawia wartości oczywiście wyższej od dobra ratowanego.

§ 3. W razie przekroczenia granic stanu wyższej konieczności, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia.

§ 4. Przepisu § 2 nie stosuje się, jeżeli sprawca poświęca dobro, które ma szczególny obowiązek chronić nawet z narażeniem się na niebezpieczeństwo osobiste.

§ 5. Przepisy § 1–3 stosuje się odpowiednio w wypadku, gdy z ciężących na sprawcy obowiązków tylko jeden może być spełniony. [...]

Źródło: www.codziennikprawny.pl

Polecenia:

- A. Jakie są podstawowe elementy obrony koniecznej? Wymień je i scharakteryzuj.
- B. Jeżeli napastnik A sięga do kieszeni po pistolet, aby strzelić do osoby B, to czy B może podjąć działanie obronne (obrona konieczna), nie czekając na A, aż wyjmie broń i wymierzy w jego stronę? Odpowiedź uzasadnij.
- C. W czasie nieobecności jednego z lokatorów budynku wybucha w jego mieszkaniu pożar. Sąsiedzi (nieobecnego lokatora) Adam K. i Andrzej W., nie mając innego wyjścia, wybiją szyby w oknie, uszkadzając stojące przy oknie meble. Czy ich czyn będzie naruszeniem miru domowego i uszkodzeniem mienia? Odpowiedź uzasadnij w oparciu o odpowiedni artykuł kodeksu karnego.

33.4. Czy karać surowiej?

W ciągu ostatnich kilku lat wzrosło poczucie zagrożenia przestępczością wśród Polaków. Nic dziwnego, że spór o to, w jaki sposób należy karać przestępców – czy zaostrzyć przepisy prawa karnego, czy też przeciwnie, łagodzić je, kładąc nacisk na działania resocjalizacyjne – rozgorzał z wielką siłą. [..]

W prawie polskim zostały określone w następujący sposób **cele kary**:

- 1) ma ona być uzależniona od tego, jak wielka szkoda powstała z powodu popełnionego przestępstwa, czyli np. od tego, jak bardzo ucierpiała ofiara, jak cenne są skradzione przedmioty itp.,
- 2) ma tak oddziaływać na osobę, która popełniła przestępstwo, aby mogła się ona poprawić i nie robić tego więcej,
- 3) ma skłaniać innych do tego, aby nauczeni przykładem ukaranej osoby nie popełniali przestępstw. [..]

Czy surowsze kary są dobrą metodą zwalczania rosnącej przestępczości?

ARGUMENTY „ZA”

1. Prawo karne obowiązujące w naszym kraju jest zbyt łagodne, co powoduje, że przestępcy nie boją się kar. Wielu przestępców nie opłacałoby się ryzykować, gdyby kary były surowsze. Korzyści wynikające z przestępstwa byłyby często stosunkowo niewielkie w porównaniu z grożącą za nie karą. Nawet jeśli nie spowodowałyby to natychmiastowego powrotu przestępców do uczciwego życia, to przynajmniej odstraszyłyby innych ludzi od obrania „przestępczej kariery”. Ponadto wprowadzenie surowszych kar pokaże przestępcom, że władze państwowe są zdecydowane z nimi walczyć, a w rezultacie zmobilizuje wszystkich obywateli do przeciwstawiania się łamaniu prawa i skłoni ich do szerszej współpracy z policją. Jest zatem oczywiste, że ci, którzy sprzeciwiają się zaostrzeniu kar, odpowiadają za wzrost przestępczości i działają wbrew interesom uczciwych obywateli.
2. Surowszych kar domaga się większość obywateli. Badania opinii publicznej wykazują, że 2/3 społeczeństwa opowiada się za stworzeniem obozów pracy dla przestępców, 12% pozwoliłoby na wprowadzenie kary obcinania rąk złodziejom, a 17% zaakceptowałaby karę chłosty. Ponad 60% ankietowanych opowiada się też za wykonywaniem kary śmierci. Uważa się, że zniesienie kary śmierci byłoby niesprawiedliwe, ponieważ życie przestępcy, w przeciwieństwie do życia ofiary, byłoby z góry chronione. Można zatem stwierdzić, że wprowadzenie surowszych kar spotkałoby się z poparciem większości społeczeństwa.
3. Coraz częściej niebezpieczne przestępstwa popełniane są przez młodzież. Spowodowane jest to między innymi poczuciem bezkarności. Młody człowiek w wieku 13–15 lat skazywany jest za popełnienie przestępstwa na pobyt w domu poprawczym (tzw. poprawczaku), z którego nietrudno jest uciec. Dla tego też młodzież począwszy od 13 roku życia powinna, jak dorośli, odbywać karę w więzieniu.

ARGUMENTY „PRZECIW”

1. Prawo karne obowiązujące w naszym kraju nie jest wcale zbyt łagodne, a wiele osób twierdzi wręcz, że jest zbyt surowe. Zahamowanie wzrostu przestępczości nie zależy od zaostrzania kar, lecz od skutecznego ścigania przestępców przez policję. Przestępcy bardziej obawiają się, że zostaną schwytani, niż surowszej kary. Większość z nich sądzi zresztą, niezależnie od wysokości kary, że inni być może zostaną złapani, ale oni sami z pewnością nie. Poza tym, aby kogoś ukarać, trzeba go najpierw schwycić. Zaostrzenie kar świadczy raczej o słabości władz państwowych aniżeli o ich sile. Obywatelom potrzebna jest dobra ochrona ze strony policji, nie zaś zwiększanie liczby osób odbywających kary w już i tak przepełnionych więzieniach.
2. Realizacja żądań obywateli domagających się zaostrzenia kar, a zwłaszcza ponownego wykonywania w naszym kraju kary śmierci, oznaczałaby cofnięcie się do czasów kodeksu Hammurabiego, króla starożytnej Babilonii. Zawarte w tym kodeksie postanowienia nakazywały obcinanie rąk złodziejom oraz stosowanie innych podobnych kar zgodnie z zasadą *oko za oko, ząb za ząb*. Przyjęcie tej zasady pozbawiałoby sensu istnienie sądów, których zadaniem jest rozpatrzenie wszystkich okoliczności, w jakich zostało popełnione przestępstwo. Czy powinno się jednakowo karać kogoś, kto ukradł chleb, ponieważ był głodny, oraz kogoś, kto ukradł pieniądze, aby kupić sobie lepszy samochód? Ponadto doświadczenie krajów zachodnioeuropejskich, w których zniesiono karę śmierci, wskazuje, że nie spowodowało to wzrostu liczby przestępstw zagrożonych tą karą.
3. Jeśli, zgodnie z żądaniem niektórych obywateli, kilkunastoletnich przestępców skazywać się będzie na odbywanie kar w więzieniach, z pominięciem domów poprawczych, to stracą oni szansę na zmianę swojego zachowania. Tacy młodzi ludzie nie zawsze zdają sobie sprawę z tego, co robią, często naśladując dorosłych, np. rodziców. Ponadto obowiązujące prawo dopuszcza możliwość skazania na karę więzienia osobę, która ukończyła 15 lat i popełniła szczególnie brutalne przestępstwo (do 18 roku życia kara ta jest odbywana w zakładzie poprawczym), nie można zatem twierdzić, że bardzo młodzi przestępcy są bezkarni.

Źródło: *Edukacja prawna i obywatelska. Scenariusze lekcji dla szkół średnich – część druga*, Merta T., Pacewicz A, (wybór i opracowanie), Warszawa 1998, s. 315–318

Polecenia

- A. Zajmij stanowisko w sprawie postulatu zaostrzania kar w celu zapobiegania wzrostowi przestępczości w Polsce.
- B. Na podstawie źródeł przedstaw problem resocjalizacji więźniów.

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

34. Prawo administracyjne

Uczeń:

- 1) odróżnia akty administracyjne od innego rodzaju dokumentów; rozpoznaje, kiedy akt administracyjny jest ważny;
- 2) przedstawia strukturę sądownictwa administracyjnego; opisuje przebieg postępowania administracyjnego;
- 3) wyjaśnia, jak odwołać się od decyzji i postanowień organów administracyjnych (odwołanie, zażalenie, skarga do wojewódzkiego sądu administracyjnego, skarga kasacyjna do Naczelnego Sądu Administracyjnego).

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski
nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli

34.1. Zasady postępowania administracyjnego wg kodeksu postępowania administracyjnego

Zasada legalności działania – organy administracji publicznej działają na podstawie przepisów prawa; w swoim postępowaniu strzegą, aby prawo nie było naruszone (nawet w przypadku gdy strona składa cofnięcie odwołania, organ może w imię legalizmu nie uwzględnić takiego cofnięcia – ze względu na np. naruszenie prawa czy interesu społecznego).

Jeżeli jakaś decyzja administracyjna zostanie wydana bez podstawy prawnej lub z rażącym naruszeniem prawa, uważana będzie za nieważną.

Zasada prawdy obiektywnej – organy administracji publicznej stoją na straży praworządności, mają na względzie interes społeczny i interes obywateli; organy mają obowiązek podjęcia wszelkich możliwych działań, aby poznać w pełni stan faktyczny danej sprawy.

Zasada pogłębiania zaufania obywateli do organów państwa oraz ich kultury prawnej – organy administracji publicznej obowiązane są prowadzić postępowanie w taki sposób, aby pogłębiać zaufanie obywateli do organów państwa oraz świadomość i kulturę prawną.

Zasada informowania stron i pozostałych uczestników postępowania – organy administracji publicznej są zobowiązane do informowania stron o okolicznościach faktycznych i prawnych, które mogą mieć wpływ na ustalenie ich praw i obowiązków. Organy czuwają, aby strony i inne osoby uczestniczące w postępowaniu nie poniosły szkody z powodu niezajomości prawa – w tym celu udzielają wyjaśnień i wskazówek; jeżeli organ błędnie poinformuje stronę, która zastosuje się do udzielonej rady – nie poniesie szkody w razie zastosowania się do tego.

Zasada czynnego udziału stron w postępowaniu – organy administracji publicznej zobowiązane są zapewnić stronom czynny udział w każdym stadium postępowania. Organy mogą odstąpić od tej zasady tylko ze względu na niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia ludzkiego albo ze względu na grożącą niepowetowaną szkodę materialną; przejawem tej zasady są uprawnienia strony znajdujące się w k.p.a., między innymi: prawo dostępu do akt sprawy, prawo zgłaszania dowodów, prawo zadawania pytań świadkom, obowiązek zawiadomienia strony o terminie i miejscu przeprowadzenia dowodów.

Zasada wysłuchania stron – przed wydaniem decyzji administracyjnej organ ma obowiązek umożliwić stronom wypowiedzenie się co do zebranych dowodów i materiałów.

Zasada przekonywania – organy administracji publicznej powinny wyjaśnić stronom zasadność przesłanek, którymi kierują się przy załatwieniu sprawy.

Zasada szybkości i ograniczonego formalizmu – organy administracji publicznej powinny działać w sprawie wnikliwie i szybko, posługując się najprostszymi środkami prowadzącymi do jej załatwienia; dlatego m.in. w k.p.a. wprowadzone są konkretne terminy na rozpatrywanie pewnych spraw.

Zasada ugodowego rozstrzygnięcia spraw administracyjnych – jeżeli w sprawie uczestniczą strony o spornych interesach, organ administracji publicznej, przed którym toczy się postępowanie, powinien podejmować czynności skłaniające strony do ugody.

Zasada pisemności – sprawy administracyjne należy załatwiać pisemnie (są od tego jednak wyjątki), zasada jest obecna w k.p.a., np. w przepisach o obowiązku sporządzania protokołów, w przepisach o sposobie komunikowania się organu ze stroną.

Zasada dwuinstancyjności – postępowanie administracyjne jest dwuinstancyjne, zgodnie z tą zasadą stronie musi przysługiwać środek prawny przeciwko decyzji wydanej w I instancji.

Zasada trwałości decyzji administracyjnej – decyzje administracyjne, od których nie służy odwołanie w administracyjnym toku instancji, są ostateczne – trwałe.

Zasada sądowej kontroli aktów administracyjnych – decyzje administracyjne mogą być zaskarżane do sądu administracyjnego z powodu ich niezgodności z prawem.

Źródło: www.codziennikprawny.pl

Polecenie

A. Podaj przykład dwóch zachowań organu administracji (konkretnych sytuacji wykorzystania danej zasady); jednego zgodnego z daną zasadą, drugiego łamiącego daną zasadę.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

35. Obywatel wobec prawa

Uczeń:

- 1) odnajduje w odpowiednim akcie prawnym przepis dotyczący wybranego przypadku prawnego i interpretuje go;
- 2) wskazuje, do jakich instytucji i osób można się zwrócić o pomoc prawną w konkretnych sytuacjach;
- 3) pisze fikcyjny pozew w sprawie cywilnej, zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa i odwołanie od decyzji administracyjnej (według wzorów).

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski
nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli

35.1. Kazus z prawa administracyjnego

Sandra Brudzyńska w powiecie koszalińskim znana była ze swojego uporu i cierpliwości. Mimo iż nawet jej rodzice stracili już nadzieję, Sandrze udało się za dwunastym podejściem zaliczyć egzamin praktyczny na prawo jazdy. Dziewczyna nie posiadała się z radości, ponieważ zdesperowany tata za pomyślne przejście egzaminu obiecał jej nowy telefon komórkowy. Tata powiedział jednak, że nie wierzy w sukces córki i spełni obietnicę dopiero, gdy zobaczy prawo jazdy wystawione na nazwisko Brudzyńska.

Sandra po ustaleniu, że prawo jazdy wydaje starostwo powiatowe, dzień w dzień dzwoniła do starostwa z pytaniem, czy może się już zgłosić po prawo jazdy. Pani urzędniczka za każdym razem odpowiadała, że Sandra powinna uzbroić się w cierpliwość i czekać.

Po miesiącu oczekiwania zdecydowała się pójść osobiście do urzędu starostwa. Pani urzędniczka, którą tam zastała, nie była tak miła jak „pani od telefonu” i w niewybrednych słowach dała jej do zrozumienia, że „jak będzie to będzie” oraz że urzędnik odpowiedzialny za wydawanie prawa jazdy jest w tej chwili na urlopie, i nie wiadomo kiedy wróci.

Sandra była załamana. Zgodnie z umową tata nie kupił jej telefonu, w dodatku nikt w szkole nie chciał jej uwierzyć, że naprawdę zdała egzamin na prawo jazdy.

Polecenia

- A. Co może w tej sytuacji zrobić Sandra?**
- B. Czy urzędniczka powinna jej przekazać pismo, w którym poda imię i nazwisko urzędnika przebywającego na urlopie?**
- C. Czy Sandra może zaskarżyć taki brak działania ze strony starostwa? A jeśli tak, to kiedy i do jakiego organu?**

35.2. Kazus z prawa cywilnego

Marcin Wróblewski po pierwszym roku studiów postanowił „uwolnić się” od akademika, w którym mieszkał przez cały rok. Pozostałe lata studiów chciał przepracować solidnie, a nie zawsze klimat akademika temu sprzyjał. Rodzice zgodzili się „doinwestować” syna i w następnym roku mieszkał już w wynajętym mieszkaniu. W zasadzie to była okazja. Mieszkanie umeblowane, właściciel za granicą, całkiem przystępny czynsz plus opłaty.

Po kilku miesiącach Marcin zgodził się na wynajęcie jednego z dwóch pokoiów koledze z roku, Piotrowi Tylickiemu. Dobrze układało się wspólne mieszkanie, nie mieli żadnych poważnych spięć, a opłaty regularnie opłacali (czynsz Marcin regulował przelewem). Pod koniec roku akademickiego mieli w mieszkaniu małą awarię, na skutek której musieli kupić nową baterię od zlewozmywaka w kuchni.

Marcin nie wiedział, czy może potrącić z czynszu koszty zakupu baterii, dlatego napisał maila do pana Jacka Zarakowskiego, właściciela. Otrzymał bardzo ostrą w tonie odpowiedź, co było dziwne zważywszy na poprawność ich dotychczasowych stosunków. Pan Jacek odmawiał jakichkolwiek potrąceń, a poza tym był oburzony podnajmem jednego pokoju, o czym dowiedział się chyba od któregoś z „życzliwych” sąsiadów. Zapowiadał w liście podwyższenie czynszu w przyszłym roku. To było bardzo dziwne, bo Marcin zawsze płacił w terminie.

Źródło: www.codziennikprawny.pl

Polecenia

Nagle pojawiło się mnóstwo pytań w głowie Marcina.

- A. Czy powinien informować właściciela o podnajmie części mieszkania?**
- B. Czy było roztropne wynajmowanie mieszkania bez pisemnej umowy?**
- C. Czy w takiej sytuacji jest zobowiązany do pokrycia kosztów tytułem wynajmu mieszkania (bateria)?**

35.3. Kazus z prawa karnego

Zaskarżenie na zatrzymanie przez Policję

Andrzej Wiśniewski został zaproszony przez swoją koleżankę, Alicję Ratajską, na imprezę z okazji ukończenia 18 lat. Zanosilo się na niezłe przyjęcie. Spełniły się oczekiwania, bo impreza była niepowtarzalna: w wielkim ogrodzie, z basenem, a do tego była wspaniała pogoda (bardzo ciepło jak na koniec maja).

Andrzej wracał ok. godziny czwartej nad ranem. Podczas swojego półgodzinnego „spaceru” do domu był świadkiem bójki. Nie odważył się wtrącać w awanturę, ale i tak został zauważony przez jednego z jej uczestników. Usłyszał groźbę, że ma szybko... „oddalić się”. Pomaszerował szybkim krokiem, jednak po pięciu minutach zatrzymał się przy nim radiowóz policyjny z błyskającym kogutem. Wskoczyło dwóch policjantów i obaj, krzycząc, zakuli go w kajdanki, po czym zapakowali go do samochodu.

Andrzej znalazł się na komisariacie Policji. Nie wiedział, dlaczego. Nie był pijany, a nagła sytuacja sprawiła, że szybko zapomniał o piwie, które pił podczas imprezy. Nie powiedziano mu, jaka jest przyczyna zatrzymania. Usłyszał jedynie słowa, że jak skruszeje, to wskaże nazwiska swoich kolegów, którzy pobili jakichś studentów. Po kilku godzinach wypuszczono go z komisariatu, spisując wcześniej jego dane oraz relację z tego, co robił tej nocy.

Źródło: www.codziennikprawny.pl

Polecenia

Chyba powinien coś zrobić.

A. Czy może złożyć zażalenie na to, jak został potraktowany przez policjantów?

Po miesiącu przyszło wezwanie do stawienia się do prokuratury w charakterze świadka. Chyba chodziło o bójkę podczas tej feralnej nocy. Ale jeśli wzywają go jako świadka, tzn. że nie jest uznawany za sprawcę pobicia (jak sugerował policjant). Tak, ale chciałby już mieć spokój z tą całą zwariowaną historią.

B. Może uda się mu odmówić składania jakichkolwiek zeznań?

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

36. Prawa człowieka

Uczeń:

- 1) przedstawia ideę oraz historyczny rodowód praw człowieka;
- 2) przedstawia argumenty na rzecz uniwersalności praw człowieka i analizuje zastrzeżenia formułowane przez jej przeciwników;
- 3) rozróżnia prawa i wolności osobiste, polityczne oraz ekonomiczne, społeczne i kulturalne; wskazuje, do której generacji należą poszczególne prawa;
- 4) rozważa, odwołując się do historycznych i współczesnych przykładów, dlaczego dochodzi do łamania praw człowieka na wielką skalę przez reżimy autorytarne.

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski
nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli

36.1. Co to są prawa człowieka?

Marek Nowicki

O prawach człowieka można mówić wyłącznie w relacjach **jednostka – władza**. Istnieje władza i ktoś tej władzy podlega. Ich podmiotem jest **pojedynczy człowiek**. Nie można mówić w obrębie praw człowieka o prawach kolektywnych – o prawach mniejszości narodowych, prawach kobiet czy więźniów wszystkich razem wziętych – to język polityki. Można natomiast mówić o prawach osób należących do mniejszości narodowych, o prawach każdej kobiety czy więźnia z osobna.

Jest więc pojedynczy człowiek i jest potężne państwo z całym aparatem władzy i prawa człowieka rozgrywają się między tą jednostką, a instytucją państwa. Działają **wertykalnie**. Nie działają natomiast horyzontalnie, na przykład pomiędzy mną a sąsiadem, pomiędzy mną a żoną, gdzie nikt nie ma władzy nad drugim, przynajmniej nie w takim sensie, o jakim mówię. Stosunki sąsiedzkie czy rodzinne są źródłem licznych uprawnień i zobowiązań, nie są jednak domeną praw człowieka. Dla rozróżnienia – jeśli pobije mnie chuligan, to nie mogę mówić, że zostały naruszone prawa człowieka. **Jeśli pobije mnie policjant, to jest to kwestia praw człowieka**. Bo pobił mnie przedstawiciel władzy, pobiło mnie państwo. Muszę wówczas mieć zagwarantowaną procedurę prawną, która pozwoli mi wystąpić przeciwko instytucji państwa i domagać się zadośćuczynienia. [...]

Współczesne **myślenie o prawach człowieka pojawiło się u schyłku XVIII wieku**, kiedy na terenie Ameryki Północnej powstawały Stany Zjednoczone, a w Europie trwała Wielka Rewolucja Francuska. Ważnym pojęciem, które wtedy się pojawiło, było pojęcie **godności osobowej człowieka**. Jest to w ogóle podstawowe pojęcie w koncepcji praw człowieka, bez zrozumienia którego nie można zrozumieć idei tych praw. Godność osobowa związana jest z samą istotą człowieczeństwa, wynika z faktu bycia człowiekiem, posiada ją zarówno dziecko, które jeszcze niczego ani dobrego ani złego w życiu nie dokonało, jak i największy zbrodniarz. Dlatego godność osobową należy odróżnić od **godności osobistej**, która z kolei jest pojęciem bliskim honorowi – na tę godność trzeba sobie zapracować. Kiedy postępujemy szlachetnie, nasza godność osobista rośnie, gdy postępujemy podle, tracimy godność osobistą – honor. Nie tracimy jednak godności osobowej. Godność osobowa wynika z niepowtarzalności każdego człowieka. Nie ma dwóch takich samych osób, z tym samym bagażem przeżyć, emocji, miłości, nienawiści. Każdy z nas jest niepowtarzalny i to właśnie jest źródłem godności osobowej człowieka. **Cała konstrukcja praw i wolności człowieka służy ochronie godności osobowej każdego z nas w relacjach z władzą państwową, ochronie człowieka przed poniżeniem, upokorzeniem, nieludzkim traktowaniem przez potężne, wyposażone w środki przymusu państwo. Równocześnie nakłada na państwo obowiązek ochrony tej godności, gdyby inne osoby ją naruszyły.**

Prawa i wolności nie gwarantują, że będziemy kochani, szczęśliwi, że dobrze będzie nam się wiodło, nie gwarantują nawet sprawiedliwości ani minimum dobrobytu. Chronią nas jedynie przed upokorzeniem, zamachem na naszą godność. Prawa człowieka, pozwalając zachować jednostce indywidualizm, są przeci-

wieństwem tego, co narzucały systemy totalitarne tworząc „nowego człowieka”, wymyślonego przez dyktatorów. [...]

Prawo to obowiązek rządzących zrobienia czegoś czynnie dla każdego z nas. Jeśli istnieje prawo do nauki, to znaczy, że rządzący muszą spowodować, aby istniała sieć szkół, umożliwiających każdemu dziecku pobieranie nauki. Jeśli dziecko nie będzie miało możliwości kształcenia się (choćby dlatego, że szkoła położona jest zbyt daleko, nie dysponuje internatem, nie organizuje dojazdów), będziemy mieli do czynienia z naruszeniem prawa do nauki. Podobnie z prawem do sądu. Nakłada ono na państwo obowiązek zbudowania sieci sądów, co umożliwi każdemu oddanie sądowi do osądzenia ważnej dla niego sprawy. Jeżeli natomiast przysługuje mi **wolność** – wolność słowa, wolność sumienia, wyznania, to znaczy, że są to **obszary mojego życia zabronione dla władz**. Władza ma się nie wtrącać, nie ingerować w to, co ja mówię, myślę, w jakiego Boga wierzę. To moja prywatna sprawa, czy chcę spędzić wakacje pod Łowiczem, czy na Wyspach Kanaryjskich – to nie jest problem władz państwowych. Krótko mówiąc, jeśli mam prawo, to obowiązkiem **władz jest coś dla mnie zrobić**, jeśli przysługuje mi wolność, **państwo ma się powstrzymać od działania**.

Ważnym pojęciem jest pojęcie **równości**, jeszcze trudniejsze niż pojęcia godności i wolności. Gdy słowo równość pada z ust polityków, to miewa rozmaite znaczenie. Każdy jest za równością, ale dla każdego oznacza ono coś innego. Trywializując – dla kogoś o komunistycznym rodowodzie ideologicznym równość będzie oznaczała równość należnych świadczeń – **równość warunków życia**. Uosobieniem tego myślenia były hasła popularne w latach 60.: „Wszyscy mamy takie same żołądki. Nie ma żołądków lepszych i gorszych”. Jeżeli o równości mówi socjalista, to on mówi o **równości szans**. Ludzie wchodzący w życie powinni mieć te same szanse, powinni startować z podobnego miejsca. Potem człowiek zdolny i pracowity zrobi karierę, a inny, leniwy i głupi – nie. Nastąpi naturalne zróżnicowanie, ale punkt startu powinien być równy. Wreszcie gdy liberał mówi o równości, to on ma na myśli dwie rzeczy: **równość praw i równość przed prawem**. Równość praw to pojęcie bardzo bliskie zakazowi dyskryminacji. Dyskryminacją zaś jest każde nieuzasadnione racjonalnie zróżnicowanie praw i uprawnień. Nieuzasadnione – a nie jakiegokolwiek. Niekiedy różnicuje się prawa nie naruszając zakazu dyskryminacji. Przepis zabraniający niewidomemu prowadzenia samochodu nie byłby dyskryminujący, jest bowiem racjonalny. Natomiast zakaz wydawania prawa jazdy blondynkom lub Cyganom byłby z pewnością przejawem dyskryminacji. **Nie wolno różnicować ludzi bez ważnego powodu**. Istnieje w polskiej *Konstytucji* przepis mówiący o tym, że zakazuje się dyskryminacji ze względu na jakąkolwiek przyczynę. Inny przepis mówi, że mężczyzna i kobieta mają równe prawa w czterech obszarach życia: w życiu społecznym, gospodarczym, politycznym i rodzinnym. Równość praw to silniejszy warunek niż zakaz dyskryminacji. Przy zakazie dyskryminacji mówimy, że jeśli będzie ważny powód, to można zróżnicować. Jak nie ma powodu, to nie można. Jeśli mężczyzna i kobieta zaś mają równe prawa, to znaczy, że nawet gdyby był powód, to i tak nie można różnicować. Można w praktyce tworzyć systemy prawne wolne od dyskryminujących przepisów, nie udało się jednak dotąd stworzyć systemu spełniającego drugi z liberalnych czynników równości: równości przed prawem. Wszędzie człowiek bogaty czy sławny jest lepiej traktowany przez funkcjonariusza państwa. Wymyśla się rozmaite syste-

my mające niwelować tę różnicę, nigdzie jednak nie udało się tego w pełni osiągnąć i być może **postulat równego traktowania jest celem praktycznie nieosiągalnym, co nie znaczy, iż można przestać dążyć do jego realizacji.**

Tak więc prawa i wolności człowieka wyznaczają obowiązki państwa wobec mnie oraz mówią, czego państwu zrobić ze mną nie wolno. [...] Kiedy moje wolności są naruszane przez innego człowieka, wówczas obowiązkiem państwa jest stworzenie mechanizmów, które mnie będą przed tą ingerencją chroniły. Nigdzie na świecie nie udało się zbudować systemu, który by likwidował przemoc, przestępczość, złodziejstwo. Natomiast walka z tego typu zjawiskami jest niewątpliwie zadaniem władzy publicznej. [...]

Źródło: „Niebieska Linia”, nr 1/2000

Polecenia

- A. Podaj przykłady form działalności państwa na rzecz ochrony Twojej godności osobowej.**
- B. Wyjaśnij różnicę między prawami a wolnościami.**
- C. Określ funkcje praw człowieka.**

36.2. Informacje o prawach człowieka

Pytania i odpowiedzi

Co to są prawa człowieka?

Są to prawa należne każdemu człowiekowi na świecie ze względów moralnych i tylko dlatego, że jest istotą ludzką. Żądanie poszanowania praw człowieka jest żądaniem natury **moralnej**, najczęściej wobec rządu. Naruszanie praw człowieka jest naruszeniem naszej sfery moralnej i godności osobistej. Nikt – żaden człowiek, ani rząd – nie może nam odebrać praw człowieka.

Skąd się biorą?

Wywodzą się stąd, że jesteśmy nie tylko istotami fizycznymi, ale także moralnymi i duchowymi istotami *ludzkimi*. Prawa człowieka są potrzebne, aby chronić *człowieczeństwo* każdej istoty ludzkiej, aby zapewnić każdemu człowiekowi życie w *godności* i życie godne człowieka.

Dlaczego ktokolwiek miałby ich przestrzegać?

Zasadniczo dlatego, że każdy jest istotą ludzką, więc także moralną. Większość ludzi, którym się uzmysłowi, że naruszają czyjąś godność osobistą, nie podejmuje kontrowersyjnych działań. Na ogół ludzie nie chcą krzywdzić nikogo. Jednak oprócz moralnych sankcji własnego sumienia lub sumienia innych w większości państw istnieją dziś prawa, które zobowiązują rządy do przestrzegania podstawowych praw człowieka swoich obywateli, nawet jeżeli się temu sprzeciwiają.

Kto ma prawa człowieka?

Absolutnie każdy. Kryminaliści, przywódcy państw, dzieci, mężczyźni, kobiety, Afrykanie, Amerykanie, Europejczycy, uchodźcy, bezrobotni, zatrudnieni, bankierzy, pracownicy instytucji charytatywnych, nauczyciele, tancerze, astronauty...

Nawet przestępcy i prezydenci?

Absolutnie *każdy*. Przestępcy i prezydenci to też ludzie. Potęga praw człowieka polega na tym, że dotyczą wszystkich w równym stopniu, jeżeli chodzi o godność człowieka. Są ludzie, którzy pogwałcili prawa innych lub stanowią zagrożenie dla społeczeństwa i ich prawa mogą w związku z tym zostać *ograniczone*, aby chronić innych, ale tylko w określonych granicach. Te granice definiuje się jako minimum konieczne do życia w godności.

Kto troszczy się o poszanowanie praw człowieka?

Powinniśmy wszyscy się o to troszczyć. Istnieje zarówno prawo krajowe, jak i międzynarodowe, które określa, jakie są zobowiązania rządu wobec swoich obywateli. Zawsze istnieje jednak potencjalne zagrożenie,

że jeżeli nikt nie wytknie im, że naruszają normy międzynarodowe, dalej będą to robić bezkarnie. Jako jednostki musimy w życiu codziennym nie tylko przestrzegać praw innych, lecz także obserwować nasze rządy. Systemy zabezpieczeń istnieją po to, abyśmy z nich korzystali.

Jak mogę bronić swoich praw?

Postaraj się wykazać, że twoje prawa zostały naruszone; żądaj ich przestrzegania. Niech druga strona wie, że ty masz świadomość, że nie może cię tak traktować. Wskaż na odpowiednie artykuły w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka lub innych międzynarodowych dokumentach. Jeżeli istnieje odpowiednie prawo w twoim kraju, o nim również przypomnij. Opowiedz o tym innym: zawiadom prasę, napisz do swojego przedstawiciela w parlamencie, do prezydenta, poinformuj organizacje pozarządowe, które zajmują się prawami człowieka. Poproś je o radę. Porozmawiaj z prawnikiem, jeżeli masz taką możliwość. Twój rząd powinien mieć świadomość, że podejmujesz działania. Niech wie, że się nie poddasz. Pokaż, jakie masz wsparcie. Jeżeli wszystko inne zawiedzie, możesz się zwrócić do sądu.

Jak się zwrócić do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka?

Europejska Konwencja Praw Człowieka przewiduje procedurę skarg indywidualnych, a także skarg wnoszonych przez jedno państwo przeciw innemu. Aby sprawa została rozpatrzona, skarga taka musi jednak spełnić pewne określone wymagania. Na przykład zanim wniesiesz sprawę do Trybunału Europejskiego, musisz się upewnić, że została rozpatrzona przez sądy w twoim kraju – włącznie z sądem najwyższym! Jeżeli postanowisz spróbować i jesteś przekonany, że spełniasz wszystkie warunki dopuszczenia skargi, możesz złożyć skargę, używając oficjalnego formularza (dostępnego w sekretariacie). Radzimy jednak najpierw zasięgnąć porady prawnej lub porady kompetentnej organizacji pozarządowej, aby się upewnić, że twoja sprawa ma szanse powodzenia. Pamiętaj, że wyrok końcowy często poprzedza długi i skomplikowany proces.

Od kogo mogę żądać swoich praw?

Niemal wszystkie prawa człowieka spisane w międzynarodowych dokumentach dotyczą żądań wobec *rządu* lub urzędników państwowych. Prawa człowieka chronią twoje prawa przed państwem, więc musisz ich dochodzić przed państwem lub jego przedstawicielami. Jeżeli uważasz, że twoje prawa zostały pogwałcone przez twojego pracodawcę lub sąsiada, nie możesz się odwołać bezpośrednio do międzynarodowych instancji prawnych, chyba że twój rząd zaniechał pewnych działań, które powinien podjąć, aby zapobiec takiemu zachowaniu przełożonych lub sąsiadów.

Czy ktoś ma obowiązek chronienia moich praw?

Tak. Prawo nie ma znaczenia, jeżeli nie towarzyszy mu czyjaś za nie odpowiedzialność. Każdy ma moralny obowiązek respektowania twojej godności osobistej – również twój rząd, podpisując międzynarodowe porozumienia, przyjął na siebie odpowiedzialność prawną.

Czy nieprzestrzeganie praw człowieka jest problemem tylko w państwach niedemokratycznych?

Nie ma na świecie takiego kraju, który nie miałby żadnych problemów z przestrzeganiem praw człowieka. Są kraje, w których naruszenia praw zdarzają się częściej niż gdzie indziej lub mogą dotyczyć one większej części społeczeństwa ale każdy, nawet pojedynczy przypadek nieprzestrzegania praw człowieka, jest problemem, który nie powinien się zdarzyć i którym należy się zająć.

Czy jest już jakiś postęp w ograniczeniu naruszeń praw człowieka?

Ogromny – nawet jeżeli czasem się zdaje, że to kropla w morzu potrzeb. Pomyśl o obaleniu niewolnictwa, o prawie do udziału w wyborach dla kobiet, o krajach, które zakazały kary śmierci, o uwalnianiu więźniów sumienia pod wpływem międzynarodowych nacisków, o upadku apartheidu w Południowej Afryce, o sprawach, które stanęły przed Trybunałem Europejskim i prawach, które musiały w rezultacie ulec zmianie. Weź pod uwagę fakt, że stopniowa zmiana w światowej kulturze sprawiła, że nawet najbardziej autorytarne reżimy muszą dziś brać pod uwagę prawa człowieka, aby nie narazić się na całkowite odrzucenie przez społeczność międzynarodową. Pojawiło się wiele pozytywnych zmian, szczególnie na przestrzeni ostatnich pięćdziesięciu lat, choć wiele jeszcze zostało do zrobienia. [...]

Czy możemy mówić, że prawa człowieka są powszechne, skoro na całym świecie żyją ludzie, których prawa są łamane?

Ci ludzie nadal mają prawa. To, że tak są traktowani, jest sprzeczne nie tylko z normami moralnymi, lecz także z międzynarodowymi normami prawnymi. Przedstawiciele ich rządu są winni w świetle międzynarodowego prawa. Niektóre kraje są rzeczywiście „karane” przez społeczność międzynarodową za pomocą sankcji, a nawet zbrojnej interwencji. Takie procesy są jednak dość problematyczne i zależą często bardziej od interesów innych krajów niż od skali naruszenia prawa. Od 2002 r. działa już Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze, przed którym można postawić i osądzić tych, którzy łamią prawa człowieka. Jest to stały trybunał do spraw sądenia osób oskarżonych o popełnienie ludobójstwa, zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości. To ważny krok w kierunku uznania, że prawa człowieka muszą być egzekwowane, jeżeli mają praktycznie czemuś służyć.

Jaki pożytek mamy z Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, jeżeli nie można jej egzekwować prawnie?

Nawet jeżeli (jeszcze) nie ma międzynarodowego sądu, który mógłby sądzić rządy na podstawie artykułów Deklaracji, dokument ten ma olbrzymie znaczenie historyczne i do dziś funkcjonuje jako norma, według której ocenia się rządy na forum międzynarodowym. Dzisiejsze rządy wiedzą, że jeżeli świadomie naruszą prawa zawarte w tym dokumencie, muszą się liczyć z potępieniem przez inne państwa, a nawet jakąś formą sankcji. Ten proces nie zawsze jest obiektywny (!), ale przynajmniej jest to jakiś początek. Deklaracja jest również podstawą prawie wszystkich traktatów międzynarodowych, które są egzekwowane prawnie.

Co mi z praw człowieka, jeśli mój rząd codziennie łamie prawa zwykłych ludzi i nie zwraca uwagi na sprzeciw społeczności międzynarodowej?

Powtórzmy jeszcze raz: prawa to tylko początek. Są lepsze niż nic, a w odpowiednich okolicznościach i przy odpowiednim podejściu mogą sprawić, że rząd zaniecha niektórych, jeżeli nie wszystkich, swoich praktyk. Może to się wydawać zbyt odległą perspektywą i złudną nadzieją, zwłaszcza jeżeli rząd danego kraju łamie prawa bardzo często lub w sposób szczególnie drastyczny. Historia jednak uczy, że jest to możliwe. A poza tym, współcześnie istnieją bardziej sprzyjające okoliczności niż dawniej. Walka o zmiany to długi i powolny proces, ale już sam fakt, że jednostki takie prawa posiadają i że prawa te są coraz szerzej uznawane na świecie – a więc nie są bez znaczenia dla rządów – daje nam potężną broń i ułatwia start.

Czy szanując prawa innych pozwalam im na robienie tego, co im się żywnie podoba?

Nie, jeżeli mieliby łamać twoje prawa lub prawa innych ludzi. Jednak nie należy przesadzać przy stawianiu wymagań co do własnych praw. To, że czyjeś zachowanie jest niestosowne lub męczące nie znaczy jeszcze, że twoje prawa zostały naruszone. Poza tym jeżeli chcesz, aby inni pozwolili ci się zachowywać tak, jak chcesz, to może powinieneś pomyśleć o równie tolerancyjnym podejściu do ich zachowania!

Czy wolno mi robić absolutnie wszystko, łącznie z użyciem przemocy, aby bronić własnych praw?

W zasadzie nie. Jeżeli jednak jest to kwestia samoobrony, wtedy może być uzasadnione użycie siły wspólmiernej do zagrożenia. Użycie siły jest uzasadnione jedynie w celu ochrony przed dalszą krzywdą, nie zaś w celach zemsty za krzywdę już wyrządzoną. Tortury są niedopuszczalne bez względu na okoliczności.

Dlaczego miałbym szanować prawa innych, jeżeli oni nie szanują moich praw?

Po pierwsze dlatego, że sam możesz popaść w kłopoty, jeżeli będziesz łamać prawa człowieka, po drugie dlatego, że twój szacunek należy się innym jako istotom ludzkim, a po trzecie również dlatego, aby dawać innym przykład, co niewątpliwie przyczyni się do poszanowania przez nich twoich własnych praw. W istocie jednak wszystko się sprowadza do tego, jakim jesteś człowiekiem i w jakim świecie chciałbyś żyć. Zastanów się więc, jak by to świadczyło o tobie, gdybyś zachowywał się w sposób, który uważasz za naganny u innych. Albo pomyśl, w jakim żylibyśmy świecie, gdyby każdy z nas łamał prawa innych na zasadzie oko za oko, ząb za ząb.

Dlaczego tym, którzy łamią prawa innych w najbardziej nieludzki sposób, miałyby się należeć prawa człowieka?

Jest to ten aspekt praw człowieka, który uznajemy za najbardziej podstawowy, choć prawdopodobnie najtrudniejszy do zaakceptowania. Niektórzy mogą nam się wydawać tak nieludcy, że z trudem wierzymy w ich człowieczeństwo. Być może należy pamiętać o tym, że:

- **Po pierwsze**, każdy człowiek posiada jakiś element człowieczeństwa, nawet jeżeli mogłoby się wydawać, że jest go całkiem pozbawiony. Przestępcy kochają swoje matki, swoje dzieci, swoich mę-

żów i żony lub kogoś innego. Przeszypcy odczuwają ból, odrzucenie, rozpacz i zazdrość. Pragną być doceniani, wspierani, kochani i rozumiani. Każdy z nich bez wyjątku odczuwa którąś, jeżeli nie wszystkie, z tych typowo ludzkich emocji. To ich czyni istotami ludzkimi godnymi naszego szacunku.

- **Po drugie**, pragnąc krzywdy przestępców, działamy przeciw sobie, gdyż sami stajemy się mniej godni szacunku.
- **Po trzecie**, nawet gdyby miał się pojawić przestępca całkiem pozbawiony cech ludzkich (co się jeszcze nie zdarzyło), kto z nas mógłby stwierdzić na pewno, że nie jest on człowiekiem? Jakich mielibyśmy użyć kryteriów? Czy może dlatego, że jest niezdolny do miłości lub nie może być obiektem miłości? A co będzie, jeżeli się w tym sądzie pomylimy?

Źródło: *Kompas. Edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą*, Warszawa 2005, s. 348–351.

Polecenia

- A. Przedstaw argumenty na rzecz uniwersalności praw człowieka oraz zastrzeżenia formułowane przez jej przeciwników.**
- B. Przedstaw przykłady dowodzące, że w świecie współczesnym dokonał się znaczący postęp w ograniczeniu naruszeń praw człowieka.**

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

37. Ochrona praw człowieka w Polsce

Uczeń:

- 1) przedstawia prawa i wolności zagwarantowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, wymienia środki i mechanizmy ich ochrony w Polsce;
- 2) rozważa dylematy związane z prawami socjalnymi i sposobem ich realizacji przez państwo;
- 3) odnosi przedstawiane w mediach przypadki naruszenia praw lub wolności w Polsce do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
- 4) analizuje stan przestrzegania praw mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych;
- 5) przygotowuje opracowanie na temat naruszania i ochrony praw człowieka w wybranej dziedzinie.

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski
nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli

37.1. Ochrona konstytucyjnych wolności i praw człowieka i obywatela

Konstytucja RP gwarantuje następujące środki ochrony wolności i praw:

I Prawo do wynagrodzenia za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.

Konstytucja w art.77 kreuje prawo podmiotowe jednostki do odszkodowania w wypadku niezgodnego z prawem działania organu władzy publicznej i określa przesłanki niezbędne do egzekwowania tej odpowiedzialności. Przepis ten spełnia funkcję gwarancyjną, tj. działa on w przypadku niezgodnego z prawem postępowania organu władzy publicznej, a także jest instrumentem wymuszającym respektowanie zasady legalizmu w działaniach wszelkich organów władzy publicznej (czyli środkiem wymuszenia na organach władzy zachowań zgodnych z prawem).

Przesłanki **odpowiedzialności odszkodowawczej władzy** z art.77 należy rozumieć następująco:

- szkoda – obejmuje wyrządzenie uszczerbku zarówno materialnego (mierzonego konkretną kwotą), jak i niematerialnego (np. straty moralne, utrata spodziewanych korzyści). Jest ona rozumiana w sposób przyjęty na gruncie prawa cywilnego;
- organ władzy publicznej – to zarówno organy (instytucje, struktury organizacyjne) władzy ustawodawczej, wykonawczej, sądowniczej, jak i samorządowe. W pojęciu władzy publicznej mieszczą się także inne instytucje niż państwowe i samorządowe, jeśli wykonują funkcje władzy publicznej w wyniku powierzenia lub przekazania im tych funkcji przez organ władzy państwowej lub samorządowej;
- działanie organu władzy publicznej – obejmuje wszelkie działania mieszczące się w kompetencjach danego organu: może przybrać formę działania lub zaniechania (np. zaniechania prawodawczego), wydawania decyzji administracyjnych, uchwał, zarządzeń.

Niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej musi być stwierdzone przez sąd. Jego wyrok w tym zakresie jest podstawą ubiegania się o odszkodowanie.

II Prawo do dochodzenia swych roszczeń przed sądami.

Prawo do sądu polega na:

- prawu każdego do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd,
- zakazie zamykania drogi sądowej,
- odpowiednim ukształtowaniu procedury sądowej tak, aby umożliwiała rzeczywiste dochodzenie swoich praw,
- uzyskaniu wyroku sądowego wraz z procedurą rzeczywistego wykonania zapadłego wyroku.

III Prawo do zaskarżenia orzeczenia lub decyzji wydanych w pierwszej instancji.

IV Prawo do wniesienia skargi konstytucyjnej do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności przepisu z Konstytucją, na podstawie którego wydano ostateczne orzeczenie.

Wniesienie skargi konstytucyjnej

Skarga jest środkiem prawnym, który służy jednostce w celu ochrony jej konstytucyjnych wolności i praw. Umożliwia ona bezpośrednio wystąpienie do Trybunału Konstytucyjnego o udzielenie ochrony przed naruszeniem jednego z konstytucyjnych praw przez organ władzy publicznej.

Skarga konstytucyjna przysługuje:

- jeśli nastąpiło naruszenie konstytucyjnych praw skarżącego, tj. wolności, praw lub obowiązków określonych w Konstytucji, w wyniku orzeczenia sądu lub organu administracji publicznej. Orzeczenie to musi mieć jednak charakter orzeczenia ostatecznego;
- przedmiotem skargi jest ustawa lub inny akt normatywny, na podstawie którego sąd lub organ administracji orzekł ostatecznie o wolnościach lub prawach albo o obowiązkach określonych w Konstytucji. Przedmiotem skargi nie może być więc prawomocny wyrok, ostateczna decyzja administracyjna lub inne ostateczne rozstrzygnięcie tego lub innego organu lecz podstawa normatywna, na jakiej dane orzeczenie zostało wydane, jednak pod warunkiem, że przepisy tego aktu naruszają przepisy Konstytucji o wolnościach, prawach lub obowiązkach;
- gdy skarżący wykorzystał wszystkie przysługujące mu w toku instancji sądowej lub administracyjnej, środki zaskarżenia wyroku, decyzji lub innego rozstrzygnięcia wydanego na podstawie kwestionowanego aktu normatywnego;
- jeśli zainteresowany skargą legitymuje się niekorzystnym dla siebie rozstrzygnięciem sądowym lub administracyjnym wydanym w jego sprawie.

Wymogi formalne dotyczące skargi:

- skarga musi być napisana wyłącznie przez adwokata lub radcę prawnego,
- skargę należy złożyć do Trybunału Konstytucyjnego w ciągu 3 miesięcy od dnia doręczenia skarżącemu prawomocnego wyroku, ostatecznej decyzji lub innego ostatecznego rozstrzygnięcia,
- skarga jest wolna od opłat sądowych.

V Prawo do wystąpienia do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.

Podstawowym zadaniem Rzecznika jest stanie na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w *Konstytucji* i innych przepisach prawa. Zgodnie z art. 80 *Konstytucji* każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie

swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej. Oznacza to, że o pomoc do Rzecznika może zwrócić się każdy obywatel Polski, cudzoziemiec, osoba prawna, a nawet jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, a także organizacja obywateli i organ samorządu. Z wnioskiem o pomoc można się zwrócić zarówno we własnej sprawie, jak i na rzecz innych osób. W razie stwierdzenia takiego naruszenia Rzecznik podejmuje stosowne działania.

Warunkiem wystąpienia do Rzecznika jest wystąpienie naruszenia wolności i praw określonych w akcie normatywnym. Konkretnie źródło tychże wolności i praw jest nieistotne. Byle tylko można było wykazać akt normatywny (taki jak Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe itd.), który przyznał określone wolności lub prawa podmiotowe. Wszystkie one bez wyjątku mieszczą się w zakresie zainteresowania Rzecznika. Nieistotne jest również w jakiej formie organy władzy publicznej naruszyły prawa i wolności człowieka i obywatela. Mogą to być zarówno działania bądź zaniechania organów władzy, jak i formy działalności władczej – stanowienie, stosowanie prawa czy bezprawne działania faktyczne.

Wniosek do Rzecznika jest wolny od opłat. Jego wniesienie nie wymaga zachowania szczególnej formy. Oznacza to, że wniosek może mieć formę pisemną, ustną lub elektroniczną i nie musi być składany na żadnym formularzu. Można zgłosić naruszenie praw i wolności, pojawiając się osobiście w Biurze Rzecznika w Warszawie, jak również w biurach terenowych we Wrocławiu, w Gdańsku oraz Katowicach. Można także złożyć wniosek listownie, telefonicznie, za pomocą faksu, poczty elektronicznej oraz specjalnie przygotowanego formularza elektronicznego dostępnego na stronie internetowej Rzecznika Praw Obywatelskich (www.rpo.gov.pl). Forma wniesienia wniosku zależy od wyboru obywatela, a wszystkie zgłoszone sprawy traktowane są na takich samych zasadach.

Dla ułatwienia pracy Rzecznika, a także przyspieszenia rozpatrzenia sprawy, we wniosku należy podać imię, nazwisko i adres, pod który należy kierować korespondencję, dokładnie wskazać, czego dotyczy sprawa oraz podać w sposób zwięzły i jasny argumenty wykazujące naruszenie wolności lub prawa. Do każdego pisma należy dołączyć niezbędne dokumenty (kopie lub odpisy), które skarżący posiada.

Formy działania Rzecznika Praw Obywatelskich

Rzecznik podejmuje czynności przewidziane w ustawie jeżeli poweźmie wiadomość wskazującą na naruszenie praw i wolności obywatela.

Podjęcie czynności przez Rzecznika następuje:

- na wniosek obywateli lub ich organizacji,
- na wniosek organów samorządów,
- z własnej inicjatywy.

Rzecznik po zapoznaniu się z wnioskiem może:

- podjąć sprawę,
- poprzestać na wskazaniu wnioskodawcy przysługujących mu środków działania,

- przekazać sprawę według właściwości,
- nie podjąć sprawy – zawiadamiając o tym wnioskodawcę i osobę, której sprawa dotyczy.

Podjmując sprawę Rzecznik może:

- samodzielnie prowadzić postępowanie wyjaśniające,
- zwrócić się o zbadanie sprawy lub jej części do właściwych organów, w szczególności do organów nadzoru, prokuratury, kontroli państwowej, zawodowej lub społecznej,
- zwrócić się do Sejmu o zlecenie Najwyższej Izbie Kontroli przeprowadzenia kontroli dla zbadania określonej sprawy lub jej części.

Jeżeli Rzecznik postanowi samodzielnie przeprowadzić postępowanie wyjaśniające to przysługuje mu prawo:

- badania każdej sprawy na miejscu,
- żądania składania wyjaśnień,
- żądania przedstawienia akt każdej sprawy prowadzonej nie tylko przez organy administracji rządowej i samorządowej, ale także przez organy organizacji społecznych i zawodowych oraz organy jednostek organizacyjnych posiadających osobowość prawną,
- żądania przedłożenia informacji o stanie sprawy prowadzonej przez sądy, a także prokuraturę i inne organy ścigania,
- zlecenia sporządzania ekspertyz i opinii.

Po zbadaniu sprawy Rzecznik może:

- wyjaśnić wnioskodawcy, że nie stwierdził naruszenia praw i wolności obywatela,
- skierować wystąpienie do organu, organizacji lub instytucji, w których działalności stwierdził naruszenie praw i wolności obywatela,
- zwrócić się do organu nadrzędnego nad owym organem, organizacją lub instytucją z wnioskiem o zastosowanie środków przewidzianych w przepisach prawa,
- żądać wszczęcia postępowania w sprawach cywilnych, jak również wziąć udział w każdym toczącym się już postępowaniu na prawach przysługujących prokuratorowi,
- żądać wszczęcia postępowania przygotowawczego przez uprawnionego oskarżyciela w sprawach o przestępstwo ścigane z urzędu,
- wnosić kasację w postępowaniu cywilnym i w postępowaniu karnym,
- zwrócić się o wszczęcie postępowania administracyjnego, wnosić skargę do sądu administracyjnego, uczestniczyć w tym postępowaniu na prawach przysługujących prokuratorowi, a także wnosić rewizje nadzwyczajne od orzeczeń Naczelnego Sądu Administracyjnego,
- wziąć udział w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym dotyczącym skargi konstytucyjnej.

Rzecznik Praw Obywatelskich ma obowiązek corocznego przedstawiania Sejmowi i Senatowi informacji o swojej działalności oraz o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela.

Polecenia

- A. Wymień działania jakie może podjąć obywatel w celu ochrony swoich praw i wolności.**
- B. Wymień rodzaje zadośćuczynienia jakie może oczekiwać poszkodowany przez państwo obywatel.**
- C. Wykaż znaczenie funkcjonowania Rzecznika Praw Obywatelskich dla skuteczności systemu ochrony wolności i praw obywateli RP.**

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

38. Światowy i europejski system ochrony praw człowieka

Uczeń:

- 1) opisuje system ochrony praw człowieka funkcjonujący na mocy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych;
- 2) ocenia znaczenie Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze dla systemu ochrony praw człowieka na świecie;
- 3) charakteryzuje systemy ochrony praw człowieka w ramach Rady Europy oraz Unii Europejskiej;
- 4) wyjaśnia, jak działa i jakie sprawy rozpatruje Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu;
- 5) analizuje z punktu widzenia międzynarodowych standardów praw człowieka przypadki naruszania praw i wolności w różnych państwach;
- 6) pisze według wzoru skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu lub Komitetu Praw Człowieka w Genewie;
- 7) opisuje i ocenia działania wybranych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka.

Opracowanie:

Agata Popielarz
nauczycielka historii i wiedzy o społeczeństwie
w Zespole Szkół w Resku

38.1. Skarga indywidualna do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu

Warunki dopuszczalności skargi oraz sposób jej składania do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności jest jednym z międzynarodowych instrumentów, który ma skutecznie służyć ochronie praw i wolności obywateli przed nadużyciami ze strony władzy państwowej. Posługuje się ona dwoma środkami:

1. skargą państwa na podstawie art.33;
2. **skargą indywidualną** na podstawie art.34.

Międzynarodowym organem właściwym do rozpoznawania wszystkich spraw dotyczących interpretacji i stosowania Konwencji oraz jej Protokołów dodatkowych jest **Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu**. Skargę indywidualną do Trybunału może wnieść każda osoba fizyczna lub prawna, znajdująca się pod jurysdykcją państwa – strony *Konwencji*. Oznacza to, że nie trzeba być obywatelem jednego z państw członkowskich Rady Europy. Skarga do Trybunału przysługuje natomiast tylko w takiej sytuacji, gdy *Konwencja* została naruszona przez jedno z państw, w których obowiązuje.

Wskazane jest, aby przed podjęciem decyzji o wystąpieniu ze skargą zapoznać się dokładnie z treścią Konwencji i Protokołów dodatkowych, co pozwoli przynajmniej wstępnie ocenić, czy skarga ma jakieś szanse powodzenia. Dopuszczenie do merytorycznego rozstrzygnięcia skargi indywidualnej zależy od spełnienia wielu warunków:

1. Musi ona dotyczyć wyłącznie naruszenia praw gwarantowanych w **Konwencji i jej Protokołach dodatkowych**.
2. Przedmiotem skargi mogą być tylko działania i zaniechania **władzy publicznej**. Skarga może być więc złożona wyłącznie **przeciwko państwu lub kilku państwom, które są stroną Konwencji** – nie można kierować do Trybunału skarg przeciwko osobom fizycznym czy też organizacjom prywatnym.
3. W stosunku do Polski dopuszcza się jedynie skargi dotyczące czynów, decyzji i faktów, które nastąpiły **po 30 kwietnia 1993 r.** Skarga nie może więc obejmować zdarzeń wcześniejszych.
4. Ze skargą można wystąpić po wykorzystaniu **wszystkich dostępnych w kraju środków odwoławczych**, przewidzianych prawem dla sprawy, której skarga dotyczy.
5. Skargę należy wnieść **nie później niż przed upływem sześciu miesięcy** od dnia wydania ostatecznej decyzji przez sąd krajowy lub inny organ rozstrzygający dany rodzaj sprawy.
6. Ze skargą może wystąpić każdy kto uważa, że został **osobiście i bezpośrednio** dotknięty naruszeniem praw określonych w *Konwencji* i jej Protokołach. **Skargi złożone w interesie osoby trzeciej nie są przyjmowane do rozpoznania**.
7. Skarga nie może być wniesiona w sposób anonimowy.
8. Skarga nie może być identyczna co do meritum ze sprawą rozpatrzoną już wcześniej przez Trybunał.

9. Nie można skorzystać ze skargi indywidualnej, jeżeli sprawa została już przedłożona innej międzynarodowej procedurze kontrolnej (np. Komitetowi Praw Człowieka ONZ) i nie zawiera nowych, istotnych informacji.
10. Skarga nie może być w sposób oczywisty nieuzasadniona lub stanowić nadużycie prawa do skargi.
11. **W dniu 1 czerwca 2010 r. wszedł w życie Protokół nr 14 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, który wprowadza dodatkową przesłankę dopuszczalności skargi.** Jest nią doznanie przez skarżącego „**znaczącego uszczerbku**, chyba że poszanowanie praw człowieka w rozumieniu Konwencji i jej Protokołów wymaga rozpatrzenia przedmiotu skargi oraz pod warunkiem, że żadna sprawa, która nie została należyście rozpatrzona przez sąd krajowy, nie może być odrzucona na tej podstawie” (art. 12 w/w Protokołu). Skargę należy kierować bezpośrednio do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, na adres jego kancelarii w Strasburgu:

**The Registrar
European Court of Human Rights
COUNCIL OF EUROPE
F- 67075 STRASBOURG CEDEX
France/Francja**

Do czasu podjęcia decyzji o dopuszczalności skargi wnoszący skargę może posługiwać się **swoim własnym językiem** lub językiem innego państwa – strony *Konwencji*, które uznało kompetencje organów *Konwencji* do rozpatrywania skarg indywidualnych. W związku z powyższym **skarga wniesiona przeciwko państwu polskiemu może być zredagowana w języku polskim**. Jednak w dalszym toku postępowania korespondencja będzie przekazywana skarżącemu w którymś z dwóch oficjalnych języków Trybunału, tj. angielskim lub francuskim.

Skarga musi być złożona na piśmie i opatrzona podpisem skarżącego lub jego pełnomocnika.

Dopuszczalne jest również złożenie skargi przy użyciu faksu bądź poczty elektronicznej (e-mail), wówczas dodatkowo należy wysłać na wyżej podany adres pisemne potwierdzenie złożenia skargi.

Złożenie skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka nie jest obciążone przymusem adwokacko-radcowskim. Oznacza to, iż skargę może złożyć we własnym imieniu skarżący. W interesie skarżącego leży, aby skarga została napisana przez prawnika, którego pomoc jest z reguły niezbędna w kolejnych etapach postępowania.

Skarga złożona do Trybunału powinna zawierać:

1. dane personalne skarżącego oraz nazwę państwa, przeciwko któremu jest skierowana;
2. dane adwokata lub innej osoby reprezentującej skarżącego (jeżeli został ustanowiony) oraz formularz pełnomocnictwa;
3. przedmiot skargi (zwięzłe i jasne przedstawienie stanu faktycznego, pamiętając przy tym o opisywaniu wydarzeń w takiej kolejności, w jakiej one nastąpiły z podaniem dokładnych dat);
4. wskazanie prawa lub praw zawartych w Konwencji lub Protokołach dodatkowych, których naruszenie zarzuca wnoszący skargę oraz przedstawienie argumentów na poparcie tych zarzutów;

5. informację o spełnieniu warunków dopuszczalności skargi (a zwłaszcza wykorzystania krajowych środków prawnych oraz zachowania terminu 6 miesięcy od podjęcia ostatecznej decyzji w sprawie);
6. oświadczenie dotyczące tego, czego domaga się skarżący (należy krótko przedstawić co wnoszący skargę zamierza osiągnąć, wskazać ewentualne zadośćuczynienie, którego chce zażądać);
7. informację, czy zarzuty sformułowane w skardze były kiedykolwiek przedłożone innym organom międzynarodowym w celu dochodzenia lub rozstrzygnięcia;
8. listę oficjalnych decyzji, które zapadły w sprawie (z podaniem sądów lub innych organów rozstrzygających sprawę, rodzajem oraz datą każdego orzeczenia), a także krótką informację o treści każdej z nich;
9. wskazanie jednego z dwóch oficjalnych języków Rady Europy – **angielskiego lub francuskiego** – w którym skarżący chciałby otrzymać decyzję lub orzeczenie.

Do skargi należy dołączyć kopie wszystkich decyzji i wyroków, które zapadły w sprawie oraz innych dokumentów, które mogą być przydatne w charakterze dowodów. Skarżący zostanie powiadomiony przez Trybunał w razie stwierdzenia oczywistych przeszkód, nie pozwalających na przyjęcie skargi do rozpoznania.

Sprawa jest rozpoznana przez Trybunał **bez pobierania opłat sądowych**. Nie jest wskazane osobiste stawiennictwo skarżącego w Trybunale, ponieważ postępowanie we wstępnej fazie ma charakter pisemny. Kancelaria Trybunału na bieżąco informuje skarżącego o przebiegu postępowania w sprawie.

UWAGA:

Trybunał nie jest sądem odwoławczym od decyzji organów krajowych i nie może unieważniać lub zmieniać wydanych przez nie orzeczeń.

Źródło: www.msz.gov.pl

Polecenia

- A. Wymień najważniejsze warunki dopuszczalności skargi na państwo do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.**
- B. Na podstawie źródeł przedstaw katalog najważniejszych naruszeń praw człowieka, rozpatrywanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu.**
- C. Wyszukaj orzeczenie ETPCZ w sprawie zadośćuczynienia dla obywatela RP i określ, jakie prawa człowieka zostały w tym przypadku naruszone.**
- D. Uzasadnij znaczenie ETPCZ w Strasburgu.**

38.2. Organizacje pozarządowe broniące praw człowieka

Zadanie

Podzielcie się na pięć grup, przeczytajcie fragmenty tekstów dotyczące działalności wybranych organizacji pozarządowych. Następnie na ich podstawie udzielcie odpowiedzi na zamieszczone poniżej polecenia.

- A. Jakie są najważniejsze cele i zadania tej organizacji?
- B. Określ jakiego rodzaju jest ta działalność (promocja praw człowieka, pomoc humanitarna, monitoring przejawów łamania praw człowieka)?
- C. Na podstawie tekstu przedstaw konkretne akcje, działania podjęte przez organizację oraz wykaż ich znaczenie.

Grupa I

Human Rights Watch (HRW) – pozarządowa organizacja zajmująca się ochroną praw człowieka. Zajmuje się monitorowaniem przestrzegania praw człowieka w różnych rejonach świata. Skupia się przede wszystkim na obronie wolności słowa i przekonań, zwalczaniu cenzury, zapewnieniu oskarżonym prawa do uczciwego procesu i ewentualnego azylu, przeciwdziałaniu zabójstwom politycznym, zapobieganiu torturom i arbitralnemu pozbawianiu wolności, ochronie praw kobiet (w tym prawa do aborcji) i praw dziecka, zwalczaniu przekazywania broni reżimom i partyzantom naruszającym prawa człowieka. HRW nie jest organizacją członkowską; skupia się na lobbingu i pracy z mediami.

Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Human_Rights_Watch

Organizacja Human Rights Watch (HRW) bije na alarm w opublikowanym (16.04.09) raporcie „Służba dla życia: represje państwowe i nieograniczony pobór wojskowy w Erytrei”. Raport (...) porusza tematy dotyczące: łamanie praw człowieka, sytuacji erytrejskich uchodźców, szeroko pojętej pozycji Erytrei na arenie międzynarodowej, jak również przedstawia rys historyczny kraju.

Raport bazuje na badaniach prowadzonych w okresie czasu od września 2008 do stycznia 2009 roku. W trosce o bezpieczeństwo swoich pracowników HRW zrealizowała większość badań poza granicami Erytrei – opierając się na wywiadach przeprowadzonych z erytrejskimi uchodźcami, ubiegającymi się o azyl m.in. w państwach takich jak: Wielka Brytania, Włochy, Dżibuti czy Turcja.

„Kraje, które przyjmują uchodźców z Erytrei powinny upewnić się, że zostanie im zapewniona odpowiednia pomoc. (...) W żadnym wypadku nie powinno się odsyłać uchodźców do Erytrei, ponieważ jest niemal pewne, że czeka tam na nich więzienie i tortury tylko za to, że zdecydowali się opuścić kraj” – powiedział Georgette Gagnon, dyrektor afrykańskiego działu HRW.

W dziedzinie łamania praw człowieka raport porusza m.in. kwestie ograniczeń w zakresie wolności słowa, wyznania, swobodnego przepływu osób i informacji. Traktuje także o nieuzasadnionych aresztowaniach, torturach, przymusowym poborze do wojska. Niestety, swoista lista zarzutów wobec rządu Erytrei jest dłuższa.

HRW na łamach raportu apeluje także do Unii Europejskiej (UE), Stanów Zjednoczonych, ONZ i Unii Afrykańskiej, aby starały się koordynować sytuację w Erytrei w ten sposób, aby ich działania przyczyniały się do postępu w dziedzinie przestrzegania praw człowieka w tym kraju.

(Service for Life: State Repression and Indefinite Conscription in Eritrea).

Źródło: „Gazeta Wyborcza”

Grupa II

Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca – międzynarodowy ruch humanitarny stworzony aby chronić ludzkie zdrowie i życie, zapewniać szacunek dla istoty ludzkiej oraz by łagodzić i zapobiegać ludzkiemu cierpieniu, odrzucając jednocześnie dyskryminację opartą na pochodzeniu narodowościowym, rasowym, klasowym, przekonaniach religijnych, czy politycznych.

Źródło:http://pl.wikipedia.org/wiki/Mi%C4%99dzynarodowy_Ruch_Czerwonego_Krzy%C5%BCa_i_Czerwonego_P%C3%B3%C5%82ksi%C4%99%C5%BCyca

Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK) zaniepokojony humanitarnymi konsekwencjami działań wojennych w Iraku, a szczególnie wpływem operacji wojskowych na sytuację ludności cywilnej, wzywa strony walczące do ścisłego przestrzegania zasad międzynarodowego prawa humanitarnego. Ich istotą jest ochrona życia i integralności cielesnej osób, które nie biorą udziału w działaniach wojennych.

Gdziekolwiek pojawia się potrzeba niezależnego i bezstronnego działania, MKCK zgodnie ze swym mandatem oferuje wsparcie. Opiera się przy tym na obowiązku stron walczących ułatwiania MKCK dostępu do wszystkich osób wymagających ochrony i pomocy.

MKCK przypomina wszystkim państwom – stronom konwencji genewskich – o obowiązku przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego, a także ciążącym na nich obowiązku kontroli jego przestrzegania. Głównym celem międzynarodowego prawa humanitarnego jest minimalizowanie skutków wojny w odniesieniu do osób, które nie biorą udziału w działaniach wojennych, ochrona ich życia i integralności cielesnej.

Podstawową zasadą prawa humanitarnego jest wymóg traktowania we wszystkich okolicznościach osób nie biorących udziału w działaniach wojennych w sposób humanitarny. Ataki na ludność cywilną są zabronione, jak również ataki dokonywane bez rozróżnienia między celami wojskowymi a ludnością i obiektami cywilnymi. Strony walczące są zobowiązane do podjęcia wszelkich kroków w celu uniknięcia i minimalizowania ofiar wśród ludności cywilnej i jej dóbr.

Znaki czerwonego krzyża i czerwonego półksiężyca muszą być szanowane przez wszystkie strony konfliktu. Zatrzymani kombatanci (uczestnicy działań zbrojnych) i cywile muszą być oszczędzani i chronieni – traktowani zgodnie z normami zawartymi w konwencjach genewskich.

Humanitaryzm to fundamentalna zasada całego Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. MKCK i Ruch robią wszystko co w ich mocy, by wartości humanitarne były respektowane w czasach konfliktów zbrojnych. Polski Czerwony Krzyż przyłącza się do apelu MKCK. Jako organizacja zajmująca się polepszeniem losu osób cierpiących wzywa do przestrzegania norm prawa humanitarnego – stanowi to bowiem punkt wyjścia do ochrony i niesienia pomocy wszystkim ofiarom wojny.

Pragnie zwrócić uwagę opinii publicznej na kwestie związane z przestrzeganiem norm międzynarodowego prawa humanitarnego i poszanowaniem, w czasie konfliktów zbrojnych, humanitarnych wartości.

Źródło: <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosci/40425.html>

Grupa III

Amnesty International jest organizacją pozarządową, która koncentruje się na dokładnym, szybkim, nieprzerwanym ujawnianiu przypadków naruszeń praw człowieka. Systematyczne i bezstronne badania umożliwiają odkrycie faktów w poszczególnych przypadkach naruszeń praw człowieka. Wyniki są publikowane, mobilizują opinię publiczną do wywierania nacisków na władze państwowe aby zaprzęstały naruszania praw człowieka. Członkowie AI prowadzą kampanie na rzecz osiągnięcia takich zmian jak: uwolnienie więźniów sumienia, zmiana wyroku śmierci, zmiany prawa oraz podnoszenie świadomości o prawach człowieka.

Źródło: Prawa człowieka. Edukacja. Działanie, CODN, Warszawa 2002

Amnesty International jest ogólnoswiatowym ruchem ludzi działających na rzecz praw człowieka. Członkowie organizacji dobrowolnie poświęcają swój czas i energię, solidaryzując się z ofiarami przypadków naruszeń praw człowieka.

Podstawową formą działalności Amnesty International jest prowadzenie kampanii. Amnesty International bada, dokumentuje i publikuje raporty o przypadkach naruszeń praw człowieka, ale na tym jej praca się nie kończy. Członkowie AI podejmują praktyczne i skuteczne kroki w celu powstrzymania tych naruszeń.

Amnesty International jest zorganizowana w taki sposób, aby umożliwić zwykłym ludziom wypowiedzenie się na rzecz osób zagrożonych naruszeniem praw człowieka. Podstawą działalności Amnesty International jest międzynarodowa solidarność. Członkowie organizacji pochodzą z wielu różnych kultur i mają różne poglądy, jednak jednoczy ich chęć działania na rzecz świata, w którym przestrzegane będą prawa każdego człowieka.

Działalność Amnesty International ma zasięg globalny. Organizacja jest zaangażowana w obronę praw człowieka na całym świecie. Podejmuje działania w sprawie różnorodnych przypadków naruszeń praw człowieka, dokonywanych przez wszystkie władze, bez względu na to, czy ofiary aktualnie znajdują się w centrum zainteresowania mediów, czy też ich cierpienia są ignorowane. Członkowie AI wierzą w skuteczną działalność na rzecz konkretnych osób.

Badania, kampanie, wysiłki podejmowane są po to, by zmienić prawo czy politykę. Apelom i listom przyświeca idea polepszenia losu konkretnych kobiet, mężczyzn i dzieci. Nawet mając do czynienia z potwornymi zbrodniami na masową skalę, Amnesty International stara się przytaczać w swoich raportach przypadki indywidualnych ofiar i powoływać się na ich doświadczenia.

Źródło: <http://amnesty.org.pl/?id=601>

Grupa IV

Lekarze bez Granic – międzynarodowa organizacja pozarządowa utworzona przez grupę francuskich lekarzy. Organizacja powstała w wierze, że wszyscy ludzie mają prawo do opieki medycznej, i że to prawo jest ważniejsze niż granice państwowe. Lekarze z MSF ryzykują życie, by udzielać pomocy medycznej ludziom w strefach walk, które przedstawiciele innych organizacji, takich jak Międzynarodowy Czerwony Krzyż, dawno już opuścili z obawy o własne bezpieczeństwo. MSF dostarcza opieki medycznej zarówno w przypadkach nagłych (działania zbrojne, epidemie), jak i w przypadku endemii takich jak malaria.

Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Lekarze_bez_Granic

Jedną z najbardziej znanych i skutecznie działających europejskich organizacji humanitarnych są „Lekarze Bez Granic” (MSF). Ta międzynarodowa organizacja pozarządowa utworzona została w 1971 r. przez grupę francuskich lekarzy.

Nazwę swą zawdzięcza przekonaniu założycieli, że wszyscy ludzie mają prawo do opieki medycznej i że to prawo jest ważniejsze niż granice państwowe. Wśród wyróżnień, jakie Lekarze Bez Granic otrzymali, była Pokojowa Nagroda Nobla w 1999 r.

Lekarze Bez Granic działają w ponad 80 państwach całego świata, w szczególności w krajach Trzeciego Świata oraz krajach ogarniętych wojną. MSF zapewnia pomoc lekarską w przypadkach nagłych, takich jak działania zbrojne, epidemie, klęski żywiołowe.

Często lekarze ryzykują życiem, żeby zaopiekować się chorymi w strefach walk, które przedstawiciele innych organizacji opuścili ze względu na własne bezpieczeństwo, np. w Iraku. Lekarze Bez Granic często protestują na forum ONZ przeciw zbrodniom wojennym w imieniu ludności pozbawionej własnej reprezentacji, np.: Czeczenii, Kosowa.

Organizacja udziela również pomocy medycznej w przypadkach endemii – czyli stałego występowania określonej choroby zakaźnej lub niezakaźnej wśród ludności ograniczonego terenu. MSF walczy z gruźlicą, śpiączką, malarią, żółtą febrą, odrą, cholera, zapaleniem opon mózgowych, AIDS. Ekipy MSF niosą także pomoc medyczną w obozach dla uchodźców, np.: w Sudanie, Czeczenii. Od niedawna MSF zajmuje się pomocą dla ludzi najbardziej potrzebujących, niepełnosprawnych umysłowo i fizycznie, starych i bezdomnych w krajach byłego Związku Radzieckiego i Europy Wschodniej, m.in.: w Armenii, Rosji i Rumunii.

Pracownicy organizacji oraz wolontariusze stawiają na skuteczność i stosują niekonwencjonalne sposoby niesienia pomocy, o ile zachodzi taka potrzeba. Przykładem może być przeprowadzona w ciągu ostatnich pięciu miesięcy akcja leczenia malarii w południowym Sudanie. Ekipy MSF miały problem z dotarciem samochodami do chorych w regionie zalanym całkowicie przez wyjątkowo obfite opady związane z porą deszczową. Stworzono więc „ruchome kliniki” złożone z dwóch osób – pielęgniarki i asystenta, którzy przemieszczali się na rowerach. Wyposażenie zespołu składało się ze sprzętu diagnostycznego oraz leków

umożliwiających udzielenie pomocy 400 chorym w ciągu 4–5 dni. W sumie powstało 15 ekip, które w czasie swoich przejazdów przez osady niosły pomoc setkom ludzi. W ten sposób objęto leczeniem prawie 50 tys. osób.

Źródło: http://www.pomagamy.pl/numery/13/lekarze_bez_granic.htm

Grupa V

Caritas Polska jest instytucją charytatywną Konferencji Episkopatu Polski. Udziela pomocy doraźnej i długofalowej, materialnej i finansowej osobom bezrobotnym, bezdomnym, chorym, starszym, dzieciom z rodzin ubogich a także imigrantom i uchodźcom. Caritas udziela również pomocy humanitarnej ofiarom wojen, kataklizmów i nieszczęść naturalnych poza granicami Polski. Organizacja utworzyła profesjonalne placówki opiekuńczo-wychowawcze, przygotowała i wdrożyła kilka programów ukierunkowanych zarówno na pomoc krajową (organizacja zimowego i letniego wypoczynku dla dzieci z ubogich rodzin, Wigilijne Dzieło Pomocy Dzieciom, Jałmużna Wielkopostna, Kromka Chleba, Program Skrzydła, Okno życia) i zagraniczną (Adopcja na odległość).

Źródło: [http://pl.wikipedia.org/wiki/Caritas_\(organizacja\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Caritas_(organizacja))

Caritas International to jedna z największych organizacji charytatywnych. Udziela pomocy doraźnej i długofalowej, materialnej i finansowej osobom bezrobotnym, bezdomnym, chorym, starszym, dzieciom z rodzin ubogich a także imigrantom i uchodźcom. Caritas udziela również pomocy humanitarnej ofiarom wojen, kataklizmów i nieszczęść naturalnych.

Caritas Polska ściśle współpracuje z międzynarodowymi agendami organizacji. Bardzo aktywnie włącza się w pomoc w sytuacji tragedii. (...) Przekazała 50 tys. złotych dla rodzin ofiar i poszkodowanych w wypadku w Kopalni Wujek-Śląsk w Rudzie Śląskiej. Dyrektor Caritas Polska, ksiądz prałat Marian Subocz, wyraził solidarność z rodzinami ofiar i rannych. Zaapelował do ludzi dobrej woli o włączenie się w niesienie pomocy wszystkim poszkodowanym. „Trzeba ich wesprzeć materialnie i duchowo, aby nie czuli się samotni. Okażmy ludzką solidarność” – podkreśla duchowny.

Źródło: Informacyjna Agencja Radiowa

Caritas w Polsce od wielu lat jest partnerem Ministerstwa Polityki Społecznej w programie „Bezdomność”. Środki ministerialne oraz wpłaty darczyńców pozwalają na prowadzenie różnego rodzaju akcji pomocowych na rzecz bezdomnych. Przybierają one najczęściej formy organizacji placówek typu: schroniska, domy dla samotnych matek, noclegownie oraz jadłodajnie, punkty pomocy medycznej, rzeczowej.

Instytucja rozpoczęła realizację projektu Pre-integracja azylantów oraz integracja cudzoziemców z po- bytem tolerowanym i statusem uchodźcy.

Program Skrzydła z Carrefour to nie tylko codzienna pomoc dla 750 dzieci w 79 szkołach podstawowych w całym kraju. To również 120 inicjatyw lokalnych z udziałem tysięcy dzieci podejmowanych przez hipermarkety Carrefour i Caritas diecezjalne. Inicjatywy te obejmują: wycieczki, koncerty, odwiedziny w szpitalach dla dzieci, wyprawki szkolne, paczki świąteczne.

Od 2002 r. Caritas Polska organizuje kampanię społeczną „Kromka Chleba”, która jest odpowiedzią na pogłębiającą się pauperyzację społeczeństwa polskiego. Celem kampanii ma być zmiana świadomości społecznej i nastawienia w stosunku do osób bezdomnych, ubogich i marginalizowanych oraz pozyskanie produktów i środków finansowych na konkretną pomoc najbardziej potrzebującym.

Dary rzeczowe i pieniądze pozyskane w wyniku kampanii są sukcesywnie przeznaczane na dożywianie dzieci (Caritas codziennie dożywia ponad 100 tys. dzieci), pomoc dla dzieci i kobiet dotkniętych przemocą w rodzinie, pomoc bezdomnym, polegającą na zwiększeniu liczby miejsc w noclegowniach i zapewnieniu wyżywienia, aktywizację osób bezrobotnych oraz dofinansowanie świetlic socjoterapeutycznych i zakup leków.

Od 1994 r. Caritas rokrocznie, w okresie Adwentu, rozprawdza świece, których obecność na wigilijnym stole stała się tradycją w wielu polskich domach. Dochód z Wigilijnego Dzieła Pomocy Dzieciom przekazywany jest na pomoc dzieciom cierpiącym z powodu ubóstwa, niedożywienia, choroby, przemocy, braku miłości czy bezrobocia rodziców.

Szacuje się, że z powodu braków środków materialnych ok. 65% polskich dzieci jest zmuszonych spędzać wakacje w domu. Z myślą o nich, od 1990 r., rokrocznie organizowana jest Wakacyjna Akcja Caritas. Na organizowane przez Caritas kolonie wyjeżdża co roku ponad 100 tys. dzieci z rodzin najuboższych. Dla wielu z nich jest to jedyna szansa spędzenia wakacji poza miejscem zamieszkania i odreagowania trudnej sytuacji rodzinnej i społecznej.

Źródło: <http://www.old.caritas.pl/news.php?id=4758&d=56>

38.3. O Amnesty International

Amnesty International jest ogólnościowym ruchem ludzi działających na rzecz praw człowieka.

Członkowie organizacji dobrowolnie poświęcają swój czas i energię, solidaryzując się z ofiarami przypadków naruszeń praw człowieka.

Podstawową formą działalności Amnesty International jest prowadzenie kampanii. Amnesty International bada, dokumentuje i publikuje raporty o przypadkach naruszeń praw człowieka, ale na tym jej praca się nie kończy. Członkowie Amnesty International podejmują praktyczne i skuteczne kroki w celu powstrzymania tych naruszeń!

Amnesty International jest zorganizowana w taki sposób, aby umożliwić zwykłym ludziom wypowiedzenie się na rzecz osób zagrożonych naruszeniem praw człowieka. Podstawą działalności Amnesty International jest międzynarodowa solidarność. Członkowie organizacji pochodzą z wielu różnych kultur i mają różne poglądy, jednak jednoczy ich chęć działania na rzecz świata, w którym przestrzegane będą prawa każdego człowieka.

Działalność Amnesty International ma zasięg globalny. Organizacja jest zaangażowana w obronę praw człowieka na całym świecie. Podejmujemy działania w sprawie różnorodnych przypadków naruszeń praw człowieka, dokonywanych przez wszystkie władze, bez względu na to, czy ofiary aktualnie znajdują się w centrum zainteresowania mediów, czy też ich cierpienia są ignorowane.

Członkowie Amnesty International wierzą w skuteczną działalność na rzecz konkretnych osób. Nasze badania, kampanie, wysiłki podejmowane są po to, by zmienić prawo czy politykę. Naszym apelow i listom przyświeca idea polepszenia losu konkretnych kobiet, mężczyzn i dzieci. Nawet mając do czynienia z potwornymi zbrodniami na masową skalę, Amnesty International stara się przytaczać w swoich raportach przypadki indywidualnych ofiar i powoływać się na ich doświadczenia. **Ofiary to coś więcej niż statystyka. Ofiary mają nazwiska. Mają daty urodzenia. Mają swoje historie. I każda z nich ma prawo do sprawiedliwości.**

Amnesty International jest organizacją niezależną od wszelkich rządów, ideologii politycznych, religii czy ekonomicznych grup interesu. Nie popieramy ani też nie potępiamy jakichkolwiek rządów czy systemów politycznych, niekoniecznie też podzielamy poglądy osób, o prawa których walczymy. Aby zapewnić sobie ową niezależność, Amnesty International nie przyjmuje środków pieniężnych ani od rządów ani od partii politycznych na działania związane z dokumentowaniem naruszeń praw człowieka i podejmowaniem działań przeciwko takim naruszeniom. Amnesty International jest finansowana wyłącznie ze składek członkowskich oraz z ofiarności publicznej.

Amnesty International w Polsce. Stowarzyszenie Amnesty International Polska powstało w 1989 r., a w czerwcu 1990 r. zostało zarejestrowane w Sądzie Wojewódzkim w Gdańsku w 1990 r. [...] Amnesty International Polska od 1991 r. rozpoczęło w sposób zorganizowany uczestniczenie w światowych kampaniach Amnesty International i podejmowanie edukacji na rzecz praw człowieka.

Źródło: <http://amnesty.org.pl/>

Polecenia

- A. Jakim rodzajem organizacji pozarządowej jest Amnesty International Polska?**
- B. Wymień podstawowe formy działalności AI.**
- C. Wyszukaj i przedstaw cele, trzech aktualnie prowadzonych przez AI kampanii na rzecz ochrony praw człowieka.**
- D. Przedstaw możliwości włączenia się młodzieży w działalność AI.**
- E. W zespołach przygotujcie i przedstawcie na zajęciach lekcyjnych informacje o aktualnych kampaniach na rzecz ochrony praw człowieka, podejmowanych przez wybrane polskie organizacje pozarządowe.**

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

39. Polska polityka zagraniczna

Uczeń:

- 1) wyjaśnia, jakie znaczenie w polityce zagranicznej państwa odgrywa racja stanu i jak można ją zdefiniować;
- 2) charakteryzuje główne kierunki polskiej polityki zagranicznej po 1989 r. i sposoby jej prowadzenia (na wybranych przykładach);
- 3) wyjaśnia, jaki wpływ na polską politykę zagraniczną ma członkostwo w Unii Europejskiej;
- 4) przedstawia działania Polski w dziedzinie pomocy rozwojowej;
- 5) charakteryzuje relacje Polski z wybranymi państwami na podstawie samodzielnie zebranych informacji.

Opracowanie:

Jerzy Sowa

nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie
w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych w Gryficach

39.1. Polska pomoc. Współpraca rozwojowa

Współpraca rozwojowa to partnerskie współdziałanie pomiędzy krajami rozwiniętymi a rozwijającymi się, organizacjami międzynarodowymi oraz instytucjami niepublicznymi (w tym organizacjami pozarządowymi i przedsiębiorstwami), **którego celem jest zniwelowanie różnic w poziomie rozwoju na świecie** poprzez podniesienie jakości życia w krajach słabiej rozwiniętych. Celem współpracy rozwojowej jest redukcja i całkowita eliminacja ubóstwa na świecie.

Ubóstwo – definiowane jako znaczne ograniczenie możliwości i szans rozwojowych – **jest przyczyną głodu, wysokiej śmiertelności noworodków czy też niskiej dostępności edukacji** w krajach rozwijających się. Tak zdefiniowane ubóstwo pozwala nam również lepiej zrozumieć, dlaczego negatywne zjawiska społeczne (takie jak gettoizacja i marginalizacja całych grup społecznych czy też dyskryminacja kobiet), jak też polityczne (wojny, terroryzm), mają również swoje źródło w niesprawiedliwym dostępie do zasobów ekonomicznych.

Współpraca rozwojowa stanowi odpowiedź ze strony krajów rozwiniętych na problem ubóstwa, z którym w XXI wieku boryka się wiele krajów. Kraje rozwijające się mają trudności w rozwijaniu się wyłącznie własnymi siłami, dlatego korzystają z pomocy innych państw i instytucji międzynarodowych. **Przewycięzenie globalnej luki rozwojowej** stanowi wyzwanie dzisiejszych czasów. Problemy głodu i ubóstwa wymagają z jednej strony rozwiązań ogólnoświatowych, z drugiej zaś konieczne jest zaangażowanie każdego państwa z osobna.

Zgodnie z ustawą z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej (Dz. U. 2011 r., Nr 234, poz.1386) przez współpracę rozwojową rozumie się ogół działań podejmowanych przez organy administracji rządowej w celu udzielania państwom rozwijającym się lub ich społeczeństwom:

- 1) **pomocy rozwojowej**, polegającej w szczególności na:
 - a) **promowaniu i wspieraniu rozwoju demokracji i społeczeństwa obywatelskiego**, w tym rozwoju parlamentaryzmu, zasad dobrego rządzenia i przestrzegania praw człowieka;
 - b) **wspieraniu trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego**, podejmowaniu działań zmierzających do redukcji ubóstwa i poprawy stanu zdrowia ludności oraz podnoszenia poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych ludności;
- 2) **pomocy humanitarnej**, polegającej w szczególności na zapewnieniu pomocy, opieki i ochrony ludności poszkodowanej w wyniku konfliktów zbrojnych, klęsk żywiołowych lub innych kryzysów humanitarnych, spowodowanych przez naturę lub człowieka.

Przez współpracę rozwojową rozumie się także **działania edukacyjne** na rzecz podniesienia świadomości i zrozumienia problemów globalnych oraz współzależności między państwami.

Specyfikę polskiego podejścia do zagadnień rozwojowych podkreśla głębokie przekonanie, wyniesione m.in. z okresu polskiej transformacji społeczno-gospodarczej, świadczące o tym, że **niemożliwy jest rozwój i budowa zamożnego społeczeństwa bez demokratyzacji życia publicznego**. Dlatego też

polska współpraca rozwojowa skupia się przede wszystkim na dwóch priorytetowych obszarach wsparcia: demokracji i prawach człowieka oraz transformacji systemowej.

W zależności od sposobu realizacji pomocy możemy wyróżnić pomoc dwustronną oraz wielostronną.

Pomoc dwustronna jest kierowana bezpośrednio do instytucji, organizacji i osób w kraju partnerskim.

Pomoc wielostronna jest udzielana za pośrednictwem instytucji międzynarodowych.

Oficjalna Pomoc Rozwojowa (ang. *Official Development Assistance – ODA*). Zgodnie z definicją Komitetu Pomocy Rozwojowej Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. *Development Assistance Commission, Organization for Economic Cooperation and Development – DAC OECD*) Oficjalna Pomoc Rozwojowa to **darowizny i pożyczki przekazywane przez instytucje rządowe lub organizacje międzynarodowe**, mające na celu wsparcie rozwoju gospodarczego i dobrobytu w krajach rozwijających się. Pożyczki są traktowane jako ODA wtedy, gdy zawierają element darowizny na poziomie 25% wartości całej kwoty. Ponadto warunkiem zaklasyfikowania współpracy rozwojowej jako Oficjalnej Pomocy Rozwojowej jest także to, aby kraj partnerski, na rzecz którego udzielane jest wsparcie, znajdował się na liście ustalonej przez Komitet Pomocy Rozwojowej OECD – liście biorców pomocy rozwojowej DAC.

Dlaczego pomagamy

PONIEWAŻ PRZYJĘLIŚMY MIĘDZYNARODOWE ZOBOWIĄZANIA

Miarą sukcesu polskiej transformacji ustrojowej i gospodarczej było m.in. przystąpienie naszego kraju do OECD (1996), do NATO (1999) i do Unii Europejskiej (2004). Członkostwo w tych organizacjach nakłada na Polskę współodpowiedzialność za rozwiązywanie problemów globalnych i zobowiązuje do udzielania pomocy krajom o niższych wskaźnikach rozwoju.

Członkostwo w Unii Europejskiej oznacza także, że Polskę obowiązują cele i zasady udzielania pomocy rozwojowej ujęte w *acquis communautaire* (Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, Tytuł XX: Współpraca na rzecz rozwoju, art. 177-181). Unia dostarcza ponad połowę światowej oficjalnej pomocy rozwojowej. Od 2004 r. Polska wpłaca składkę do unijnego budżetu, z którego finansowane są wspólnotowe inicjatywy pomocy zagranicznej nadzorowane przez Komisję Europejską. Jest to wyraz naszej odpowiedzialności za wspólne cele oraz naszej gotowości do podejmowania nowych ról na arenie międzynarodowej. Stanowi to zarazem ważny element budowania autorytetu międzynarodowego Polski.

W pomocowych przedsięwzięciach zbiorowych uczestniczymy też z racji przynależności do ONZ i jej wyspecjalizowanych agend. W 2000 r. Polska, wraz z innymi państwami członkowskimi ONZ, zadeklarowała włączenie się do wspólnych działań na rzecz realizacji tzw. Milenijnych Celów Rozwoju, pośród których celem priorytetowym jest poprawa losu ludzi żyjących w skrajnym ubóstwie i walka z głodem na świecie. Światowy kryzys gospodarczy i finansowy zmienił perspektywę osiągnięcia tych celów, niemniej unaoczniał, że tylko działania całej wspólnoty międzynarodowej mogą skutecznie przeciwdziałać globalnym problemom.

PONIEWAŻ KIEDYŚ NAM POMAGANO

W najtrudniejszym okresie – przekształceń ustrojowych oraz reform społecznych i gospodarczych po 1989 r. – Polska uzyskała znaczącą pomoc z zagranicy, która przyczyniła się do pomyślnego przeprowadzenia trudnych reform. W latach 1990-2004 Polska figurowała na listach OECD pośród państw, którym przysługuje tzw. oficjalna pomoc (*official aid*). W pierwszym okresie transformacji (1990-1994) udzieliły nam wsparcia m.in. Niemcy, Stany Zjednoczone, Francja, Japonia, Szwecja, a także Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy. Na przełomie lat 80. i 90. Polska uzyskała od Banku Światowego największe wsparcie finansowe spośród europejskich krajów przechodzących transformację.

Od 1998 r. nasz kraj sam zaczął świadczyć pomoc rozwojową, awansując tym samym z kraju-beneficjenta pomocy do grona państw-donatorów. Bogatsi o doświadczenia udanej transformacji, mamy wiele do zaoferowania bliższym i dalszym sąsiadom w zakresie budowania społeczeństwa obywatelskiego i instytucji demokratycznych, umacniania samorządności lokalnej, poprawy efektywności administracji publicznej, restrukturyzacji gospodarki, współpracy transgranicznej.

PONIEWAŻ JEST TO POWINNOŚĆ MORALNA

W skali globalnej Polska należy do krajów wysoko rozwiniętych. Zgodnie ze wskaźnikiem rozwoju społecznego (*Human Development Index, HDI*), opracowywanym corocznie przez UNDP, w 2010 r. Polska zajmowała 41. miejsce wśród 169 badanych państw świata.

Z corocznie przeprowadzanych przez OBOP badań opinii publicznej wynika, że idea udzielania pomocy krajom rozwijającym się cieszy się niezmiennym poparciem społeczeństwa polskiego (w 2009 r. – 83%, w 2010 r. – 79%). Polacy popierają aktywną rolę naszego kraju w zwalczaniu ubóstwa na świecie, uznają to za powinność moralną. Pamiętając, że w nieodległym czasie sami korzystaliśmy z pomocy bogatszych państw, uważają to za rodzaj długu moralnego wobec wspólnoty międzynarodowej, który czują się w obowiązku spłacić, współpracując z krajami, które wkraczają na drogę przemian demokratycznych. Dzięki pomocy międzynarodowej Polska zyskała szansę rozwoju, odniosła sukces – teraz chce przyczynić się do tego, by taką szansę dać tym, którzy idą w nasze ślady.

Warto zauważyć, że donatorzy pomocy rozwojowej odnoszą też pośrednio korzyści ze swej działalności: wspierają wysiłki modernizacyjne państw o niższych wskaźnikach rozwoju, bo świat zmierzający w kierunku wyrównywania szans rozwojowych, przestrzegania praw człowieka, dobrego rządzenia, dbałości o środowisko i zrównoważony rozwój to świat bezpieczniejszy, stabilniejszy, bardziej przyjazny dla wszystkich jego mieszkańców.

Wspieranie procesów demokratyzacyjnych w krajach partnerskich

Zgodnie z „Wieloletnim programem współpracy rozwojowej na lata 2012–2015”, jednym z dwóch przekrojowych obszarów tematycznych polskiej współpracy rozwojowej – obok transformacji systemowej – jest **demokracja i prawa człowieka**.

Wybór ww. priorytetu wynika z przekonania, że długofalowy rozwój krajów o niższych wskaźnikach rozwoju nie jest możliwy bez znaczącej poprawy nie tylko funkcjonowania instytucji państwa, ale również

respektowania standardów demokratycznych oraz poszanowania praw człowieka. Stąd też kraje demokratyczne świadczące pomoc rozwojową angażują się również w **promowanie zasad demokracji** jako porządku lepiej zaspokajającego ludzkie potrzeby w sferze socjalnej, kulturalnej i gospodarczej oraz sprzyjającego zrównoważonemu wzrostowi gospodarczemu. Przy czym celem propagowania demokracji nie jest narzucanie własnych idei czy interesów, lecz ochrona ludzi przed nadużyciami władzy oraz zapewnienie obywatelom prawa do samodzielnego decydowania o własnym losie.

Wspieranie demokracji to także **umacnianie społeczeństwa obywatelskiego i jego niezależnych instytucji**, monitorowanie i ocena sytuacji społeczno-politycznej pod kątem przestrzegania praw człowieka oraz podstawowych wolności obywatelskich. To dbałość o prawidłowe i przejrzyste procedury wyborcze, o jawność życia publicznego, o wolne i niezależne media, swobodę zrzeszania się i wyrażania opinii.

W ramach priorytetowego tematycznego obszaru wsparcia „demokracja i prawa człowieka”, polska współpraca rozwojowa obejmuje – zgodnie z „Wieloletnim programem współpracy rozwojowej na lata 2012–2015” – w szczególności następujące działania:

- a) wspieranie **demokracji i dobrego rządzenia**, w tym wspieranie współpracy administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi i społecznymi;
- b) wzmocnienie **państwa prawa, propagowanie ochrony praw człowieka**;
- c) wspieranie **równości płci** i awansu społeczno-ekonomicznego kobiet;
- d) zwiększanie **dostępu społeczeństwa do informacji**, w tym wzmocnienie roli niezależnych mediów, rozwój kontroli społecznej nad mediami;
- e) wsparcie **instytucji, działaczy i ruchów prodemokratycznych**;
- f) wzmocnienie **organizacji społeczeństwa obywatelskiego**;
- g) rozwijanie **samorządności lokalnej**;
- h) zwiększanie **dostępu do edukacji** wysokiej jakości oraz edukację obywatelską;
- i) wspieranie **dialogu społecznego i międzykulturowego**;
- j) wspieranie **demokratycznego, przejrzystego procesu wyborczego**.

Ważną rolę w szerzeniu demokracji odgrywają **organizacje międzynarodowe i regionalne**, takie jak Unia Europejska, Rada Europy, OBWE, ONZ i jej agendy. Polska jako członek tych organizacji aktywnie włącza się w działania na rzecz przestrzegania zasad demokratycznych oraz szacunku dla podstawowych praw i wolności. [...]

Wspieranie procesów transformacyjnych w krajach partnerskich

Zgodnie z **Wieloletnim programem współpracy rozwojowej na lata 2012–2015** jednym z dwóch priorytetowych obszarów tematycznych polskiej współpracy rozwojowej – obok demokracji i praw człowieka – jest **transformacja systemowa**. W ciągu ostatnich 20 lat Polska dokonała ogromnego postępu, stając się pozytywnym przykładem pokojowej transformacji systemowej. Proces ten objął niemal wszystkie dziedziny funkcjonowania państwa i społeczeństwa. Olbrzymie doświadczenie zdobyte w tym czasie jest niezwykle cenną lekcją dla partnerów nie tylko z Europy Wschodniej, ale także z wielu innych regio-

nów świata, które w ostatnich latach wkroczyły na drogę zmian. Dzisiejsze zaangażowanie Polski jest, w pewnym sensie, spłatą długu wobec krajów, które wspierały nas w latach 80-tych ubiegłego wieku. Mamy również poczucie, że bez pomocy silniejszych partnerów nasza transformacja lat 90-tych nie byłaby tak udana.

W działaniach wspierających transformację systemową w krajach partnerskich coraz większą aktywność przejawiają organy administracji publicznej. Polskie ministerstwa i urzędy, a także jednostki samorządu terytorialnego, dysponują kadrą o odpowiednim przygotowaniu merytorycznym i bogatym doświadczeniu eksperckim. Dzięki temu udaje się nam efektywnie wspierać administrację publiczną, m.in. państw Partnerstwa Wschodniego, w przeprowadzaniu skutecznych reform społeczno-gospodarczych. Nie do przecenienia jest również zaangażowanie polskiego sektora pozarządowego w realizację projektów mieszających się w obszarze tematycznym. Bliskość geograficzna i kulturowa oraz doświadczenie wyjścia z ustroju komunistycznego powodują, że jesteśmy atrakcyjnym partnerem dla naszych wschodnich sąsiadów.

W ramach priorytetowego obszaru wsparcia „transformacja systemowa”, określonego w Wieloletnim programie współpracy rozwojowej na lata 2012-2015, polska współpraca rozwojowa obejmuje w szczególności następujące działania:

- a. **reforma administracji publicznej** na szczeblu centralnym, regionalnym i lokalnym (w tym samorządowym), budowa apolitycznej, skutecznej służby cywilnej, wspieranie inicjatyw antykorupcyjnych sektora rządowego, samorządowego i pozarządowego;
- b. **zbliżenie prawa i instytucji do standardów Unii Europejskiej** w krajach partnerskich blisko współpracujących z UE;
- c. **rozwój małej i średniej przedsiębiorczości**;
- d. **rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich**;
- e. **wsparcie rozwiązywania problemów społecznych** będących następstwem transformacji systemowej, w tym dotyczących grup defaworyzowanych społecznie;
- f. **przeciwdziałanie degradacji środowiska naturalnego**, dążenie do ograniczania zmian klimatu i łagodzenie skutków zmian klimatycznych;
- g. **budowa nowoczesnego ładu informacyjnego**, m.in. w zakresie rynku mediów, informatyzacji i dostępu do informacji publicznej odpowiedniej jakości.

Informacje na temat wybranych działań polskich podmiotów na rzecz transformacji krajów rozwijających się znajdują państwo w publikacji MSZ „Polskie doświadczenia transformacyjne w programie polskiej pomocy. Przegląd działań finansowanych przez MSZ w ramach polskiej współpracy rozwojowej w zakresie wsparcia transformacji krajów rozwijających się w latach 2010–2013”.

Pomoc humanitarna

Czym jest pomoc humanitarna

Pomoc humanitarna to przede wszystkim **ratowanie i ochrona życia** w czasie klęsk i katastrof spowodowanych warunkami naturalnymi lub wywołanych działalnością człowieka, a także:

- udzielanie koniecznej pomocy i wsparcia ludziom narażonym na długotrwałe kryzysy oraz pomoc w tzw. „zapomnianych kryzysach”;
- przeprowadzanie krótkoterminowych prac związanych z odbudową i rekonstrukcją, szczególnie w zakresie infrastruktury i sprzętu, w ścisłej współpracy z instytucjami lokalnymi, biorąc pod uwagę, o ile to możliwe, długoterminowe cele rozwoju;
- pokonywanie trudności związanych z konsekwencjami migracji ludności (uchodźcy, przesiedleńcy i repatrianci), spowodowanymi przez klęski żywiołowe lub katastrofy wywołane działalnością człowieka;
- działania na rzecz zapobiegania katastrofom oraz ograniczania ich skutków.

Środki na pomoc humanitarną pochodzą z rezerwy celowej budżetu państwa administrowanej przez Departament Współpracy Rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych. W sytuacjach bardzo dotkliwych kryzysów również inne organy państwa mogą podjąć decyzję o udzieleniu pomocy humanitarnej ze środków znajdujących się w ich dyspozycji.

Cele pomocy humanitarnej

Podstawowym celem pomocy humanitarnej jest ratowanie i podtrzymywanie życia oraz zapewnienie poszanowania godności ludzkiej osobom zagrożonym lub dotkniętym skutkami katastrof zarówno naturalnych, jak i tych wywołanych działalnością człowieka. Pomoc humanitarna obejmuje także działania zmierzające do zapobiegania i ograniczania skutków kryzysów.

Aktorzy działań humanitarnych

Na przestrzeni ostatniego stulecia doszło do wykształcenia się międzynarodowego systemu humanitarnego, którego struktury z biegiem czasu przybrały kształt powiązanych ze sobą organizacji spełniających w nim określone zadania. Do jego podstawowych aktorów należą: Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), organizacje rządowe, Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, organizacje pozarządowe (NGOs) oraz organizacje pozarządowe.

I **ONZ** realizuje działania humanitarne poprzez wyspecjalizowane agendy, przypisując im poszczególne obszary kompetencji. Zadaniem tej grupy aktorów jest przede wszystkim koordynacja oraz prowadzenie własnych działań humanitarnych. Należą do nich:

- Biuro NZ ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej (ang. *United Nations Office for the Cooperation of Humanitarian Affairs* – OCHA) – jego celem jest koordynacja pomocy humanitarnej świadczonej przez

różnego rodzaju aktorów humanitarnych;

- Urząd Wysokiego Komisarza NZ ds. Uchodźców (ang. *United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR*);
- Światowy Program Żywnościowy (ang. *World Food Program – WFP*);
- Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (ang. *United Nations Children's Fund – UNICEF*);
- Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (ang. *United Nations Development Program – UNDP*);
- Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (ang. *Food and Agriculture Organization of the United Nations – FAO*);
- Światowa Organizacja Zdrowia (ang. *World Health Organization – WHO*);
- Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (ang. *International Organization for Migration – IOM*).

II. **Organizacje rządowe** realizują działania humanitarne poszczególnych państw, działając w bliskiej współpracy z narodowymi ministerstwami spraw zagranicznych. Członkowie tej grupy należą do grupy głównych donatorów pomocy humanitarnej. Należą do nich m.in.:

- Polska pomoc;
- Komisja Europejska (ECHO);
- Swedish Civil Contingencies Agency (MSB);
- Canadian International Development Agency (CIDA);
- United States Agency for International Development (USAID).

III. **Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża** jest organizacją humanitarną szczególnego rodzaju. Funkcjonuje ona na mocy porozumień międzynarodowych – Konwencji Genewskich – nie jest więc organizacją pozarządową, nie jest ona także organizacją reprezentującą wolę jakiegokolwiek z państw – działa bowiem niezależnie na rzecz świadczenia pomocy ofiarom konfliktów zbrojnych oraz ochronie ludności cywilnej. Organizacja realizuje swoje cele poprzez działające na terenie poszczególnych państw struktury wchodzące w skład Federacji Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy. Należą do nich m.in.:

- Polski Czerwony Krzyż;
- Syryjski Arabski Czerwony Półksiężyc;
- Indyjski Czerwony Półksiężyc;
- Szwajcarski Czerwony Krzyż.

IV. **Sektor pozarządowy** reprezentowany jest przez międzynarodowe, regionalne i lokalne podmioty realizujące konkretne działania na określonym obszarze. Najczęściej zajmują się one realizacją konkretnych, finansowanych z różnych źródeł projektów, działając w ścisłej współpracy z organizacjami rządowymi i agendami ONZ. Do najbardziej znanych należą:

- Lekarze bez Granic;
- Korpusy pokoju;

- Oxfam;
- Polska Akcja Humanitarna;
- Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej.

Wielość i różnorodność aktorów humanitarnych, intensywny rozwój organizacji zaangażowanych w świadczenie pomocy humanitarnej charakterystyczny dla ostatniej dekady, brak wypracowanych schematów działania oraz sam nagły i niespodziewany charakter kryzysów humanitarnych sprawiają trudności związane z koordynacją prowadzonych działań. Widoczny jest jednak trend zmierzający do większej instytucjonalizacji pomocy mający zapewnić jej większą spójność, efektywność, przewidywalność oraz przyczyniać się do budowy systemów mających na celu budowanie odporności państw narażonych na kryzysy humanitarne. [...]

Źródło: <http://www.polskapomoc.gov.pl/>

Polecenia

- A. Wymień najważniejsze formy działań w ramach pomocy rozwojowej.**
- B. Uzasadnij zaangażowanie państwa polskiego w udzielaniu pomocy innym krajom.**
- C. Przedstaw najważniejsze działania Polski w dziedzinie pomocy rozwojowej.**

39.2. Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o potwierdzeniu istniejącej między nimi granicy, podpisany w Warszawie dnia 14 listopada 1990 r.

**W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
podaje do powszechnej wiadomości:**

W dniu 14 listopada 1990 r. został podpisany w Warszawie Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o potwierdzeniu istniejącej między nimi granicy w następującym brzmieniu:

Rzeczpospolita Polska i Republika Federalna Niemiec,

- dążąc do kształtowania ich wzajemnych stosunków, skierowanych ku przyszłości, zgodnie z prawem międzynarodowym, w szczególności z Kartą Narodów Zjednoczonych oraz z podpisanym w Helsinkach Aktem końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie i z dokumentami kolejnych spotkań tej konferencji,
- zdecydowane wspólnie wnieść wkład w dzieło budowy europejskiego porządku pokojowego, w którym granice nie będą już dzieliły i który zapewni wszystkim narodom europejskim współzycie oparte na zaufaniu i wszechstronną współpracę dla dobra wszystkich oraz zapewni trwałą pokój, wolność i stabilność,
- głęboko przekonane, że zjednoczenie Niemiec jako państwa z ostatecznymi granicami jest znaczącym wkładem do porządku pokojowego w Europie,
- uwzględniając Traktat o ostatecznej regulacji w odniesieniu do Niemiec, podpisany 12 września 1990 r.
- zważywszy, że 45 lat minęło od zakończenia II wojny światowej i świadomie, że ogromne cierpienia jakie przyniosła ta wojna, w tym także utrata przez licznych Polaków i Niemców ich stron rodzinnych w wyniku wypędzenia albo wysiedlenia, są ostrzeżeniem i wyzwaniem do kształtowania pokojowych stosunków między obu Narodami i Państwami,
- pragnąc stworzyć trwałe podstawy dla przyjaznego współzycia w wyniku rozwoju ich stosunków oraz kontynuując politykę trwałego porozumienia oraz pojednania między Polakami i Niemcami, uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Umawiające się Strony potwierdzają istniejącą między nimi granicę, której przebieg określony jest w Układzie z 6 lipca 1950 r. między Rzeczpospolitą Polską a Niemiecką Republiką Demokratyczną o wytyczeniu ustalonej i istniejącej polsko-niemieckiej granicy państwowej oraz w umowach zawartych w celu jego wykonania i uzupełnienia (Akt z 27 stycznia 1951 r. o wykonaniu wytyczenia państwowej granicy między Polską a Niemcami; Umowa z 22 maja 1989 r. między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Niemiecką Republiką Demokratyczną w sprawie rozgranicze-

nia obszarów morskich w Zatoce Pomorskiej), jak również w Układzie z 7 grudnia 1970 r. między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków.

Artykuł 2

Umawiające się Strony oświadczają, że istniejąca między nimi granica jest nienaruszalna teraz i w przyszłości oraz zobowiązują się wzajemnie do bezwzględnego poszanowania ich suwerenności i integralności terytorialnej.

Artykuł 3

Umawiające się Strony oświadczają, że nie mają wobec siebie żadnych roszczeń terytorialnych i że roszczeń takich nie będą wysuwać również w przyszłości.

Artykuł 4

1. Traktat niniejszy podlega ratyfikacji; wymiana dokumentów ratyfikacyjnych nastąpi możliwie szybko w Bonn.
2. Traktat niniejszy wchodzi w życie w dniu wymiany dokumentów ratyfikacyjnych.

Na dowód czego przedstawiciele Umawiających się Stron podpisali niniejszy traktat i opatryli go pieczęciami.

Sporządzono w Warszawie dnia 14 listopada 1990 r. w dwóch egzemplarzach, każdy w językach polskim i niemieckim, przy czym obydwie teksty mają jednakową moc.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej: *L. Wałęsa*

Minister Spraw Zagranicznych: *K. Skubiszewski*

Źródło: <http://isap.sejm.gov.pl/>

Polecenia

- A. Wymień cele traktatu określone przez obie strony.**
- B. Wymień traktaty polsko-niemieckie zawarte po II wojnie światowej, które regulowały sprawy granic między obu państwami.**
- C. Wymień zasady dotyczące granic przyjęte przez Polskę i Niemcy w traktacie.**
- D. Przedstaw znaczenie traktatu w kontekście wejścia Polski do Unii Europejskiej. Odpowiedź uzasadnij korzystając z wiedzy pozaźródłowej.**

39.3. Traktat między Rzeczypospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 r.

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ podaje do powszechnej wiadomości:

Artykuł 1

W nowych warunkach politycznych Strony zobowiązują się rozwijać stosunki w duchu przyjaźni, współpracy, wzajemnego szacunku, zrozumienia, zaufania i dobrego sąsiedztwa na podstawie prawa międzynarodowego, w tym zasad suwerennej równości, niestosowania siły lub groźby jej użycia, nienaruszalności granic, integralności terytorialnej, pokojowego załatwiania sporów, nieingerencji w sprawy wewnętrzne, samostanowienia narodów, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności, wykonania w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.

Artykuł 2

Strony uważają za nienaruszalną istniejącą i wytyczoną w terenie granicę między nimi i potwierdzają, że nie mają wobec siebie żadnych roszczeń terytorialnych oraz nie będą takich roszczeń wysuwać w przyszłości. [...]

Artykuł 4

1. Zgodnie z zasadami Karty Narodów Zjednoczonych Strony będą rozstrzygać spory, które mogłyby powstać między nimi, wyłącznie środkami pokojowymi i wyrzekają się użycia siły lub groźby jej użycia w stosunkach wzajemnych.
2. Żadna ze Stron nie pozwoli, aby z jej terytorium państwo trzecie lub państwa trzecie dokonały aktu agresji zbrojnej przeciwko drugiej Stronie.
3. W razie gdyby państwo trzecie lub państwa trzecie dokonały napaści zbrojnej na jedną ze Stron, druga Strona nie będzie udzielała jakiegokolwiek pomocy militarnej i poparcia politycznego takiemu państwu lub takim państwom przez cały czas trwania konfliktu zbrojnego oraz będzie działać na rzecz uregulowania tego konfliktu zgodnie z zasadami i procedurą Karty Narodów Zjednoczonych i dokumentami Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.
4. Strony będą przeprowadzać systematyczne konsultacje w sprawach bezpieczeństwa międzynarodowego na wszystkich szczeblach. Jeżeli jedna ze Stron uzna, że powstała sytuacja lub spór, który zagraża lub może zagrażać utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa albo je narusza, Strony przeprowadzą niezwłoczne konsultacje dotyczące sposobów uregulowania sporu lub położenia kresu powstałej sytuacji.

5. Strony będą rozwijać wzajemnie korzystną współpracę wojskową na podstawie odrębnych porozumień. [..]

Artykuł 11

1. Strony, zgodnie z ogólnie obowiązującymi standardami międzynarodowymi, dotyczącymi ochrony mniejszości narodowych, uznają prawo członków mniejszości polskiej na Ukrainie i ukraińskiej w Rzeczypospolitej Polskiej, indywidualnie lub wspólnie z innymi członkami danej mniejszości, do zachowania, wyrażania i rozwijania swojej tożsamości etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej bez jakiegokolwiek dyskryminacji i w warunkach pełnej równości wobec prawa. Strony podejmą niezbędne działania w celu realizacji tego prawa, w szczególności prawa do:
- nauczania i uczenia się języka ojczystego i w języku ojczystym, swobodnego posługiwania się nim, dostępu, rozpowszechniania i wymiany informacji w tym języku,
 - zakładania i utrzymywania własnych instytucji i stowarzyszeń oświatowych, kulturalnych i religijnych,
 - wyznawania i praktykowania swej religii,
 - używania imion i nazwisk w brzmieniu przyjętym dla języka ojczystego,
 - ustanawiania i utrzymywania niezakłóconych kontaktów między sobą w obrębie kraju zamieszkania, jak również przez granice.
2. Strony potwierdzają, że przynależność do mniejszości narodowej jest sprawą indywidualnego wyboru osoby i że nie mogą z tego wynikać dla niej żadne niekorzystne następstwa. Każda ze Stron będzie chroniła na swoim terytorium tożsamość narodową mniejszości drugiej Strony przed jakimkolwiek działaniem zagrażającym tej tożsamości i tworzyła warunki do jej umacniania.
3. Każda osoba należąca do mniejszości polskiej na Ukrainie oraz ukraińskiej w Rzeczypospolitej Polskiej jest zobowiązana, jak każdy obywatel, do lojalności wobec Państwa swego zamieszkania, kierując się ustawodawstwem tego Państwa. [..]

Artykuł 15

Strony będą popierać współpracę oświatową, w tym nauczanie języka polskiego na Ukrainie oraz języka ukraińskiego w Rzeczypospolitej Polskiej w ramach szkół i uczelni, a także poza nimi. [..]

Sporządzono w Warszawie dnia 18 maja 1992 r. w dwóch egzemplarzach, każdy w językach polskim i ukraińskim, przy czym obydwa teksty mają jednakową moc.

Za Rzeczpospolitą Polską
L. Wałęsa

Za Ukrainę
L. Krawczuk

Źródło: <http://isap.sejm.gov.pl/>

Polecenia

- A. Wymień zasady, które obowiązują w stosunkach polsko-ukraińskich po podpisaniu traktatu.**
- B. W jaki sposób mają być rozstrzygane ewentualne spory pomiędzy Polską a Ukrainą?**
- C. Wymień zobowiązania jakie nakłada traktat na obie strony w sprawie mniejszości narodowych.**
- D. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej przedstaw stosunki polsko - ukraińskie po „pomarańczowej rewolucji”.**

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

40. Stosunki międzynarodowe w wymiarze globalnym

Uczeń:

- 1) przedstawia podmioty oraz zasady prawa międzynarodowego (zasadę suwerenności, wzajemności, *pacta sunt servanda*);
- 2) charakteryzuje na przykładach najczęściej stosowane metody rozwiązywania sporów między państwami;
- 3) wyjaśnia przyczyny dysproporcji między globalną Północą i globalnym Południem oraz mechanizmy i działania, które ją zmniejszają lub powiększają;
- 4) przedstawia na przykładach wzajemne zależności pomiędzy państwami biednymi i bogatymi w polityce, ekonomii, kulturze i ekologii;
- 5) wskazuje i wyjaśnia przyczyny konfliktów zbrojnych we współczesnym świecie;
- 6) rozważa możliwości prowadzenia akcji humanitarnych, współpracy rozwojowej oraz interwencji pokojowych na obszarach dotkniętych konfliktami zbrojnymi, oceniając ich skuteczność i aspekty moralne;
- 7) wymienia konflikty, którym towarzyszy terroryzm; wyjaśnia ich przyczyny oraz motywy i sposoby działania terrorystów; opisuje i ocenia strategie zwalczania terroryzmu;
- 8) przedstawia inicjatywy na rzecz pokoju, demokracji i praw człowieka (w tym działania laureatów Pokojowej Nagrody Nobla).

Opracowanie:

Jerzy Sowa

nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie
w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych w Gryficach

40.1. Zasady prawa międzynarodowego publicznego

Prawo międzynarodowe publiczne jest zespołem norm regulujących stosunki między państwami, niektórymi organizacjami międzynarodowymi, a nawet narodami walczącymi o swoją niepodległość, które nie utworzyły jeszcze organizacji państwowej.

Prawo międzynarodowe reguluje przede wszystkim stosunki zewnętrzne państw. W tym zakresie m.in.:

- określa sytuację państwa w społeczności międzynarodowej,
- ustala ogólne zasady postępowania państw we wzajemnych stosunkach,
- reguluje konkretne stosunki między państwami (np. pomoc gospodarczą),
- ustala formy wzajemnych stosunków (m.in. prawo dyplomatyczne i konsularne),
- reguluje problemy terytorium, morza pełnego i przestrzeni kosmicznej.

Prawo międzynarodowe publiczne oddziałuje na prawo wewnętrzne państw. Umowy międzynarodowe nakładają na państwa obowiązek przestrzegania na własnym terytorium pewnych reguł, np. w łączności, ruchu drogowym, ochronie środowiska, a także w odniesieniu do osób (np. prawa człowieka, pozycja cudzoziemców).

Zasady prawa międzynarodowego są pochodzenia traktatowego bądź zwyczajowego. Rodowód jest na ogół zwyczajowy, współcześnie natomiast są wyrażane w wielu umowach międzynarodowych i deklaracjach. Ich respektowanie jest niezbędne do utrzymania międzynarodowego porządku prawnego.

Za najważniejsze zasady prawa międzynarodowego publicznego uznaje się powszechnie zasady zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych.

Karta Narodów Zjednoczonych jest wielostronną umową międzynarodową opracowaną na konferencji w San Francisco. Została podpisana 26 czerwca 1945 r., a weszła w życie 25 października 1945 r. Była to konferencja założycielska Organizacji Narodów Zjednoczonych, a Karta stała się podstawą prawną istnienia i działania ONZ. [...]

Karta NZ jest powszechnie uznawana za najważniejszy traktat prawa międzynarodowego. [...]

Celem nadrzędnym Organizacji, określonym w art. 1 Karty, jest zapewnienie trwałego pokoju. Zadaniem ONZ jest: „uchronić przyszłe pokolenia od klęski wojny” poprzez: utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa przez stosowanie skutecznych środków zbiorowych dla zapobieżenia zagrożeniom pokoju i ich usuwania, tłumienia aktów agresji, załatwiania sporów międzynarodowych w drodze pokojowej według zasad sprawiedliwości i prawa międzynarodowego.

Drugi cel to rozwijanie przyjaznych stosunków między państwami, oparte na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów.

Cel trzeci to popieranie współpracy międzynarodowej w dziedzinie gospodarczej, społecznej, kulturalnej, humanitarnej oraz poszanowania praw człowieka.

Karta wymienia zasady, według których ma postępować organizacja oraz jej członkowie dla osiągnięcia tych celów.

W 1970 r. nastąpiło dalsze rozwinięcie katalogu zasad prawa międzynarodowego. Zasady uzupełniono w **Deklaracji zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współdziałania państw zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych**.

W 1975 r. państwa europejskie nawiązały do tych zasad i uchwaliły **Deklarację zasad rządzących wzajemnymi stosunkami między państwami europejskimi** zawartą w akcie końcowym helsińskim.

Obie deklaracje należą do tzw. *soft law*, tj. nie są prawem powszechnie wiążącym w stosunkach między państwami, a jedynie zbiorem zaleceń. Odgrywają jednak bardzo istotną rolę w kształtowaniu zasad współpracy międzynarodowej. [...]

Zasada suwerennej równości państw

Suwerenność państw jest podstawową zasadą współczesnego prawa międzynarodowego.

Suwerenność oznacza, że władza państwowa nie podlega żadnej innej władzy zewnętrznej, na własnym terytorium jest także władzą najwyższą, pełną i wyłączną.

Państwa posiadają pełną kompetencję do regulowania swoich stosunków z innymi państwami zgodnie z własnymi potrzebami i interesami. Granicę wykonywania suwerenności wyznacza poszanowanie suwerenności innych państw, a w szczególności zobowiązań międzynarodowych przyjętych przez dane państwo. Każde państwo może podejmować wszelkie działania, które nie są zakazane przez normy prawa międzynarodowego, wiążące to państwo.

Każde suwerenne państwo ma od momentu powstania **prawa zasadnicze**. Tymi prawami są: prawo do istnienia, prawo do niezawisłości, prawo do obrotu (utrzymywania stosunków międzynarodowych), prawo do czci. Prawa zasadnicze są więc jednakowe dla wszystkich państw.

Poza prawami zasadniczymi każde państwo ma także **prawa nabyte**. Prawa nabyte wynikają z zawartych przez państwo umów międzynarodowych. Tak więc każde państwo ma inny zakres praw nabytych.

Suwerenność w Karcie Narodów Zjednoczonych (a także w wielu innych dokumentach) łączy się z równością państw (por. niżej).

W Deklaracji z 1970 r. zawarto następujące określenie suwerennej równości:

„Wszystkie państwa korzystają z suwerennej równości. Mają one równe prawa i obowiązki oraz są równymi członkami wspólnoty międzynarodowej, niezależnie od różnic gospodarczych, społecznych, politycznych lub innego rodzaju.

W szczególności suwerenna równość obejmuje następujące elementy:

- 1) państwa są równe pod względem prawnym,
- 2) każde państwo korzysta z praw związanych z pełną suwerennością,
- 3) każde państwo ma obowiązek szanowania osobowości innych państw,
- 4) integralność terytorialna i niepodległość polityczna państwa są nienaruszalne,
- 5) każde państwo ma prawo swobodnie wybrać i rozwijać swój system polityczny, społeczny, gospodarczy i kulturalny,
- 6) każde państwo ma obowiązek wypełniać całkowicie i w dobrej wierze zobowiązania międzynarodowe oraz współżyć w pokoju z innymi państwami”.

Zasada nieinterwencji

Zasada nieinterwencji wynika z zasady suwerennej równości. Skoro państwa są równe i suwerenne, to żadne państwo bądź grupa państw nie może mieszać się w sprawy innego państwa, tj. nie może mieszać się w sprawy należące do kompetencji własnej innych państw (**zasada poszanowania kompetencji wewnętrznej państwa**). Kompetencja własna państwa obejmuje sprawy wewnętrzne i zewnętrzne (stosunki międzynarodowe i politykę zagraniczną). Warto podkreślić, że zakres kompetencji własnej państw maleje w związku z rozszerzeniem zasięgu prawa międzynarodowego. Wiele zagadnień, które dawniej należały do kompetencji własnej państw, poddano regulacjom międzynarodowym (np. zagadnienia praw i wolności człowieka i obywatela, problem obywatelstwa).

W Deklaracji z 1970 r. zasada nieinterwencji została przedstawiona zastępująco:

„Żadne państwo ani grupa państw nie mają prawa mieszać się bezpośrednio lub pośrednio z jakiegokolwiek powodu w wewnętrzne lub zewnętrzne sprawy jakiegokolwiek innego państwa. W związku z tym interwencja zbrojna oraz wszelkie inne formy mieszania się lub usiłowania gróźb przeciwko osobowości państwa lub przeciwko jego politycznym, gospodarczym, kulturowym czynnikom stanowią pogwałcenie prawa międzynarodowego.

Każde państwo posiada niezbywalne prawo wyboru swojego systemu politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego bez ingerencji w jakiegokolwiek formie ze strony innego państwa”.

Zasada równości państw

Równość państw łączy się z zasadą suwerenności. Państwa są równe wobec prawa i korzystają z jednako-
wej ochrony prawnej. Ich pozycja międzynarodowa nie zależy od wielkości terytorium, liczby ludności, ustroju, potencjału gospodarczego i wojskowego. Równość dotyczy praw zasadniczych, a nie praw nabytych.

Z równości państwa wynika m.in. immunitet jurysdykcyjny państwa. Żadne państwo nie może sądzić innego państwa. [...]

Zasada *pacta sunt servanda*

Zasada ***pacta sunt servanda*** oznacza, że strony powinny dotrzymywać zawartych umów. W Karcie NZ zapisano, że wszyscy członkowie „wykonywać będą w dobrej wierze zobowiązania przyjęte zgodnie z Kartą”.

Zasada ta – od wieków norma zwyczajowa – znalazła potwierdzenie w wielu umowach i innych aktach międzynarodowych.

Konwencja wiedeńska stanowi: „Każda umowa będąca w mocy wiąże strony i powinna być wypełniona w dobrej wierze. [...]”. Strona umowy nie może powoływać się na postanowienia swojego prawa wewnętrznego: „ażeby usprawiedliwić, że nie wypełnia umowy”.

Zasada *pacta sunt servanda* ma zastosowanie do wszystkich ważnych, zawartych i będących w mocy umów międzynarodowych.

Zasada pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych

[...] Prawo międzynarodowe nie tylko wprowadza obowiązek pokojowego załatwiania sporów, ale także zobowiązuje państwa w konkretnych przypadkach do poddania się określonemu sposobowi załatwiania sporów oraz tworzy systemy i sposoby pokojowego ich załatwiania.

Karta NZ postanawia: „Wszyscy członkowie załatwiać będą swe spory międzynarodowe środkami pokojowymi w taki sposób, aby nie dopuścić do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości”.

Spory są załatwiane na wiele sposobów. Są to: rokowania, dobre usługi, pośrednictwo (mediacja), badania (komisje śledcze), koncyliacja, arbitraż, sądownictwo.

W przypadku wszystkich sposobów (poza arbitrażem i sądownictwem) rozstrzygnięcie jest jedynie propozycją dla stron, to one decydują, czy do niego się zastosują. Spory skierowane do arbitrażu lub do sądu kończą się wiążącym dla stron rozstrzygnięciem.

Rokowania, dobre usługi i pośrednictwo zalicza się do postępowań dyplomatycznych bez udziału organu międzynarodowego, z tym że przy dobrych usługach i pośrednictwie uczestniczy w postępowaniu państwo trzecie.

Badania i koncyliacja to postępowanie z udziałem organów międzynarodowych (komisje śledcze i komisje koncyliacyjne).

Arbitraż międzynarodowy opiera się na zgodzie państw. Spór rozstrzygają sędziowie wybrani przez państwa.

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości jest głównym organem sądowym NZ. Składa się z 15 sędziów. [...] Sędziów wybiera Zgromadzenie Ogólne ONZ i Rada Bezpieczeństwa. Stronami w postępowaniu przed MTS mogą być tylko państwa. Poddanie sporu MTS opiera się na zgodzie państw.

Zasada wyrzeczenia się siły

Zasada ta została wprowadzona do prawa międzynarodowego w 1928 r. przez pakt paryski. Pakt potępił uciekanie się do wojny w celu załatwienia sporów międzynarodowych oraz nakazał wyrzeczenie się wojny jako narzędzia polityki narodowej we wzajemnych stosunkach. Pakt, zakazując wojny agresywnej, nie wykluczał jednak wojny obronnej. Ów **zakaz wojny agresywnej** uważany jest za zakaz przełomowy w rozwoju prawa międzynarodowego. Od tego czasu wojna agresywna stała się zawsze bezprawna. Prawo międzynarodowe przestało być prawem „wojny i pokoju”.

Karta NZ oparta jest na zasadzie bezwzględnego zakazu agresji: „wszyscy członkowie powstrzymają się w swoich stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub użycia jej przeciwko państwu bądź w inny sposób niezgodny z celami ONZ”.

Naruszenie zakazu agresji jest zbrodnią przeciwko pokojowi. Norma ta ma charakter *ius cogens*. Zakaz wojny agresywnej uznawany jest przez wszystkie państwa.

Karta NZ dopuszcza jednak samoobronę i zbrojną akcję przeciw agresorowi: „żadne postanowienie niniejszej Karty nie narusza przyrodzonego prawa każdego członka ONZ, przeciwko któremu dokonano napadnięcia zbrojnej, do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, zanim Rada Bezpieczeństwa zastosuje środki konieczne dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”.

Dnia 4 kwietnia 1949 r. 12 państw utworzyło na tej podstawie (jako instytucję samoobrony zbiorowej) **Organizację Paktu Północnoatlantyckiego** (North Atlantic Treaty Organization – NATO). Pakt wszedł w życie 24 lipca 1949 r.

W Pakcie każda ze stron przyrzeka, że „udzieli pomocy stronie lub stronom napadniętym, podejmując natychmiast akcję, którą uzna za konieczną, nie wyłączając siły zbrojnej, w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa strefy północno-atlantyckiej”. Strony Paktu uznały, że: „zbrojna napaść na jedną lub kilka z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uważana za napaść przeciwko wszystkim”.

Wśród motywów założyciele NATO wymieniają: „ochronę wolności, wspólnego dziedzictwa i cywilizacji swych ludów opartego na zasadach demokracji, wolności jednostki i praworządności”, „popieranie stabilizacji i dobrobytu w strefie północno-atlantyckiej”, „połączenie wysiłków w celu zbiorowej obrony oraz zachowania pokoju i bezpieczeństwa”. [...]

Zasada bezpieczeństwa zbiorowego

Istotą **bezpieczeństwa zbiorowego** jest przyjęcie zasady zbiorowej samoobrony, wspólnego zapobiegania agresji i wspólnego wystąpienia przeciwko agresorowi.

W Karcie NZ zasada ta polega na obowiązku wszystkich członków udzielania ONZ wszelkiej pomocy w każdej akcji, podjętej zgodnie z Kartą, oraz na obowiązku wstrzymania się od udzielania pomocy jakiegokolwiek państwu, przeciwko któremu ONZ podjęła akcję zapobiegawczą lub przymusową.

Napad państwa na inne państwo jest uważany za napad na wszystkich pozostałych i zobowiązuje ich do przyścia z pomocą ofierze napaści.

W systemie bezpieczeństwa zbiorowego ONZ centralną rolę pełni Rada Bezpieczeństwa. Rada Bezpieczeństwa stwierdza zagrożenie pokoju, naruszenie pokoju lub dokonanie aktu agresji (np. wypowiedzenie wojny, najazd sił zbrojnych na terytorium innego państwa, blokada morską wybrzeża lub portów innego państwa) oraz wydaje zalecenia lub decyzje o zastosowaniu środków przymusowych.

Inne zasady o charakterze podstawowym to: nienaruszalność granic, poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności, prawa narodów do samostanowienia, współpracy międzynarodowej. [...]

Źródło: Jabłońska-Bonca J., *Podstawy prawa dla ekonomistów*, Warszawa 2000, str. 345–353.

Polecenia

- A. Wymień podstawowe umowy i traktaty międzynarodowe, w których zawarte są zasady prawa międzynarodowego publicznego.**
- B. Omówcie w grupach funkcjonowanie we współczesnym świecie poszczególnych zasad prawa międzynarodowego publicznego.**
- C. Podaj przykłady naruszania (łamania) zasad prawa międzynarodowego publicznego.**

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

41. Globalizacja współczesnego świata

Uczeń:

- 1) przedstawia wieloaspektowy charakter procesów globalizacji (polityka, gospodarka, kultura, komunikacja, ekologia);
- 2) ocenia rolę wybranych państw oraz instytucji o zasięgu globalnym (organizacji, korporacji, mediów) w procesach globalizacyjnych;
- 3) rozważa racje ruchów ekologicznych i alterglobalistycznych oraz racje ich przeciwników, formułując własne stanowisko w tej sprawie.

Opracowanie:

Jerzy Sowa
nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie
w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych w Gryficach

41.1. Globalizacja

Globalizacja – charakterystyczne i dominujące w końcu XX i na początku XXI w. tendencje w światowej ekonomii, polityce, demografii, życiu społecznym i kulturze, polegające na rozprzestrzenianiu się analogicznych zjawisk, niezależnie od kontekstu geograficznego i stopnia gospodarczego zaawansowania danego regionu. Globalizacja prowadzi do ujednoczenia się obrazu świata jako homogenicznej całości wzajemnie powiązanych elementów gospodarczych i wspólnej kultury typu konsumpcyjnego.

Tendencje sprzyjające globalizacji są niezależne od konkretnych terytoriów narodowych i występują poza ramami państw narodowych, stanowiąc zagrożenie dla ich dotychczasowego statusu. Globalizacji gospodarki towarzyszy globalizacja kulturowa, której sprzyja nowoczesna technika. Globalizacja kultury bywa niekiedy utożsamiana z homogenizacją kultury. Wielką rolę w rozprzestrzenianiu się procesów globalizacyjnych mają media elektroniczne, dzięki którym zmienia się sposób postrzegania wzajemnych relacji czasu i przestrzeni. Dawne peryferie i centra jawią się w mass mediach jakby były jednym miejscem, do którego można się w każdej chwili udać dzięki wyborowi odpowiedniego kanału. W świecie multimedialnym wszystkie wydarzenia, nawet te z najbardziej oddalonych regionów globu, wydają się dziać jednocześnie i być równie „namacalne” i „bliskie”. W tym sensie badacze zjawiska globalizacji używają sformułowania, że „świat dzisiejszy to jedna wielka ekumena” (U. Hannerz). Coraz znaczącą rolę w utrwalaniu takiego przekonania odgrywa Internet; w sieci cybernetycznej przestrzeń geograficzna i strefy czasowe nie są ważne, najważniejsza jest informacja, dostępna w tym samym momencie na całym świecie. Ponadto stacje telewizyjne, takie jak CNN i MTV, kierują swoje programy do odbiorców niezależnie od ich pochodzenia i miejsca zamieszkania, np. MTV – do młodzieży identyfikującej się z uniwersalnymi symbolami kultury popularnej. W wyniku globalizacji tracą znaczenie granice terytorialne i zmniejsza się rola tradycji w wyborach życiowych ludzi oraz nasilają się procesy migracyjne (w tym nielegalna imigracja). Te trzy zjawiska powodują zacieranie się barier kulturowych, wzajemne przenikanie elementów różnych kultur; normą staje się rzeczywistość wielokulturowa, zwłaszcza w odniesieniu do wielkich aglomeracji. Dzięki nieustannemu przemieszczaniu się ludzi powstają także szczególne miejsca w skali całego globu, mające wszędzie identyczne parametry, związane z hiperprzestrzeniami; lotniska, sieci standardowych restauracji i barów (np. McDonald's, KFC), supermarkety, sklepy muzyczne znanych wytwórni fonograficznych to miejsca, w których ludzie stają się osobnikami bez jakichkolwiek odniesień kulturowych, anonimowymi bywalcami globalnej ekumeny, rzeczywistości z założenia kosmopolitycznej.

Globalizację można uważać za końcowy etap historycznej transformacji, której początek wyznaczają czasy nowożytnej gospodarki kapitalistyczno-kolonialnej. Niektórzy historycy są skłonni przesunąć początki globalizacji głębiej w przeszłość – do czasów imperium rzymskiego i uniwersalizmu epoki karolińskiej. Spór wokół globalizacji dotyczy jednak nie tyle jej domniemanej genezy, ile wskaźników natężenia i zakresu tego procesu; pod tym względem panuje zgoda, że 2. poł. XX w. była okresem niezwykle przyspieszenia procesów globalizacyjnych.

Przyspieszeniu tych procesów sprzyjają także instytucje o zasięgu ogólnoświatowym, np. Światowa Organizacja Handlu, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Światowy oraz różnorodne imprezy o charakterze kulturalnym (np. festiwale filmowe), sportowym (Liga Świat. Siatkarzy, olimpiady, mistrzostwa świata w piłce nożnej), handlowym (targi EXPO).

Globalne zjawiska kulturowe można opisywać przez pryzmat 5 podstawowych wymiarów (A. Appadurai): medialnego, technologicznego, finansowego, ideologicznego i etnicznego (co roku ponad 130 mln ludzi przenosi się z jednego kraju do drugiego). Ludzka wyobraźnia w coraz większym stopniu jest kształtowana przez mass media, są więc one uznawane za głównego sprawcę globalizowania się treści ludzkiej świadomości. Negatywną konsekwencją globalizacji jest postępująca segregacja i wyłączenie wielu grup społecznych z głównego nurtu rozwoju ekonomicznego i kulturalnego. Globalizacja w równym stopniu jednoczy i dzieli. To, co jednostki uprzywilejowane postrzegają jako wolność związaną z globalizacją, przez innych jest postrzegane jako coś niedostępnego, co czyni własną lokalność tym bardziej prowincjonalną i nieuniknioną. Globalizacja ceni mobilność ludzi i na niej się opiera; możliwość swobodnego przemieszczania się i korzystania z kultury światowej, albo jej brak, wywołuje nowy rodzaj społecznych podziałów; niektórzy stają się ludźmi w pełni „globalnymi”, podczas gdy inni tkwią w swej lokalności, a tych ostatnich jest nadal większość. Dlatego jednym z paradoksów naszej epoki jest współistnienie globalizacji z występującymi na całym świecie zjawiskami nacjonalizmu, regionalizmu, separatyzmu.

Rozumienie globalizacji dalekie jest od jednoznaczności i bywa nacechowane ideologicznie (zależy od tego czy akceptuje się współczesne tendencje światowej gospodarki i kultury, czy też konfrontuje je z przeszłością, uważaną za stan bardziej harmonijny i naturalny). Zwolennikami i rzecznikami globalizacji są głównie intelektualiści mający bliskie kontakty z mediami, pracownicy mediów oraz ludzie zamożni i „wolni” – ci, którzy mogą sobie pozwolić na posiadanie kosmopolitycznej tożsamości. Z drugiej strony sytuują się działania tych, którzy są osadzeni we własnej lokalności. Globalizacja jest procesem niedającym się powstrzymać działaniami ani poszczególnych państw, ani na drodze sojuszy międzypaństwowych; trudno przewidzieć do czego doprowadzi w przyszłości, czy będzie to ujednoczenie świata czy współistnienie tego, co globalne z na nowo przemyślanymi tradycjami lokalnymi (tzw. tradycja wytworzona w ujęciu E. Hobsbawma).

Globalizacja gospodarki jest złożonym, wielowymiarowym procesem pogłębiania międzynarodowego podziału pracy, zwiększania obrotów handlu międzynarodowego, nasilenia przepływów kapitału, ludzi, technologii i towarów, przenikania się kultur i narastania zależności między krajami, zapoczątkowanym w latach 80. XX w. i występującym również współcześnie. Globalizacja gospodarki jest efektem wielowiekowego procesu rozwoju światowego handlu, zapoczątkowanego przez wielkie odkrycia geograficzne i dotyczy przede wszystkim tzw. Triady, obejmującej rozwinięte kraje Ameryki Pn. (Kanada i USA), Europy (kraje UE oraz Norwegia i Szwajcaria), Azji (Hongkong, Japonia, Korea Płd., Singapur i Tajwan). Do tego grona są również zaliczane Australia, Izrael i Nowa Zelandia, choć nie spełniają kryteriów geograficznych. W mniejszym nasileniu procesy globalizacyjne występują w Ameryce Łacińskiej, Europie Środkowej, Chinach i krajach Azji Płd.-Wsch. oraz niektórych krajach

arabskich. Z procesów globalizacji gospodarki są wyłączone, z różnych powodów, kraje Czarnej Afryki, skrajnie ortodoksyjne kraje islamskie, niektóre państwa powstałe po rozpadzie ZSRR.

Globalizacja gospodarki jest spowodowana przez czynniki technologiczne, ekonomiczne i polityczne. Najważniejsze czynniki technologiczne to upowszechnienie takich wynalazków jak komputery, Internet, telefon komórkowy, łączność satelitarna, rozwój transportu, w tym lotnictwa i flot handlowych, oraz upowszechnienie kontenerów. Umożliwiło to zmniejszenie kosztów gromadzenia, przetwarzania i przesyłania informacji oraz zmniejszenie kosztów transportu. Czynniki ekonomiczne to rozwój korporacji międzynarodowych (m.in. nasilenie fuzji w latach 90. XX w.), przemiany systemowe i otwarcie wielu gospodarek narodowych na napływ towarów importowanych i kapitału zagranicznego, rozwój gospodarczy krajów nowo uprzemysłowionych i włączenie się ich do międzynarodowego podziału pracy, rozwój giełd, zmniejszenie protekcjonizmu w handlu międzynarodowym (1950 wartość obrotów handlu międzynarodowego wynosiła ok. 10% wartości światowego PKB, a na początku XXI w. objęła już 1/3 światowego PKB – codzienne transakcje towarowe w tym czasie osiągnęły ponad 1 mld dol. USA), procesy integracji gospodarczej w wielu regionach. Czynniki polityczne to rozpad ZSRR i reformy systemowe w krajach dawniej mu podporządkowanych, postępujące przemiany w Chinach, popieranie ekspansji międzynarodowych korporacji przez kraje macierzyste, demokratyzacja i urynkowanie gospodarek wielu krajów słabo rozwiniętych.

Globalizacja gospodarki wywołuje sprzeciw niektórych ruchów skrajnie lewicowych, ekologicznych oraz skrajnie prawicowych; u jego podłoża leży często obawa przed wzrostem poziomu bezrobocia spowodowanego np. przenoszeniem przez międzynarodowe korporacje produkcji i usług do krajów, w których jest tańsza siła robocza.

Globalizacja gospodarki wywołuje również ważne konsekwencje społeczne. Rozwój międzynarodowych korporacji powoduje umiędzynarodowienie środowiska pracy – powstają wielokulturowe i wielojęzyczne zespoły pracowników. Często pracownicy przenoszą się z kraju do kraju, będąc ambasadorami własnej kultury i poznając inne kultury. Rozwój Internetu, telewizji satelitarnej, kultury masowej sprzyja unifikacji konsumpcji, zachowań i aspiracji w krajach uczestniczących w procesie globalizacji.

Źródło: *Wiedza o społeczeństwie. Encyklopedia szkolna PWN, Mikusińska A. (red.) Warszawa 2009, s. 152–154.*

Polecenia

- A. Przedstaw wielowymiarowe przyczyny globalizacji.**
- B. Omów przejawy rzeczywistości wielokulturowej w świecie współczesnym.**
- C. Wymień najważniejsze czynniki sprzyjające rozwojowi globalizacji gospodarki.**
- D. Przedstaw zobiektywizowane poglądy dotyczące największych zalety i wad globalizacji.**

41.2. Ku społeczeństwu sieciowemu

Nikt nie przewidział sukcesu Internetu i telefonii komórkowej, nikt też nie przewidział głębokości społecznych zmian, których katalizatorem stały się nowe technologie komunikacyjne.

Edwin Bendyk

Grudzień 2001 r. Na rynku pojawia się urządzenie, które ma zapoczątkować wielką rewolucję komunikacyjną, zmieniając radykalnie sposób przemieszczania się ludzi. To Ginger, osobliwa elektryczna hulajnoga o niezwykłej stabilności. Umożliwia szybką i zwrotną jazdę bez ryzyka upadku. Idealne rozwiązanie dla mieszkańców zatłoczonych miast, ma więc stać się tym dla samochodu, czym samochód był dla konnych wozów. Eks-terminatorem.

Amerykański finansista John Doerr, którego pieniądze pomogły zapewnić sukces legendom Internetu, największemu wirtualnemu sklepowi Amazon.com i najpopularniejszej wyszukiwarce Google, ogłosił, że znalazł nową kurę gotową znieść złote jajo. Producent skutera, firma Segway, miała, zgodnie z zapowiedzią, przejść do historii jako przedsiębiorstwo, które w najkrótszym czasie zarobiło miliard dolarów. W nowiułkiej fabryce ustawiono linie montażowe zdolne produkować 40 tys. pojazdów miesięcznie. Do końca 2003 r. sprzedano jednak zaledwie 6 tys. egzemplarzy rewolucyjnego pojazdu.

Po raz kolejny okazało się, że rewolucji – technologicznych, społecznych, politycznych – nie sposób przewidzieć ani zaplanować. Równie nieoczekiwana była zapoczątkowana w Anglii u schyłku XVIII w. rewolucja przemysłowa, jak i zainicjowana szturmem Bastylli Rewolucja Francuska. Podobnie u schyłku XX w. nikt nie przewidział entuzjazmu jaki wywołały Internet i telefonia komórkowa, najszybciej rozwijające się media w dziejach. „Radio potrzebowało 35 lat, zanim zdobyło 50 mln słuchaczy; telewizji zabrakło 13 lat, żeby osiągnąć tę samą liczbę. Internetowi zajęło to tylko 4 lata” – pisze Frederick Newell w książce „Lojalność.com”.

Telefonia komórkowa rozwija się jeszcze szybciej. A przecież w latach osiemdziesiątych amerykański gigant telefoniczny AT&T wycofał się z jej rozwoju, bo eksperci przewidzieli, że do 2000 r. do nowej technologii nie uda się przekonać więcej niż miliona abonentów. Z kolei inny amerykański koncern zainwestował w latach dziewięćdziesiątych XX w. miliardy w rozwój systemu telefonii satelitarnej Iridium. Projekt zakończył się klęską m.in. dlatego, że nieprzewidziany sukces odniosła telefonia komórkowa.

Realna cyberpolityka

Jednym ze skutków nieprzewidzianych rewolucji technologicznych są również zaskakujące rewolucje polityczne. 30 listopada 1999 r. w Seattle rozpoczął się szczyt Światowej Organizacji Handlu (WTO). W tym samym czasie na ulice wyszli antyglobaliści. Po kilkudniowych regularnych walkach z policją demonstranci odnieśli sukces. Obrady szczytu zostały zablokowane. Takiego scenariusza nikt nie planował. Niezwykła skuteczność demonstrantów nie byłaby możliwa, gdyby nie nowe narzędzia komunikacji. Telefony komór-

kowe umożliwiły synchronizację działań na miejscu zamieszek, Internet stał się forum wymiany i promocji antyglobalistycznej ideologii.

Styczeń 2001 r. W stolicy Filipin, Manili, ponad milion demonstrantów protestowało w alei Epifanio de los Santos. Przyszli, bo na swych komórkach przeczytali komunikat SMS: „Go 2EDSA. Wear black” (Idź na Epifanio de los Santos Avenue. Ubierz się na czarno). To był sygnał, który zapoczątkował kampanię manifestacji przeciwko zniechwalonemu prezydentowi Josephowi Estradzie. W 2002 r. w Korei Południowej pokolenie 386, czyli młodzi ludzie uzbrojeni w Internet i komórki, pokonali establishment i wprowadzili do pałacu prezydenckiego swojego kandydata.

Pod wpływem Internetu zmieniła się scena polityczna w Stanach Zjednoczonych: słynna afera rozporkowa prezydenta Clintona została ujawniona najpierw na stronach WWW. To dzięki Internetowi Obama zgromadził niezbędne do wygrania wyborów fundusze i zwolenników. Dzięki Internetowi wzrosło (podobnie jak w Korei) zainteresowanie polityką i wyborami wśród młodych ludzi.

Przegrywane wojny

Ale nowe technologie mają Janusowe oblicze. Amerykański prestiżowy magazyn „Foreign Policy” pisze: „Sięgnij po dowolną gazetę gdziekolwiek na świecie, któregokolwiek dnia i znajdziesz wiadomości o nielegalnych imigrantach, przemyśle narkotyków, szmuglu broni, praniu pieniędzy, podrobionych produktach markowych”. To właśnie pięć wojen, których „globalny charakter jeszcze dziesięć lat temu był nie do pomyślenia”. I nigdy też rządy państw narodowych nie były tak wobec nich bezsilne. Dlaczego? „Rządy zbudowane są z nieruchawych biurokracji, które na ogół współpracują z trudnością. Natomiast przemytnicy narkotyków, handlarze bronią i imigrantami, ludzie parający się praniem brudnych pieniędzy i fałszowaniem marek opanowali sztukę sieci w najwyższym stopniu, wchodząc w niewiarygodne strategiczne alianse rozciągające się ponad kulturami i kontynentami”.

Efekty widać wyraźnie. Rynek narkotyków wart był w 1999 r. 400 mld dol. Stany Zjednoczone wydają rocznie na walkę z tym procederem 35–40 mld dol. Między 1990 a 2000 r. cena grama kokainy spadła na amerykańskim rynku ze 152 dol. do 112. Oznacza to, że ilość kokainy w Stanach Zjednoczonych wzrosła, co z kolei oznacza, że metody walki z sieciami narkotykowymi niewiele są warte.

Podobnie wygląda sytuacja na innych brudnych rynkach. W Kenii cena kałasznikowa spadła z 15 krów w 1986 r. do czterech w 2003 r. Ceny maleją, bo rośnie skuteczność, a ta rośnie dlatego, że uprawiający czarny proceder opanowali po mistrzowsku sztukę *networkingu*. Tworzą oni „bardzo zdecentralizowane grupy, w których jednostki związane są silnymi więzami lojalności i wspólnoty celu oraz zorganizowane w półautonomiczne grona lub węzły zdolne do szybkiego i elastycznego działania”.

E-government i państwo nadzoru

Tracące siłę tradycyjne biurokratyczne państwo samo sięga w obronnym geście po nowe technologie. Mają one, jak zapewniają politycy, służyć usprawnieniu obsługi obywateli. W krajach Unii Europejskiej wdrażany jest program unowocześnienia administracji publicznej. Podatki, kontakty z urzędem pracy, zezwolenia

nia budowlane, rejestracja w szpitalu lub przychodni, wymiana prawa jazdy lub paszportu – wszystkie te problemy codzienności można będzie (a w najbardziej zaawansowanych krajach, jak Irlandia lub Finlandia, już można) załatwiać przez Internet.

Ale państwo sięga po nowe technologie nie tylko po to, by ułatwić życie obywatelom (którzy, przynajmniej w Europie, wcale nie są zbyt chętni do korzystania z usług e-government). Technologie te nadają się również doskonale do wzmożonej inwigilacji i budowania, jak ogłosił amerykański magazyn „MITs Technology Review”, państwa nadzoru (*surveillance state*). Systemy elektronicznej inwigilacji najlepiej rozwinięte są w krajach najbardziej miłujących wolność, czyli w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych. Blisko 80 proc. amerykańskich pracodawców stosuje aktywny monitoring elektroniczny swoich pracowników.

Władze Londynu wprowadziły system opodatkowania kierowców, który ma ich nakłonić do pozostawiania samochodów poza centrum. W tym celu setki kamer rejestrują tablice rejestracyjne aut przekraczających rogatki miasta. Odpowiedni system informatyczny sprawdza, czy właściciele tych pojazdów zapłacili podatek, jeśli nie, upomnienie przesyłane jest pocztą. Z punktu widzenia Londynu projekt zakończył się sukcesem, tłok na ulicach się zmniejszył. Zdziwili się natomiast kierowcy, gdy przeczytali w gazetach, że zarejestrowane przez kamery dane otrzymają również policja i wojsko, by przeciwdziałać zagrożeniu terrorystycznemu.

Inwigiluje jednak nie tylko państwo i pracodawcy, inwigilują się ludzie nawzajem. Amerykanie wydają dziennie na sprzęt inwigilacyjny 6 mln dol. Co ważniejsze, sprzęt ten systematycznie tanieje, podłączone do Internetu kamery można kupić za grosze. Kupują je więc rodzice, by śledzić swoje dzieci, kupują dyrektorzy szkół, by widzieć, co dzieje się w klasach, i kupują właściciele drobnych sklepików. Możliwość inwigilacji wzrosła niepomniernie wraz z nową generacją usług telefonii komórkowej. MMS, czyli komunikaty multimedialne, to nic innego jak możliwość wysłania z komórki zaopatrzonej w aparat fotograficzny fotografii z każdego miejsca i o każdym czasie.

Wystarczy jedno naciśnięcie klawisza, by zdjęcie poszło w świat, praktycznie niezniszczalne. Na nic już atakowanie fotoreporterów, skoro kompromitujące zdjęcie może dziś zrobić każdy. Jednym z powodów ujawnienia skandalu z maltretowaniem irackich więźniów w Abu Ghraib był narcyzm amerykańskich żołnierzy, którzy nie potrafili odmówić sobie pamiątkowych fotek. Problem w tym, że w cyfrowej epoce komórek i Internetu zdjęcia niemal natychmiast stały się własnością całego świata. To tylko początek bo tam, gdzie działa już tzw. telefonia komórkowa 3G, można nie tylko zrobić zdjęcie, ale i nakręcić film. Nic więc dziwnego, że z tego wzrostu obywatelskiego potencjału inwigilacyjnego postanowiła skorzystać policja w Japonii. Na przykład w Osace od kwietnia 2002 r. można na specjalny numer telefonu policyjnego wysyłać filmowe zapisy scen przestępstw.

Nieadekwatny język

W połowie lat dziewięćdziesiątych Sherry Turkle, socjolog z Massachusetts Institute of Technology, opublikowała książkę „Life on the Screen” z klasycznymi już badaniami nad zachowaniem użytkowników Internetu. Wynikało z nich, że rozwój Internetu doprowadzić może do społecznego autyzmu internautów,

przedkładających uroki życia we wspólnotach cyfrowych nad trudy realnego życia. Turkle opisywała w swej książce przypadki uzależnienia od cyberprzestrzeni (wśród badanych przez nią osób byli tacy, którzy przed komputerem siedzieli po kilkanaście godzin dziennie), prezentowała zdumiewające zjawisko zmieniania na czas podróży w Internecie tożsamości i płci. Badania te sugerowały, że Internet doprowadzić może do rozwoju negatywnych zjawisk społecznych, jak nadmierny indywidualizm i rozkład kapitału społecznego.

Wydawało się, że wczesne analizy Turkle prowadzone na małych grupach zyskały z czasem potwierdzenie. W Korei Południowej uzależniło się od Internetu kilkadziesiąt procent młodzieży, a główną jej rozrywką są gry komputerowe. Powtarzają się przypadki, gdy zrozpaczeni rodzice, nie widząc innej szansy na wyrwanie dziecka z nałogu, wyrzucają komputer przez okno. Zdarza się, że przyklejony do komputera gracz zapomina o potrzebach fizjologicznych i po kilkudziesięciu godzinach nieustannej zabawy umiera. A jednak to samo pokolenie odkryło, że Internet jest nowym, niezależnym medium komunikacji, umożliwiającym nie tylko zabawę, ale i ekspresję polityczną.

Barry Wellman, kanadyjski socjolog, jeden z najwybitniejszych badaczy Internetu i współczesnej cywilizacji, pyta wprost w artykule jaki opublikował w 2001 r.: „Czy Internet zwiększa, zmniejsza czy uzupełnia kapitał społeczny?”. Z badań jakie przeprowadził ze swoim zespołem wynika, że komunikacja internetowa uzupełnia kontakty, nie eliminując innych form porozumiewania się, takich jak bezpośrednie spotkania i rozmowy telefoniczne. Ponadto okazuje się, że aktywni użytkownicy Internetu intensywniej uczestniczą w życiu politycznym i społecznym.

Zaskakująca rozbieżność między wynikami, jakie uzyskała Turkle i jakie zaprezentował Wellman, daje się dosyć łatwo wytłumaczyć. Turkle badała internautów na początku internetowej rewolucji, miała więc do czynienia ze „starymi bolszewikami”, entuzjastami nowej technologii, grupą, która na pewno nie reprezentowała wartości charakterystycznych dla całego społeczeństwa. Z czasem, gdy z dobrodziejstwa sieci zaczęło korzystać coraz więcej ludzi, populacja internautów zyskała cechy bardziej zbliżone do wspólnot tradycyjnych. Zjawiska, jakie zaniepokoiły Turkle, jak choćby zmienianie tożsamości i aspołeczność, okazały się patologicznymi marginaliami.

Turkle opisuje ludzi zdominowanych przez technologię, Wellman obserwuje zjawisko znacznie ciekawsze – wzajemne oddziaływanie technologii i społeczeństwa. Jego zdaniem, skutkiem rozwoju nowych technologii komunikacyjnych jest zarówno zjawisko „siecowego indywidualizmu”, kiedy każdy z nas staje się w coraz większym stopniu końcówką gigantycznej, globalnej sieci medialno-teleinformatycznej, jak i powstanie networked society, społeczeństwa usieciowionego, w którym sieci teleinformatyczne stają się nową przestrzenią porozumienia i społecznego działania. W społeczeństwie takim pojawią się na pewno nowe formy zachowań patologicznych, ale i nowe formy ekspresji politycznej i obywatelskiej. [...]

Źródło: *Polityka. Niezbędnik inteligenta*. Wydanie specjalne, 2/2010.

Polecenia

- A. Wskaż możliwości kreowania przez użytkowników zasobów internetowych.**
- B. Omów największe zagrożenia wynikające z uzależnienia się ludzi od cyberprzestrzeni.**
- C. Rozważ problem coraz powszechniejszej inwigilacji. Zajmij stanowisko w tej sprawie.**
- D. Przedstaw przykłady korzystania przez ludzi z mediów elektronicznych, ułatwiających im codzienne życie.**

42.1. Układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej przedłożony do podpisu przez przywódców państw w Moskwie, Waszyngtonie i Londynie dnia 1 lipca 1968 r.

Artykuł I

Każde z Państw Stron niniejszego Układu dysponujących bronią jądrową zobowiązuje się do nieprzekazywania komukolwiek bezpośrednio lub pośrednio broni jądrowej lub innych jądrowych urządzeń wybuchowych oraz kontroli nad taką bronią lub takimi urządzeniami wybuchowymi, jak również do nieokazywania pomocy, niezachęcania i nienakłaniania w jakikolwiek sposób jakiegokolwiek państwa nie dysponującego bronią jądrową do produkowania lub uzyskania inną drogą broni jądrowej lub innych jądrowych urządzeń wybuchowych i kontroli nad taką bronią lub urządzeniami wybuchowymi.

Artykuł II

Każde z Państw Stron niniejszego Układu nie dysponujących bronią jądrową zobowiązuje się do nieprzyjmowania od kogokolwiek, bezpośrednio lub pośrednio, broni jądrowej lub innych jądrowych urządzeń wybuchowych oraz kontroli nad taką bronią lub takimi urządzeniami wybuchowymi, do nieprodukcowania i nieuzyskiwania inną drogą broni jądrowej lub innych jądrowych urządzeń wybuchowych oraz do nieubiegania się i nieprzyjmowania jakiegokolwiek pomocy w produkowaniu broni jądrowej lub innych jądrowych urządzeń wybuchowych.

Artykuł III

1. Każde z Państw Stron Układu nie dysponujących bronią jądrową zobowiązuje się do przyjęcia środków zabezpieczających ustalonych w porozumieniu, co do którego będą prowadzone rokowania i które będą zawarte z Międzynarodową Agencją Energii Atomowej, zgodnie z jej Statutem i systemem środków zabezpieczających Agencji, wyłącznie w celu kontroli wykonania jego zobowiązań, przyjętych zgodnie z niniejszym Układem, aby nie dopuścić do przekształcenia energii jądrowej przeznaczonej do celów pokojowych w broń jądrową lub inne jądrowe urządzenia wybuchowe.[...]
2. Każde z Państw Stron Układu zobowiązuje się nie udostępniać: a) wyjściowego lub specjalnego materiału rozszczepialnego lub b) urządzenia lub materiału specjalnie przeznaczonego lub przygotowanego do przetwarzania, wykorzystania lub produkcji specjalnego materiału rozszczepialnego jakimkolwiek państwu nie dysponującemu bronią jądrową dla celów pokojowych, jeżeli ten wyjściowy lub specjalny materiał rozszczepialny nie będzie podlegał środkom zabezpieczającym wymaganym na podstawie niniejszego artykułu. [...]
4. Państwa Strony Układu nie dysponujące bronią jądrową zawrą, indywidualnie lub wspólnie z innymi państwami, porozumienia z Międzynarodową Agencją Energii Atomowej mające na celu realizację wymogów niniejszego artykułu, zgodnie ze Statutem Agencji. [...]

Artykuł IV

1. Żadne z postanowień niniejszego Układu nie może być interpretowane jako naruszające, nieodłączne prawo wszystkich Stron Układu do rozwoju badań, produkcji i wykorzystania energii jądrowej dla celów pokojowych, [...]
2. Wszystkie Strony Układu zobowiązują się ułatwiać, w możliwie jak najszerszym zakresie, wymianę wyposażenia, materiałów oraz informacji naukowych i technicznych dotyczących pokojowego wykorzystania energii jądrowej i mają prawo uczestniczyć w tej wymianie.[...]

Artykuł V

Każda ze Stron niniejszego Układu zobowiązuje się do podjęcia właściwych kroków w celu zapewnienia, zgodnie z niniejszym Układem, pod odpowiednim międzynarodowym nadzorem i przy pomocy właściwej procedury międzynarodowej, aby potencjalne korzyści wynikające z jakiegokolwiek pokojowego zastosowania wybuchów jądrowych były udostępnione bez dyskryminacji Państwom Stronom niniejszego Układu nie dysponującym bronią jądrową i aby cena za wykorzystanie urządzeń wybuchowych dla takich Stron Układu była możliwie jak najniższa i nie obejmowała kosztów badań i rozwoju. [...]

Artykuł VI

Każda ze Stron niniejszego Układu zobowiązuje się do prowadzenia w dobrej wierze rokowań w sprawie skutecznych kroków mających na celu zaprzestanie w najbliższym czasie wyścigu zbrojeń jądrowych, w sprawie rozbrojenia jądrowego oraz w sprawie układu o powszechnym i całkowitym rozbrojeniu pod ścisłą i skuteczną kontrolą międzynarodową. [...]

Artykuł X

1. Każda ze Stron niniejszego Układu, zgodnie ze swą suwerennością państwową, ma prawo wystąpić z Układu, jeżeli uzna, że wyjątkowe okoliczności związane z przedmiotem niniejszego Układu zagroziły najwyższym interesom jej kraju. [...]

Źródło: Dziennik Ustaw z dnia 10 kwietnia 1970 r.

Polecenia

- A. Na jakie grupy podzielono państwa sygnatariuszy układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej?
- B. Wymień obowiązki państw nuklearnych (posiadających broń jądrową) wynikające z traktatu.
- C. Wymień obowiązki państw nienuklearnych (nie posiadających broni jądrowej) wynikające z traktatu.
- D. W jakim zakresie państwa sygnatariusze traktatu mogą wykorzystywać energię atomową?
- E. Czy traktat zapobiegł dalszemu rozprzestrzenianiu się broni jądrowej? Odpowiedź uzasadnij, korzystając z wiedzy pozaźródłowej.

42.2. Akt założycielski Unii Afrykańskiej przyjęty w Lome dnia 11 lipca 2000 r.

UZGODNILIŚMY CO NASTĘPUJE: [..]

Artykuł 3

Cele

Celami Unii są:

- a) osiągnięcie większej jedności i solidarności pomiędzy a Afrykańskimi państwami i ludami Afryki;
- b) obrona suwerenności, terytorialnej integralności i niepodległości jej Państw Członkowskich;
- c) przyspieszanie politycznej i socjalno-gospodarczej integracji kontynentu;
- d) promowanie i obrona wspólnych stanowisk w sprawach w interesie kontynentu i jego ludów;
- e) wspieranie międzynarodowej współpracy, podejmowanej w zgodzie z wkładem Karty Narodów Zjednoczonych i Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka;
- f) promowanie pokoju, bezpieczeństwa i stabilności na kontynencie;
- g) promowanie demokratycznych zasad i instytucji, udziału ludu i dobrych rządów;
- h) promowanie i ochrona praw człowieka i praw ludów w związku z Afrykańską Kartą Praw Człowieka i Ludów i innymi istotnymi instytucjami praw człowieka;
- i) ustanawianie niezbędnych warunków, które umożliwiają kontynentowi odgrywanie prawowitej roli w światowej gospodarce i w negocjacjach międzynarodowych;
- j) promowanie zrównoważonego rozwoju na gospodarczych, społecznych i kulturowych poziomach, jak również integracji gospodarek Afrykańskich;
- k) promowanie współpracy na wszystkich polach ludzkiej aktywności w celu podniesienia standardów życiowych Afrykańskich ludów;
- l) koordynowanie i harmonizacja polityk istniejących i przyszłych Regionalnych Wspólnot Gospodarczych dla stopniowego osiągnięcia celów Unii;
- m) czynienie postępów w rozwoju kontynentu przez promowanie badań na wszystkich polach, w szczególności w nauce i technologii;
- n) praca z istotnymi partnerami międzynarodowymi w wykorzenieniu zdolnych do zapobieżenia chorób i promowanie zdrowego trybu życia na kontynencie.

Artykuł 4

Zasady

Unia funkcjonuje w oparciu o następujące zasady:

- a) suwerenna równość i współzależność Państw Członkowskich Unii;

- b) respektowanie granic istniejących po osiągnięciu niepodległości;
- c) udział ludów Afrykańskich w działaniach Unii;
- d) ustanowienie wspólnej polityki obrony dla Afrykańskiego Kontynentu;
- e) pokojowe rozwiązanie konfliktów między Państwami Członkowskimi Unii przez takie odpowiednie środki, jakie mogą być zdecydowane przez Zgromadzenie;
- f) zakaz użycia siły i groźby użycia siły między Państwami Członkowskimi Unii;
- g) nieingerowanie przez Państwo Członkowskie w stosunki wewnętrzne drugiego;
- h) prawo Unii do interwencji w Państwie Członkowskim według decyzji Zgromadzenia pod względem ciężkich okoliczności, mianowicie: zbrodni wojennych, ludobójstwa i zbrodni przeciwko ludzkości;
- i) pokojowe współistnienie Państw Członkowskich i ich prawo do życia w pokoju i bezpieczeństwie;
- j) prawo Państw Członkowskich do żądania od Unii interwencji w celu przywrócenia pokoju i bezpieczeństwa;
- k) promowanie samozwiązania się ramami Unii;
- l) promowanie równości płci;
- m) respektowanie demokratycznych zasad, praw człowieka, przepisów prawa i dobrych rządów;
- n) promowanie społecznej sprawiedliwości w celu zapewnienia zbalansowanego rozwoju gospodarczego;
- o) respektowanie świętości ludzkiego życia, potępienie i odrzucenie bezkarności i zamachów politycznych, aktów terroryzmu i działalności wywrotowych;
- p) potępienie i odrzucenie niekonstytucyjnych zmian rządów. [..]

Artykuł 5 Organy Unii

1. Organami Unii są:
 - a) Zgromadzenie Unii;
 - b) Rada Wykonawcza;
 - c) Parlament Panafrkański;
 - d) Trybunał Sprawiedliwości;
 - e) Komisja;
 - f) Komitet Stałych Reprezentantów;
 - g) Wspecjalizowane Komitety Techniczne;
 - h) Rada Ekonomiczna, Społeczna i Kulturalna;
 - i) Instytucje Finansowe; [..]

Artykuł 6 Zgromadzenie

1. Zgromadzenie składa się z Główn Państw i Rządów lub ich należycie akredytowanych reprezentantów.
2. Zgromadzenie jest najwyższym organem Unii.

3. Zgromadzenie spotyka się co najmniej raz w roku na sesji zwyczajnej. Na prośbę jakiegokolwiek Państwa Członkowskiego i za zgodą większości dwóch trzecich Państw Członkowskich, Zgromadzenie spotyka się na sesji nadzwyczajnej.
4. Urząd Przewodniczącego Zgromadzenia jest sprawowany przez okres jednego roku przez Głowę Państwa lub Rządu wybraną po konsultacjach między Państwami Członkowskimi.

Artykuł 7

Decyzje Zgromadzenia

1. Zgromadzenie podejmuje decyzje przez konsensus lub, w razie jego niepowodzenia, przez większość dwóch trzecich Państw Członkowskich Unii. Jednakże sprawy proceduralne, włączając pytanie czy dana sprawa dotyczy procedury czy nie, decydowane są zwykłą większością.
2. Dwie trzecie wszystkich członków Unii stanowi quorum na każdorazowym spotkaniu Zgromadzenia. [..]

Artykuł 9

Uprawnienia i Funkcje Zgromadzenia

1. Funkcjami Zgromadzenia są:
 - a) wyznaczanie wspólnych polityk Unii;
 - b) przyjmowanie, rozpatrywanie i podejmowanie decyzji odnośnie raportów i zaleceń od innych organów Unii;
 - c) rozpoznawanie próśb o Członkostwo w Unii;
 - d) ustanawianie organów Unii;
 - e) monitorowanie wdrażania polityk i decyzji Unii, jak i upewnianie się o podporządkowaniu wszystkich Państw Członkowskich;
 - f) przyjmowanie budżetu Unii;
 - g) wydawanie dyrektyw dla Rady Wykonawczej dotyczących rozwiązywania konfliktów, wojen i innych sytuacji wyjątkowych i przywrócenie pokoju;
 - h) mianowanie i kończenie sprawowania funkcji przez sędziów Trybunału Sprawiedliwości;
 - i) mianowanie Przewodniczącego Komisji i jego zastępcy lub zastępców i Komisarzy Komisji i wyznaczanie ich funkcji i warunków urzędowania;

Artykuł 10

Rada Wykonawcza

1. Rada Wykonawcza składa się z Ministrów Spraw Zagranicznych i innych uprawnionych Ministrów wyznaczonych przez Rządy Państw Członkowskich.

2. Rada Wykonawcza spotyka się co najmniej dwa razy w roku na sesji zwyczajnej. Spotyka się także na sesji nadzwyczajnej na prośbę któregoś Państwa Członkowskiego i za zgodą dwóch trzecich wszystkich Państw Członkowskich.

Artykuł 11

Decyzje Rady Wykonawczej

1. Rada Wykonawcza podejmuje decyzje przez konsensus lub, w razie jego niepowodzenia, przez większość dwóch trzecich Państw Członkowskich. Jednakże sprawy proceduralne, włączając pytanie czy dana sprawa dotyczy procedury czy nie, decydowane są zwykłą większością.
2. Dwie trzecie wszystkich członków Unii stanowi kworum na każdorazowym spotkaniu Rady Wykonawczej. [..]

Artykuł 13

Funkcje Rady Wykonawczej

1. Rada Wykonawcza koordynuje i podejmuje decyzje odnośnie polityki w sferach wspólnego interesu Państw Członkowskich, włączając poniższe:
 - a) handel zagraniczny;
 - b) energia, przemysł i zasoby mineralne;
 - c) jedzenie, zasoby rolnicze i zwierzęce, hodowla żywego inwentarza i leśnictwo;
 - d) zasoby wodne i nawadnianie;
 - e) ochrona środowiska, akcje humanitarne, reakcja na katastrofy i pomoc;
 - f) transport i komunikacja;
 - g) ubezpieczenie;
 - h) rozwój edukacji, kultury, zdrowia i zasobów ludzkich;
 - i) nauka i technologia;
 - j) narodowość, sprawy pobytu i imigracji;
 - k) bezpieczeństwo socjalne, włączywszy sformułowanie polityk ochrony matki i dziecka, a także polityki odnoszące się do niepełnosprawnych i kalekich;
 - l) ustanowienie systemu afrykańskich nagród i medali.
2. Rada Wykonawcza jest odpowiedzialna przed Zgromadzeniem. Bierze ona pod uwagę kwestie odnoszące się do Zgromadzenia i monitoruje wdrażanie polityk sformułowanych przez Zgromadzenie. [..]

Źródło: <http://pl.wikisource.org/>

Polecenia

- A. Na podstawie celów i zasad zawartych w Akcie Założycielskim określ główne zadania Unii Afrykańskiej.
- B. Na podstawie źródeł wymień najważniejsze przyczyny konfliktów w Afryce.
- C. Przedstaw zasady sposoby rozwiązywania konfliktów pomiędzy państwami członkowskimi Unii Afrykańskiej?
- D. Na podstawie wiedzy pozazródłowej oceń skuteczność działań Unii Afrykańskiej w zakresie rozwiązywania konfliktów w Afryce.
- E. Kto wchodzi w skład Zgromadzenia Unii i Rady Wykonawczej?
- F. W jaki sposób podejmują decyzje Zgromadzenie Unii i Rada Wykonawcza?
- G. Przedstaw najważniejsze kompetencje Zgromadzenia Unii i Rady Wykonawczej.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

43. Integracja europejska

Uczeń:

- 1) omawia genezę i przebieg integracji europejskiej (cele, główne dokumenty i instytucje, politycy, fazy integracji);
- 2) przedstawia sposoby podejmowania decyzji politycznych i gospodarczych w Unii Europejskiej, odnosząc je do zasad pomocniczości i solidarności;
- 3) charakteryzuje sposób powoływania, działania i najważniejsze kompetencje instytucji Unii Europejskiej (Rada Unii Europejskiej, Parlament Europejski, Komisja Europejska, Rada Europejska, Trybunał Sprawiedliwości, Europejski Trybunał Obrachunkowy, Europejski Bank Centralny);
- 4) wyjaśnia, jak tworzone jest prawo unijne, oraz wymienia najważniejsze postanowienia traktatów obowiązujących w Unii Europejskiej;
- 5) przedstawia procedurę uchwalania budżetu unijnego oraz główne dochody i wydatki budżetowe;
- 6) rozważa dylematy związane z dalszym rozszerzaniem i reformą Unii Europejskiej;
- 7) przedstawia cele, genezę i zasady działania Rady Europy; ocenia jej rolę we współczesnej Europie;
- 8) opisuje genezę, cele i sposób działania Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.

Opracowanie:

Jerzy Sowa
nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie
w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych w Gryficach

43.1. Statut Rady Europy przyjęty w Londynie dnia 5 maja 1949 r.

[...] Rozdział II CZŁONKOSTWO

[...] Artykuł 2

Członkowie Rady Europy są stronami niniejszego statutu.

Artykuł 3

Każdy członek Rady Europy uznaje zasadę praworządności oraz zasadę, iż wszystkie osoby pozostające pod jego jurysdykcją korzystają z praw człowieka i podstawowych wolności; musi też szczerze i wydatnie współpracować dla urzeczywistnienia celu Rady określonego w rozdziale I.

Artykuł 4

Każde państwo europejskie, uznane za zdolne i pragnące wypełniać postanowienia artykułu 3, może być zaproszone przez Komitet Ministrów do członkostwa w Radzie Europy. Każde zaproszone w ten sposób państwo stanie się członkiem z chwilą złożenia w jego imieniu Sekretarzowi Generalnemu dokumentu przystąpienia do niniejszego statutu.

Artykuł 5

- a. W szczególnych okolicznościach kraj europejski uznany za zdolny i pragnący wypełniać warunki określone w postanowieniach artykułu 3 może być zaproszony przez Komitet Ministrów do członkostwa stowarzyszonego w Radzie Europy. Każdy zaproszony w ten sposób kraj stanie się członkiem stowarzyszonym z chwilą złożenia w jego imieniu Sekretarzowi Generalnemu dokumentu stwierdzającego przyjęcie niniejszego statutu w jego obecnym brzmieniu. Członek stowarzyszony może być reprezentowany jedynie w Zgromadzeniu Doradczym.
- b. Określenie „członek” użyte w niniejszym statucie obejmuje również członków stowarzyszonych, z wyjątkiem przypadków, gdy jest użyte w związku z reprezentacją w Komitecie Ministrów.

Artykuł 6

Przed wystąpieniem z zaproszeniem na podstawie artykułu 4 lub 5 Komitet Ministrów określi liczbę przedstawicieli w Zgromadzeniu Doradczym, do której przyszy członek będzie uprawniony, i jego proporcjonalny udział finansowy.

Artykuł 7

Każdy członek Rady Europy może z niej wystąpić, notyfikując swoją decyzję Sekretarzowi Generalnemu. Notyfikacja wywiera skutek z końcem roku budżetowego, w którym została zgłoszona pod warunkiem, że nastąpiło to

w ciągu pierwszych dziewięciu miesięcy roku budżetowego. Jeżeli notyfikacji dokonano w ciągu ostatnich trzech miesięcy roku budżetowego, wywiera ona skutek począwszy od końca następnego roku budżetowego.

Artykuł 8

Każdy członek Rady Europy, który poważnie naruszył postanowienia artykułu 3, może zostać zawieszony w swym prawie reprezentacji i wezwany przez Komitet Ministrów do wystąpienia zgodnie z artykułem 7. W przypadku niezastosowania się członka do takiego wezwania Komitet może postanowić, że przestał on być członkiem Rady począwszy od daty określonej przez Komitet.

Artykuł 9

Komitet Ministrów może zawiesić prawo reprezentacji w tym Komitecie i w Zgromadzeniu Doradczym członka, który nie dopełnił swoich zobowiązań finansowych na okres, w którym zobowiązania te pozostaną nie wypełnione.

Rozdział III SPRAWY OGÓLNE

[...] Artykuł 11

Siedzibą Rady Europy jest Strasburg.

Artykuł 12

Oficjalnymi językami Rady Europy są angielski i francuski.

Polecenia

- A. Wymień warunki jakie muszą być spełnione, aby dane państwo mogło zostać członkiem Rady Europy.**
- B. Przedstaw procedury przyjęcia państwa do Rady Europy.**
- C. Przedstaw przypadki, w których następuje zawieszenie lub pozbawienie członkostwa danego państwa w Radzie Europy.**
- D. Wymień oficjalne języki Rady Europy.**
- E. Na podstawie wiedzy pozazródłowej wymień cele i zadania Rady Europy.**

43.2. Konwencja Rady Europy o zapobieganiu terroryzmowi, sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r.

[...] Artykuł 3

Krajowa polityka zapobiegania

1. Każda Strona podejmie stosowne środki, w szczególności w zakresie szkolenia organów ścigania i innych organów, a także w zakresie edukacji, kultury, informacji, mediów i podnoszenia świadomości społecznej, mając na celu zapobieganie przestępstwom o charakterze terrorystycznym i ich negatywnym skutkom, przy poszanowaniu zobowiązań dotyczących praw człowieka wyrażonych, jeżeli mają zastosowanie w stosunku do tej Strony, w Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych oraz innych zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.
2. Każda Strona podejmie takie środki, jakie będą konieczne dla poprawy i rozwoju współpracy między władzami krajowymi mając na celu zapobieganie przestępstwom o charakterze terrorystycznym oraz ich negatywnym skutkom poprzez, inter alia [między innymi]:
 - a) wymianę informacji,
 - b) poprawę fizycznej ochrony osób i rzeczy,
 - c) wzmocnienie szkolenia i koordynacji zarządzania kryzysowego.
3. Każda Strona będzie promować tolerancję poprzez popieranie dialogu między religiami i kulturami, [...] mając na celu zapobieganie napięciom, które mogą przyczynić się do popełniania przestępstw o charakterze terrorystycznym.
4. Każda Strona będzie dążyć do promowania świadomości społecznej odnoszącej się do istnienia, przyczyn i wagi oraz zagrożenia wynikającego z przestępstw o charakterze terrorystycznym i przestępstw wskazanych w niniejszej Konwencji, a także będzie mieć na względzie zachęcanie społeczeństwa do zapewniania właściwym władzom rzeczowej, określonego rodzaju pomocy, która może przyczynić się do zapobiegania przestępstwom o charakterze terrorystycznym i przestępstwom wskazanym w niniejszej Konwencji.

Artykuł 4

Międzynarodowa współpraca w zakresie zapobiegania

Strony będą z należytym uwzględnieniem swoich możliwości oraz, jeśli jest to stosowne, udzielać sobie wzajemnej pomocy i poparcia, mając na celu wzmocnienie swoich zdolności zapobiegania popełnianiu przestępstw o charakterze terrorystycznym, zarówno poprzez wymianę informacji i najlepszych praktyk, jak również poprzez szkolenia i inne wspólne wysiłki o charakterze zapobiegawczym.

Artykuł 5

Publiczne nawoływanie do popełnienia przestępstwa o charakterze terrorystycznym

1. Dla celów niniejszej Konwencji "publiczne nawoływanie do popełnienia przestępstwa o charakterze terrorystycznym" oznacza rozpowszechnianie lub innego rodzaju udostępnianie przekazu do publicznej

wiadomości z intencją podżegania do popełnienia przestępstwa o charakterze terrorystycznym, jeżeli takie zachowanie, bezpośrednio lub pośrednio popierając przestępstwa o charakterze terrorystycznym, stwarza niebezpieczeństwo, że jedno lub więcej takich przestępstw może zostać popełnionych.

2. Każda Strona przyjmie takie środki, jakie będą konieczne do uznania publicznego nawoływania do popełnienia przestępstwa o charakterze terrorystycznym, zgodnie z definicją, o której mowa w ustępie 1, za przestępstwo karne zgodnie z jej prawem krajowym, jeżeli zostanie popełnione w sposób bezprawny i umyślny.

Artykuł 6

Rekrutacja na rzecz terroryzmu

1. Dla celów niniejszej Konwencji "rekrutacja na rzecz terroryzmu" oznacza namawianie innej osoby do popełnienia lub uczestniczenia w popełnieniu przestępstwa o charakterze terrorystycznym lub też do przystąpienia do zrzeszenia lub grupy w celu przyczynienia się do popełnienia jednego lub więcej przestępstw o charakterze terrorystycznym przez to zrzeszenie lub grupę.
2. Każda Strona przyjmie takie środki, jakie będą konieczne do uznania rekrutacji na rzecz terroryzmu, zgodnie z definicją, o której mowa w ustępie 1, za przestępstwo karne zgodnie z jej prawem krajowym, jeżeli zostanie popełnione w sposób bezprawny i umyślny.

Artykuł 7

Szkolenie na rzecz terroryzmu

1. Dla celów niniejszej Konwencji "szkolenie na rzecz terroryzmu" oznacza dostarczanie wskazówek dotyczących wytwarzania lub wykorzystywania materiałów wybuchowych, broni palnej lub innej broni albo trujących lub niebezpiecznych substancji, bądź też innych szczególnych metod lub technik, w celu popełnienia lub przyczynienia się do popełnienia przestępstwa o charakterze terrorystycznym, ze świadomością, że dostarczone umiejętności mają być w tym celu użyte.
2. Każda Strona przyjmie takie środki, jakie będą konieczne do uznania szkolenia na rzecz terroryzmu, zgodnie z definicją, o której mowa w ustępie 1, za przestępstwo karne zgodnie z jej prawem krajowym, jeżeli zostanie popełnione w sposób bezprawny i umyślny.

Artykuł 11

Sankcje i środki

1. Każda Strona przyjmie takie środki, jakie będą konieczne by przestępstwa wymienione w artykułach 5–7 [...] niniejszej Konwencji zagrożone były skutecznymi, proporcjonalnymi i odstraszającymi karami. [...]

Artykuł 13

Ochrona, odszkodowanie oraz wsparcie dla ofiar terroryzmu

1. Każda Strona przyjmie takie środki, jakie będą konieczne, aby chronić i wspierać ofiary aktu terroryzmu, jaki został popełniony na jej własnym terytorium. Środki te mogą obejmować, z zastrzeżeniem legislacji

krajowej, poprzez odpowiednie krajowe programy, inter alia, pomoc finansową i odszkodowanie dla ofiar terroryzmu oraz członków ich bliskiej rodziny.

Artykuł 15

Obowiązek przeprowadzenia dochodzenia lub śledztwa

1. Po otrzymaniu informacji, że na jej terytorium może być obecna osoba, która popełniła lub którą podejrzewa się o popełnienie przestępstwa określonego w niniejszej Konwencji, Strona podejmie takie środki, jakie będą konieczne zgodnie z jej prawem krajowym, aby zbadać fakty zawarte w informacji.
2. Po upewnieniu się, że okoliczności dają ku temu podstawę, Strona, na której terytorium obecny jest przestępca lub domniemany przestępca, podejmie stosowne środki zgodnie z jej prawem krajowym, aby zapewnić obecność tej osoby dla celów oskarżenia lub ekstradycji. [..]

Polecenia

- A. Wymień zobowiązania, jakie nakłada Konwencja na państwa członkowskie Rady Europy w zakresie zapobiegania terroryzmowi.**
- B. Wymień kategorie przestępstw uznanych przez Konwencję za działalność terrorystyczną.**
- C. Do jakich działań Konwencja zobowiązała państwa członkowskie Rady Europy w zakresie zwalczania przestępstw o charakterze terrorystycznym?**
- D. Na podstawie wiedzy pozazródłowej podaj trzy przykłady zamachów terrorystycznych w Europie.**

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

44. Europa wśród światowych mocarstw

Uczeń:

- 1) wskazuje możliwości odgrywania przez Unię Europejską roli światowego mocarstwa;
- 2) rozróżnia typy łądów światowych (jedno-, dwu- i wielobiegunowy), odwołując się do historii XX i XXI w.;
- 3) wyjaśnia znaczenie strategicznych zasobów naturalnych w polityce międzynarodowej;
- 4) przedstawia na przykładach znaczenie supermocarstw i mocarstw regionalnych dla łądu światowego.

Opracowanie:

Mariola Pilarz
nauczycielka historii i wiedzy o społeczeŃstwie
w VIII Liceum Ogólnokształcącym w Szczecinie

44.1. Może kryzys nam pomoże

Z komisarzem UE Januszem Lewandowskim rozmawia Jacek Żakowski

Jacek Żakowski: – Jak porwać Europę?

Janusz Lewandowski: – Teraz jest raczej pytanie jak Europę ocalić.

Więc jak porwać, żeby ocalić?

Porwać ludzi może tylko wielka idea albo łatwa odpowiedź na ich codzienne troski i problemy. A wielkiej idei i łatwej recepty nie ma.

Rozpadła się?

Wyparowała z głów Europejczyków. Pokolenie powojenne miało dywidendę pokoju. Dzięki niej opływało w dostatek. Najstarsza europosłanka Astrid Lulling z Luksemburga, która w Parlamencie Europejskim jest od jego narodzin, trzeźwo mówi, że jeden dzień wojny kosztowałby Europę więcej niż wszystkie unijne instytucje.

Czyli Europa, od ponad pół wieku żyjąca w pokoju, emocjonalnie jest w takiej sytuacji jak Polska po wejściu do NATO i Unii. Cel został osiągnięty i nikt nie wie, co dalej. Tylko że Unia to jest projekt w budowie.

Ale i tak jest to już projekt sensacyjny. Europa dzięki Unii to jedyny kontynent, który wyszedł ze stanu natury. A trwanie Europy w stanie natury miało opłakane skutki dla całego świata. Przecież to Europa wyeksportowała na wszystkie kontynenty dwie wojny światowe. Żaden inny kontynent nie wymyślił czegoś tak kosztownego dla milionów ludzi jak komunizm i nazizm. Mieszkańcy Korei czy Kuby do dziś cierpią z powodu praktycznego wcielenia w życie europejskich idei. Unia wyzwoliła Europę z koszmaru wielkich wojen i głodu. Bo wojnom towarzyszył głód. Twórcy europejskiej wspólnoty sami doznali głodu. Dlatego pierwszym filarem budżetu europejskiego stało się rolnictwo. Bezpieczeństwo żywnościowe było, oprócz pokoju, celem numer jeden.

Europa uciekła od Hobbesa do Rousseau i dała się uśpić pozornej sielance?

Raczej uciekliśmy od Hobbesa do Locke'a. Czyli do pragmatycznego współdziałania narodów respektujących wspólne instytucje i reguły.

Uśpiła nas nie błogość sielanki, lecz nuda codziennej krzątany?

Codzienna krzątany szybko przestała być cenioną zdobyczą. Jeszcze kiedy wspólnota europejska się kształtowała, młodzież Paryża, Heidelbergu, Rzymu radykalizowała się. Czegoś chciała, miała marzenia. Europa kipiała, choć ludzie dostali bezpieczeństwo, podróże bez granic, wolny handel. A dziś Europejczycy oklapli. Z wyjątkiem coraz liczniejszych i głośniejszych przeciwników Unii.

Czy ja dobrze słyszę, że pan woli wybuchy roku 1968 od drzemki, na przykład, 1998 r.?

Wolę. Wolne społeczeństwo radzi sobie z takimi wybuchami. Bunt pokoleniowy może stać się twórczy. A uśpienie w nic dobrego się zamienić nie może. Zwłaszcza gdy podszyte jest lękiem, którego nie było w końcówce XX w. Wtedy wydawało się, że po uporządkowaniu i zjednoczeniu ze Wschodem jedynym zadaniem na miarę „końca historii” będzie zaproponowanie światu naszego modelu, który musi zwyciężyć, bo przynosi oczywiste korzyści. To się okazało złudzeniem.

Ostatnim wielkim marzycielem był chyba Romano Prodi, który, będąc przewodniczącym Komisji Europejskiej, rysował wizję Morza Śródziemnego jako morza wewnętrznego Unii.

Gdy znikł lęk przed Sowietami, nastąpiła epoka eurooptymizmu. My wprawdzie byliśmy dla Europy Zachodniej z grubsza taką zagadką, jaką dziś dla nas jest Arabska Wiosna, ale wielkich zagrożeń nikt na Wschodzie nie widział. Największą zagadką była Polska. Bitny naród nie kojarzył się z dobrym zagospodarowaniem wolności.

Co Europę ostatecznie zgasiło? Recesja 2003 r.? Czy dopiero kryzys 2008 r.?

Gasła stopniowo jako zbiór instytucji coraz bardziej odległych i coraz mniej zrozumiałych dla ludzi. Ale dla nowych pokoleń europejski komfort stawał się stanem naturalnym. Stąd niepokój Europejczyków wynikający z otwarcia klubu na wschodnie dzikie pola. Przez 40 lat urządzali sobie swój dom, wszystko mieli w idealnym porządku...

Aż tu nagle wkraczają prowincjonalni kuzyni z tobołami.

I hardo – szczególnie Polacy – zaczynają sobie w tym poukładanym domku poczynać. Przecież weszliśmy z twarzą PiS, Samoobrony i LPR. To dla Zachodu było nowe doświadczenie.

Przez lata rozmawiali z Geremkiem, Kwaśniewskim, Belką, Millerem, Buzkiem, a tu zamiast nich pojawili się Kaczyński, Lepper, Giertych i Fotyga.

Kiedy debiutowaliśmy w Parlamencie Europejskim, LPR i Samoobrona stanowiły dużą część polskiej reprezentacji. To było zupełnie nowe doświadczenie dla tych, którzy wcześniej dzielili cały świat między siebie, a teraz przestali być panami nawet w swoim europejskim klubie. Europa już dawno się pogodziła, że twarzą się mają Amerykanie, ale wciąż kształtowała globalną rzeczywistość za pomocą swojej miękkiej siły. Jeszcze Szczyt Ziemi w Rio de Janeiro i spotkanie w Kioto z 1997 r. podtrzymywały wrażenie, że świat słucha tego, co Europa mówi. Potem przestał słuchać. Chiny, Indie i Brazylia zaczęły mówić swoje.

Do tego ubodzy kuzyni ze Wschodu, szczególnie Polacy, którzy też wypowiadali głośno swoje racje, bo się poczuli „u siebie” w tym wspólnym europejskim domu. I jeszcze narastająca świadomość wyzwania, jakim stała się niechętna do integracji grupa kulturowo i religijnie odmiennych imigrantów z innych kontynentów. Wreszcie zaczynała ciążyć gnuśność gospodarcza – wynik przeregulowania, kosztownych przywilejów socjalnych i życia ponad stan w wielu krajach.

Za łatwo było i się skończyło.

Kryzys idei europejskiej stał się widoczny już w 2007 r. podczas sztywnych, elitarnych obchodów 50-lecia. My na Wschodzie byliśmy jeszcze wniebowzięci. A na Zachodzie była tylko sztywna celebra.

Wcześniej był deprymujący upadek projektu konstytucyjnego w 2005 r.

Ale wtedy świat wciąż podziwiał europejski wzór współpracy ponadnarodowej. Azjaci, Afrykanie, Latynosi próbowali jeszcze nas naśladować, zupełnie bez powodzenia...

Do czego dochodzicie?

Lepiej rozumiemy lekcję 2009 r. To było kryzysowe przebudzenie państwa narodowego. Wcześniej uważano, że państwo narodowe jest bezradnym pionkiem na globalnej szachownicy, na której wielkie korporacje po swojemu przesuwają miliardy dolarów czy euro. A kiedy wybuchł kryzys, wszystkie te wielkie moce, które ponad głowami państw miały rządzić światem XXI w., nagle uwiesiły się u klamek Browna, Sarkozy'ego, Merkel. Największe korporacje stawały w kolejce po rządowe pieniądze i ochronę. Zjednoczona Europa reagowała z opóźnieniem, bo rzeźbi kompromisy i nie ma takiego refleksu. Wśród tych, którym słabnięcie państw się nie podoba, powstała nadzieja, że da się jeszcze odwrócić tendencję i przywrócić porządek narodowy. Chwilowa skuteczność państw w obliczu kryzysu wzmocniła antyunijne emocje i nadzieje. Tyle że to chwilowa skuteczność, bo tylko wspólnie można znaleźć trwałe odpowiedzi.

Może znaczy to tylko, że Unia wreszcie została zauważona przez obywateli. USA – jedyny porównywalny transkontynentalny projekt polityczny – od początku zmagają się z amerykańskimi sceptycyzmem. Połowa amerykańskiego spectrum politycznego jest waszyngtonosceptyczna. Może trzeba się z tym pogodzić.

To jest optymistyczna paralela. Eurosceptycyzm bierze się częściowo z „teorii rowerowej”, wedle której Unia musi ciągle pedałowac, żeby się nie przewrócić. A pedałowac to znaczy uszczęśliwiać 500 mln Europejczyków nowymi regulacjami, bo Bruksela „wie lepiej”, co jest potrzebne ludziom. Wśród moich kolegów komisarzy są wierni wyznawcy „teorii rowerowej”.

Prawo Parkinsona. Jak urząd istnieje, to zawsze wymyśli sobie pracę.

Niestety. Hiszpanom chcemy zakazać corridy, dla palaczy ustanowić europejskie zakazy palenia. To drażni i nie ma wiele wspólnego z zasadą subsydiarności, polegającą na tym, że Unia zajmuje się tylko tymi problemami, których nie mogą rozwiązać oddzielnie kraje członkowskie.

Jeśli „rowerzyści” się mylą, to jak wyjaśnić to, co się dzieje z Unią?

Ja jestem umiarkowanym wyznawcą teorii kryzysowej. Ona się dotąd sprawdzała. Wspólnota europejska od początku dojrzewa przez kryzysy. Wyzwania zmuszają do szukania wspólnych odpowiedzi. Tak postępowała integracja i przybywało Europy. Teraz ta teoria poddana jest surowej próbie. Jeszcze w Unii nie było kryzysu tak wielowątkowego i tak głęboko kwestionującego same fundamenty, na czele ze swoboda-

mi Schengen i wspólną walutą. Kupując czas, w postaci awaryjnych pakietów pomocowych dla Grecji, Irlandii i Portugalii, pospiesznie tworzymy nowe mechanizmy zapobiegania kryzysom, które de facto przesuwają granice subsydiarności. Bruksela zaczyna się wtrącać w całokształt polityki gospodarczej państw.

Ameryka też integrowała się dzięki kryzysom i wojnom.

To jest optymistyczna historiozofia. I ja się na razie jej trzymam.

Wracam do trudnego pytania: jak polska prezydencja ma porwać Europę? Postawiliśmy na kulturę. Może spod stosu regulacji i ekonomicznych dramatów warto odgrzebać korzenie kulturowe?

Blisko mi do tego myślenia. Ale wiele raczej nie wygrzebiemy. Waler Europey to nasz model życia. On się podoba nawet tam, gdzie podejrzewano skłonności do islamskiego fundamentalizmu. W Afryce Północnej młodzi ludzie marzą o europejskim stylu życia. Nie o amerykańskim, chińskim czy irańskim. Świadczą o tym fora internetowe.

My też w dużym stopniu wyleczyliśmy się z amerykańskiego kompleksu.

Zdecydowanie. Ale poza stylem europejskim dla Europejczyków ważny jest też ich narodowy styl życia. A czują, że tej wielokulturowości zagrażają uniformizujące dyrektywy Brukseli. I boją się imigracji, która nie chce się integrować. To jest wyzwanie dla tradycyjnego, holenderskiego, fińskiego czy bawarskiego stylu życia. Tylko jak bronić europejskich wartości, skoro nie ma zgody ani na wspólny kodeks, ani na wyeksponowanie chrześcijańskich korzeni.

Bo chrześcijaństwo jest mało plastyczne?

Bo się w wielu miejscach źle kojarzy. Jeśli w Belgii, Austrii, Holandii czy Niemczech Kościół pojawia się w mediach, to w bardzo nieprzyjemnym kontekście nadużyć. Francja jest uparcie państwowo laicka. W Hiszpanii przetrwała pamięć związków Kościoła z dyktaturą. Więc z chrześcijaństwem jest kłopot. A prawa człowieka zapisane w Karcie Praw Podstawowych są tolerancyjne i relatywistyczne. Francusko-oświeceniowe. Nie grecko-rzymsko-chrześcijańskie. To nie jest deklaracja wspólnoty, ale różnorodności, która nawet w dzisiejszych wystąpieniach Camerona, Sarkozy'ego i Merkel zaczyna być negowana jako eksperyment, który się nie powiódł i stał się źródłem, a nie rozwiązaniem, problemów. Zdaje się, że doszliśmy tu do granic wytrzymałości.

Źródło: www.polityka.pl, 11.07. 2011.

Polecenia

- A. Na czym wg. J. Lewandowskiego polegał proces „gaszenia” Europy?**
- B. W jaki sposób kryzys może rozbić europejską wspólnotę?**
- C. Na czym wg J. Lewandowskiego miałyby polegać „odgrzebanie korzeni kulturowych” Unii?**

44.2. Mocarstwo

MOCARSTWO – państwo zajmujące centralną pozycję w systemie stosunków międzynarodowych. Mocarstwo to państwo, które: „potęgą, a zatem siłą wpływów przewyższa w sposób raczej oczywisty inne państwa”. Mocarstwa są „ośrodkami sprzeczności, kośćcem układów sił, a przez to kołami napędowymi stosunków międzynarodowych (...), dziejów politycznych, a poniekąd również gospodarczych stosunków międzynarodowych, ukazują się najbardziej syntetycznie właśnie przez pryzmat sprzeczności między mocarstwami” (J. Stefanowicz). Według J. Frankla: „mocarstwem jest państwo, które ma i realizuje swe interesy na całej kuli ziemskiej”. S. Parzymies definiuje mocarstwowość jako: „dążenie do narzucenia w ogóle lub w określonych dziedzinach swojej supremacji innym państwom, mając w podtekście na uwadze dążenie do tego, żeby osiągnąć określone korzyści polityczne, ekonomiczne oraz strategiczne”. Wzbogaca te definicje J. Stefanowicz, zwracając uwagę na element woluntarystyczny w pojęciu mocarstwa. Dla tego autora status mocarstwowy składa się z trzech komponentów: „zakresu interesów, możliwości reagowania na sytuacje międzynarodowe oraz dążeń typu ekspansywnego”. Ostatecznie można przyjąć, że „mocarstwo to państwo wykazujące odpowiednią wolę, kreujące w znacznym stopniu stosunki międzynarodowe we wszelkich dziedzinach (nie tylko politycznej), posiadające w związku z tym znaczne możliwości wewnętrzne (militarne, ekonomiczne etc.), w obu tych sferach wyraźnie górujące nad innymi państwami”.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że mocarstwowość jako swoisty stan międzynarodowy ulega przemianom w czasie. Zachodzi wyraźny związek pomiędzy ewolucją w jakimś okresie w ogólnej równowadze sił a pozycją poszczególnych mocarstw (rozwój strefy Pacyfiku sugeruje, że właśnie w tym regionie pojawiają się mocarstwa, tak jak kiedyś było to w przypadku Europy czy USA). Już w XVIII w. została dostrzeżona względna i przemijająca natura mocarstw.

Można wyróżnić dwie podstawowe płaszczyzny mocarstwowości: uznaną (formalną, choć niekoniecznie faktyczną) oraz nieuznaną. „Mocarstwami w sensie formalnym są państwa, których status mocarstwowy uznany został przez inne państwa.” Nie istnieje żaden akt normatywny stanowiący o statusie mocarstwowym danego państwa, stąd wypracowane zostały pewne umowne gesty, stanowiące swoistą symbolikę mowy międzynarodowej, rozumianą przez wszystkich jej uczestników. Jednym z głównych jest przyznanie im stałego miejsca w najwyższych gremiach ważniejszych organizacji (chodzi tu zwłaszcza o Radę Bezpieczeństwa ONZ). Mocarstwa nieformalne muszą umieścić w centrum zainteresowania walkę o uznanie ich potęgi, co staje się pierwszoplanowym celem wewnętrznym i zagranicznym, ponieważ „ostatecznie za pomocą potęgi można realizować cele polityki wewnętrznej i zagranicznej”.

Wśród mocarstw wyodrębnia się mocarstwa uniwersalne i selektywne. Mocarstwa uniwersalne to państwa, które osiągnęły najwyższe lub bardzo wysokie parametry we wszelkich wyznacznikach potencjału wewnętrznego. Zatem najistotniejsze były wielkości, ponieważ to one stanowiły podstawę dominacji państwa na arenie międzynarodowej. Wśród mocarstw selektywnych można wyodrębnić grupę mocarstw regionalnych oraz sektorowych.

Mocarstwa regionalne to państwa, które pretendują do odgrywania lub odgrywają rolę dominującą na danym obszarze. Zdaniem W. Góralskiego mocarstwo regionalne to państwo, które ma w jakimś stopniu zdolność podejmowania samodzielnej decyzji, stanowi z jednej strony ośrodek przyciągania, a z drugiej posiada pewien zakres problemów, na które może oddziaływać. Państwa należące do formacji mocarstw regionalnych prowadzą specyficzną politykę zagraniczną, której kierunki można streścić jako: kształtowanie własnego otoczenia zgodnie z potrzebami, co stanowić miało drogę do wyjścia na arenę międzynarodową i odgrywania roli ponadregionalnej; dążenie do dominacji w danym regionie (zwłaszcza ekonomicznej, a co za tym idzie – politycznej); częste wykorzystywanie konfliktów między sąsiadami wewnątrz regionu; zapewnienie sobie przychylności i akceptacji przez jedno z mocarstw uniwersalnych.

Mocarstwo selektywne to państwo, które z pewnych (zwykle wewnętrznych) przyczyn nie może aspirować do roli m. uniwersalnego, dominuje jednak na skalę globalną w jednej lub paru dziedzinach.

Źródło: *Encyklopedia politologii. Tom 5; Stosunki międzynarodowe*, pod red. T. Łoś-Nowak, Zakamycze 2002, s. 221–222

Polecenia

- A. Określ cechy mocarstwa.
- B. Wymień państwa posiadające status mocarstwa.
- C. Omów przykład mocarstwa regionalnego.

PODSTAWA PROGRAMOWA
PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

45. Polska w Unii Europejskiej

Uczeń:

- 1) wyjaśnia, na czym polega swobodny przepływ osób, kapitału, towarów i usług w Unii Europejskiej oraz jakie są zasady przekraczania granic przez polskich obywateli (w strefie Schengen i poza nią);
- 2) opisuje prawa i obowiązki wynikające z posiadania obywatelstwa Unii Europejskiej, w tym możliwość skargi do Rzecznika Praw Obywatelskich Unii Europejskiej;
- 3) ocenia skutki członkostwa Polski w Unii Europejskiej i perspektywy jej rozwoju w Unii Europejskiej, odwołując się do danych statystycznych, badań opinii publicznej oraz informacji o wykorzystaniu środków unijnych w Polsce, regionie i gminie;
- 4) podaje ogólne zasady korzystania z funduszy unijnych przez obywateli, przedsiębiorstwa i inne organizacje w Polsce;
- 5) wyszukuje informacje o możliwościach podejmowania nauki i pracy w państwach Unii Europejskiej, potrafi posługiwać się Europass.

Opracowanie:

Jerzy Sowa

nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie
w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych w Gryficach

45.1. Polska w Unii Europejskiej

PE przyjął nowy wieloletni budżet UE

Po wielu miesiącach negocjacji i sporów z rządami państw UE Parlament Europejski przyjął we wtorek w Strasburgu nowy wieloletni budżet UE na okres 2014-2020. Polska przyznano ponad 100 mld euro.

Za głosowało 537 europosłów, przeciwko było 126, a 19 wstrzymało się od głosu. Nowy budżet przewiduje wydatki w wysokości 960 mld euro w zobowiązaniach oraz ponad 908 mld euro w rzeczywistych płatnościach. To oznacza, że po raz pierwszy wieloletnie ramy finansowe dla Unii będą realnie mniejsze, niż poprzednie.

Ponad 100 mld dla Polski

Polska będzie największym odbiorcą unijnych funduszy. W ciągu siedmiu lat ma otrzymać 105,8 mld euro, w tym na politykę spójności 72,9 mld euro, a na politykę rolną 28,5 mld euro.

– Polska musi pamiętać o tym, że będą na nią patrzeć z pewną zazdrością jako na największego konsumenta funduszy europejskich (...) Chciałbym aby projekty, które powstaną dzięki tym środkom przez najbliższe lata, były lokalnym kapitałem dla miejscowości, a nie obciążeniem – powiedział Lewandowski dziennikarzom dodając, że unijny budżet daje regionom i odbiorcom unijnych środków „przewidywalność i stabilność inwestowania na siedem lat”, co ma tym większą wartość w czasie kryzysu w UE.

Wielkość zobowiązań w nowym siedmioletnim budżecie UE stanowi 1 proc. PKB UE. Na unijną politykę spójności przeznaczono ponad 325,1 mld euro w ciągu siedmiu lat. Na rolnictwo ma trafić blisko 373,2 mld euro, w tym na dopłaty bezpośrednie dla rolników i tzw. środki rynkowe ponad 277,8 mld euro. Na zwiększanie konkurencyjności przewidziano ponad 125,6 mld euro. Unijna administracja ma pochłonąć ponad 61,6 mld euro.

Europarlament przekładał głosowanie nad budżetem dwukrotnie, bo eurodeputowani postawili rządowi państw UE kilka warunków, od których spełnienia uzależnili swoją zgodę na wieloletnie ramy finansowe. [...]

Dwa lata batalii i negocjacji

Dzisiejsze głosowanie to zwieńczenie dwuletnich negocjacji budżetowych. José Manuel Barroso, szef Komisji Europejskiej, oraz komisarz ds. budżetu Janusz Lewandowski przedstawili swój projekt siedmioletniego budżetu UE w czerwcu 2011 r. Jednak przywódcy krajów UE wynegocjowali swoją, mocno zmienioną wersję dopiero w lutym 2013 r.

W trakcie negocjacji najcięższe boje toczyły się o nowelizację rocznego budżetu na 2013 rok o dodatkowe 11,2 mld euro na uregulowanie zaległych rachunków. Komisja Europejska ostrzegła, że bez tych pieniędzy w unijnej kasie pod koniec roku zabraknie pieniędzy na wypłaty odbiorcom funduszy. Dopiero pod koniec października rządy państw UE wyłożyły ostatnią część dodatkowych pieniędzy, których zażądał PE.

Wskutek zabiegów eurodeputowanych możliwe będzie przesuwanie z roku na rok części niewykorzystanych środków, aby zapewnić możliwie pełne wykorzystanie tych pieniędzy; dotychczas niewykorzystane pieniądze wracały do budżetów krajów UE. Przyspieszono też wydatki na cele związane z poprawą sytuacji młodych Europejczyków na rynku pracy, z badaniami naukowymi, wsparciem dla młodzieży (m.in. program Erasmus) oraz dla małych i średnich przedsiębiorstw. [..]

Tusk: pieniądze dla Polski powinny być mądrze zagospodarowane

– Pieniądze dla Polski z wieloletniego budżetu UE na lata 2014–2020 powinny być mądrze zagospodarowane – czyli tak, by uruchomiły się także środki krajowe – powiedział premier Donald Tusk. – Udało się wywalczyć pieniędzy więcej niż komukolwiek innemu w Europie i więcej niż mieliśmy poprzednio, co niektórym wydawało się nierealne – powiedział premier. [..]

Źródło: <http://www.ekonomia.rp.pl/artykul/706235,1065922-PE-przyjal-nowy-wieloletni-budzet-UE.html>

Polska będzie największym beneficjentem wieloletnich ram finansowych

Anna Słojewska. Korespondencja z Brukseli

[..] Skok cywilizacyjny

Wczoraj Parlament Europejski przegłosował tzw. wieloletnie ramy finansowe 2014–2020. Opiewają one na kwotę 960 mld euro. Z czego najwięcej – bo 105,8 mld euro – dostanie Polska, największy z biednych krajów UE.

A unijny budżet w znacznej części ma służyć przede wszystkim wyrównywaniu różnic w poziomie rozwoju między biednymi i bogatymi w UE. Nasz kraj będzie największym beneficjentem polityki spójności, czyli unijnych funduszy, które – jak określił to wczoraj premier Donald Tusk – gwarantują nam skok cywilizacyjny. Z tego tytułu dostaniemy 72,9 mld euro. Będziemy też jednym z bardziej obdarowanych, jeśli chodzi o politykę rolną, na którą przyplynie do Polski 28,5 mld euro. [..]

PE dobry dla nas

– Ostateczny efekt jest dla Polski lepszy niż to, co mieliśmy w lutym – przyznaje Piotr Serafin, sekretarz stanu ds. europejskich.

Dzięki uporowi eurodeputowanych, którzy powiązali sprawę budżetu wieloletniego z budżetem rocznym 2013, ministrowie finansów zgodzili się wysupłać dodatkowe ponad 14 mld euro jeszcze na tegoroczne wydatki, z czego skorzysta też Polska przysyłająca ostatnie rachunki za projekty z polityki spójności z obecnego wieloletniego budżetu.

Zasługą PE są dodatkowe fundusze na walkę z bezrobociem młodych, z których również skorzysta korzystająca się z tym problemem Polska.

Wreszcie negocjatorzy PE zabiegali o złagodzenie początkowo ostrych kryteriów dotyczących zasad wydatkowania funduszy z polityki spójności. Ostateczny budżet jest zasługą wszystkich polskich eurodeputowanych, widać tam ich odciski palców. Ale szczególne słowa uznania należą się Danucie Hubner i Janowi Olbrychtowi – mówił Serafin.

Hubner (PO), jako przewodnicząca Komisji Polityki Regionalnej negocjowała politykę spójności i doprowadziła m.in. do złagodzenia zasad przewidujących odbieranie funduszy samorządom i firmom w tych krajach, których rządy mają problemy z przestrzeganiem rygorów fiskalnych UE. Z kolei Olbrycht (PO) był sprawozdawcą Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, największego z funduszy polityki spójności. I w czasie negocjacji doprowadził do szczegółowych zmian korzystnych dla Polski.

Gorzej z rolnictwem

O ile całkowita kwota dla Polski, w tym w szczególności na politykę spójności, budzi uznanie, o tyle więcej krytyki usłyszał rząd za swoje podejście do polityki rolnej.

Ekipa Donalda Tuska, w której kluczową rolę odegrał Piotr Serafin, od początku uznała, że dla Polski kluczowa jest polityka spójności i to dla utrzymania wysokich środków w tej dziedzinie trzeba szukać sojuszników. Polska założyła, że polityki rolnej będzie skutecznie bronił przed oszczędnościami jej największy beneficjent – Francja.

Ostatecznie więc Polska dostała więcej na ten cel niż w latach 2007–2014, ale trudno uznać to za sukces negocjacyjny, bo w kończącym się obecnie budżecie nowe kraje członkowskie zaczynały od niższych dopłat dla rolników. Ich stopniowe zwiększanie było zagwarantowane jeszcze w traktacie akcesyjnym, a więc na długo przed dojściem do władzy Tuska. To, na co obecna ekipa miała wpływ, to wydatki na rozwój obszarów wiejskich. I one spadły z 13,5 do 9,8 mld euro.

Źródło: <http://www.rp.pl/arttykul/1066076.html>

Polecenia

- A. Jakiej wysokości środki z funduszy unijnych otrzyma Polska w latach 2014-2020?**
- B. Czy budżet UE na lata 2014–2020 jest korzystny dla Polski? Odpowiedź uzasadnij korzystając z danych zawartych w tekście źródłowym.**
- C. Na podstawie tekstu źródłowego i wiedzy pozaźródłowej oceń, czy polityka rolna Unii Europejskiej jest korzystna dla Polski (polskich rolników).**